

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ»

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2018 - 2019

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Τριακονταετής Πόλεμος (1618-1648). Το βεστφαλιανό σύστημα κρατών ως ιδεότυπος για τη θεωρία του πολιτικού ρεαλισμού»

Γεώργιος Δημ. Γκιαούρης

Επιβλέπων καθηγητής: Σπυρίδων Μακρής

**ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2019**

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

Σύνοψη

Ο Τριακονταετής Πόλεμος (1618-1648) ήταν το τελευταίο γεγονός, το οποίο αποτέλεσε την απαρχή μιας νέας περιόδου εξελίξεων, για το μακρύ και κρίσιμο μετασχηματισμό της μεσαιωνικής Ευρώπης σε αυτή των νεότερων χρόνων. Ταυτόχρονα, αποτέλεσε την αφετηρία για τη δημιουργία των σύγχρονων εθνικών κρατών, μέσω της ενίσχυσης και της εδραίωσης της κεντρικής εξουσίας των ηγεμόνων εις βάρος των τοπικών φεουδαρχών και της επικράτησης του κράτους επί της θρησκείας. Το σημαντικότερο, όμως όλων των παρεπομένων του μακρόχρονου πολέμου, ήταν η διατήρηση της αναρχίας του διεθνούς συστήματος, της έλλειψης δηλαδή μιας κεντρικής και υπέρτατης εξουσίας ικανής να επιβάλει την τάξη στο σύστημα, σε αντιστοιχία με το πρότυπο της εσωτερικής κρατικής εξουσίας, μέσω της αποτροπής της εγκαθίδρυσης μιας παγκόσμιας καθολικής μοναρχίας, η οποία, πιθανόν, θα κατέληγε στην ενοποίηση της Ευρώπης. Το θέμα του Τριακονταετούς Πολέμου, συμπεριλαμβανομένου του συστήματος της Βεσφαλίας που προέκυψε, συνδυάζει τη διπλωματική ιστορία, τις διεθνείς σχέσεις στην αρχική τους μορφή και τη θεωρία της διεθνούς πολιτικής, με τον πολιτικό ρεαλισμό να καταλαμβάνει την μεγαλύτερη μερίδα στο χώρο των διάφορων θεωρήσεων, ο οποίος, από το Θουκυδίδη έως σήμερα, μέσα από πολλές παραλλαγές και μετεξελίξεις, συνεχίζει να αποτελεί την κυρίαρχη προσέγγιση στη μελέτη των διεθνών σχέσεων. Ο Τριακονταετής Πόλεμος δεσπάζει στον ευρωπαϊκό 17ο αιώνα και ουσιαστικά οριοθετεί τη δυτική νεοτερικότητα έως τη Γαλλική Επανάσταση (1789), όπου το σύστημα κρατών μετασχηματίζεται ιδεολογικά στο σύστημα εθνών-κρατών. Το βεσφαλιανό σύστημα κρατών αντιμετωπίζεται ως ένας ιδεότυπος, ο οποίος προσδιορίζει οντολογικά, κανονιστικά και ιδεολογικά όχι μόνο τη δυτική νεοτερικότητα αλλά και την παγκόσμια κοινωνία ή το παγκόσμιο διεθνές σύστημα. Έκτοτε ο κόσμος οντολογικά είναι κρατο-κεντρικός και στις διεθνείς σχέσεις δεσπάζει η θεωρία του πολιτικού ρεαλισμού, παρά τις μεγάλες προκλήσεις ή ακόμη και αμφισβητήσεις που έχει δεχτεί μεταπολεμικά και ειδικά στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Σε αυτό το πλαίσιο, η παρούσα εργασία, στην εισαγωγή, ξεκινώντας από το Μεσαίωνα φτάνει στην Αναγέννηση, όπου, με επίκεντρο το φαινόμενο Machiavelli και το «lo stato», το οποίο αποτέλεσε τη μεταβατική περίοδο στη διαδικασία δημιουργίας του έθνους – κράτους μέχρι τα τέλη του 15^{ου} αιώνα, καταλήγει στο σύστημα κρατών της βόρειας Ιταλίας, το οποίο ουσιαστικά ανοίγει το

δρόμο για την εμφάνιση του μοντέρνου ευρωπαϊκού συστήματος κρατών. Στη συνέχεια, παρουσιάζει τις ιστορικές και διπλωματικές διαστάσεις του Τριακονταετούς Πολέμου και προσεγγίζοντας μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση τις σχετικές αναλύσεις για το φαινόμενο της Βεστφαλίας, τελικά επιχειρεί να αναδείξει όλο αυτό το υλικό ως μία πολιτική θεωρία των διεθνών σχέσεων. Η βασική στόχευση είναι η πρόσληψη του βεστφαλιανού φαινομένου ως ιδεότυπο του πολιτικού ρεαλισμού, αναδεικνύοντας έτσι, τη βάση των κύριων θεωρητικών αρχών, που σήμερα συνθέτουν τον πολιτικό ρεαλισμό και το κυριότερο θεωρητικό παρακλάδι του τον δομικό ρεαλισμό.

Λέξεις κλειδιά: Τριακονταετής Πόλεμος, Βεστφαλία, κρατική κυριαρχία, πολιτικός ρεαλισμός, διεθνές σύστημα.

Ευχαριστίες

Την παρούσα εργασία την αφιερώνω στην οικογένειά μου, αφενός, στη σύζυγό μου για τη συμπαράσταση, την ενθάρρυνση και την υπομονή της κατά τη διάρκεια της διαδικασίας εκπόνησής της, αφετέρου στην κόρη μου, γιατί απλά και μόνο με την παρουσία της αποτέλεσε την καλύτερη έμπνευση για εμένα.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον καθηγητή Σπυρίδων Μακρή, για την επιστημονική του καθοδήγησή και το συνεχές ενδιαφέρον από το πρώτο μέχρι το τελικό στάδιο της εκπόνησης της εργασίας, ιδιαίτερα για τις αρχικές του συμβολές και κατευθύνσεις, οι οποίες αποδείχθηκαν το απαραίτητο ιθυστήριο για κάποιον χωρίς προηγούμενη ενασχόληση με το συγκεκριμένο επιστημονικό πεδίο.

Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου.

Γεώργιος Δ. Γκιαούρης

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1. Ο νεοτερικός κόσμος	1
1.1 Από το Μεσαίωνα στη νεοτερικότητα	1
1.2 Η περίοδος της Αναγέννησης	8
1.3 Ο Machiavelli και το “ <i>lo stato</i> ”	10
2. Ο Τριακονταετής πόλεμος	15
2.1 Οι ιστορικές και πολεμικές όψεις του	15
2.2 Οι πολιτικές και διπλωματικές διαστάσεις του	33
3. Το βεστφαλιανό σύστημα κρατών ως ιδεότυπος του κρατο-κεντρικού συστήματος κρατών	70
3.1 Το βεστφαλιανό σύστημα ως το πρώτο διεθνές σύστημα	70
3.2 Ο πολιτικός ρεαλισμός ως κρατο-κεντρισμός	80
4. Συμπεράσματα	102
4.1 Η οντολογική και θεωρητική αξία του βεστφαλιανού μοντέλου	102
4.2 Σύγχρονες αντιπαραθέσεις για το «φαινόμενο της Βεστφαλίας»	106
5. Επίλογος	124
6. Βιβλιογραφία	128

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1: Ο Τριακονταετής Πόλεμος (1618-1648) (πηγή: Peter Wilson, Thirty Years ' War (1618-1648), The Encyclopedia of War, First Edition. Edited by Gordon Martel, 2012)	18
Εικόνα 2: Η Ευρώπη στις αρχές του 17 ^{ου} αιώνα (πηγή: Διπλωματική Ιστορία. Από τη Βεσπφασία στη Βιέννη, Θ. Χριστοδουλίδη, 1990)	20
Εικόνα 3: Οι Κάτω Χώρες το 1477 (πηγή: By Denis Jacquerye - English version of Image:1477 Pays-bas bourguignons.svg (see legend there) Removed watermark read: made for Wikipedia, CC BY-SA 1.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=33170)	52
Εικόνα 4: Χάρτης με τα κύρια γεγονότα του Τριακονταετούς Πολέμου (πηγή: https://el.wikipedia.org/wiki/Map_Thirty_Years_War-el.png)	61
Εικόνα 5: Η Ευρώπη μετά τη Συνθήκη της Βεσπφασίας (1648) (πηγή: http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B131/179/1259,4540/)	68

1. Ο νεοτερικός κόσμος

Οι νεότεροι χρόνοι έχουν ως αφετηρία τα μέσα του 15^{ου} αιώνα, με ημερομηνία σταθμό το 1453, με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς και τον τερματισμό του εκατονταετή πολέμου στη δυτική Ευρώπη και την ανάδειξη των δύο εθνικών κρατών της Αγγλίας και της Γαλλίας. Το πρώτο γεγονός, σίγουρα αγγίζει ευαίσθητες χορδές της εθνικής μας συνείδησης σαν Έλληνες, ωστόσο, το δεύτερο σηματοδοτεί την έναρξη δομικών αλλαγών στην κοινωνία του Μεσαίωνα¹, αφού η κοινωνία της μεσαιωνικής Ευρώπης αποτέλεσε τις ρίζες του μεταγενέστερου ευρωπαϊκού συστήματος κρατών. Με την περίοδο της Αναγέννησης να ξεκινάει από τη βόρεια Ιταλία, στα μέσα του 14^{ου} αιώνα και να εξαπλώνεται σε ολόκληρη την Ευρώπη, διάφοροι πνευματικοί άνθρωποι έστρεψαν το ενδιαφέρον τους στον αρχαίο ελληνικό και στον ρωμαϊκό πολιτισμό. Κατά το 16^ο αιώνα οι νέες ιδέες επεκτάθηκαν και στο θρησκευτικό πεδίο, οδηγώντας σε αυτό που ονομάστηκε Θρησκευτική Μεταρρύθμιση το 1517, με οδηγό το προτεσταντικό κίνημα απέναντι στην καθολική εκκλησία. Αρχικά οι προτεστάντες, με επικεφαλής τον Γερμανό μοναχό Μαρτίνο Λούθηρο εναντιώθηκαν στην παπική εξουσία και δημιούργησαν ξεχωριστή γερμανική εκκλησία. Στη συνέχεια, παρόμοια κινήματα αμφισβήτησης του καθολικισμού εμφανίσθηκαν κυρίως στην Αγγλία, με πρωτεργάτη τον Ιωάννη Καλβίνο. Αυτά τα ιδεολογικά ρεύματα αμφισβήτησης, επέφεραν την αντίδραση της καθολικής εκκλησίας μέσω της λεγόμενης Αντιμεταρρύθμισης. Ο 15^{ος} και ο 16^{ος} αιώνας αποτελούν και την εποχή των μεγάλων γεωγραφικών ανακαλύψεων. Η ίδρυση ευρωπαϊκών αποικιών στις νέες περιοχές, η δουλεία ως αρνητική συνέπεια αυτών και η ραγδαία ανάπτυξη του εμπορίου περιλαμβάνονται στα χαρακτηριστικά των δύο αυτών αιώνων (Ιστορία ΣΤ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ 2019).

1.1 Από το Μεσαίωνα στη νεοτερικότητα

Η έναρξη της περιόδου του Μεσαίωνα σηματοδοτείται με την πτώση της δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας το 476 μ.Χ. Η μεσαιωνική Ευρώπη (500-1500 μ.Χ.) συντηρούσε ή τουλάχιστον προσπαθούσε να συντηρήσει την ιδέα μιας

¹ Ο Μεσαίωνας οριοθετείται χρονικά από την διάλυση της δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας τον 5^ο αιώνα και φτάνει στη περίοδο της Αναγέννησης στα μέσα του 15^{ου} αιώνα. Η περίοδος αυτή συμπίπτει και με τα όρια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

παγκόσμιας τάξης στη βάση των παραδόσεων της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Αυτό σήμαινε ότι η αυτοκρατορία ως τρόπος πολιτικής οργάνωσης καθιερώθηκε ως πρότυπο για τη χριστιανική Ευρώπη από την πτώση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στη δύση.

Στην ανατολή, η βυζαντινή αυτοκρατορία είχε αρχίσει να αναδύεται από το διαχωρισμό του 425 μ.Χ. και ενώ στη δυτική Ευρώπη επικρατεί μια πολύ δύσκολη περίοδος, με χαρακτηριστικά την αστάθεια και στασιμότητα σχεδόν σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Αυτή η κατάσταση ευνόησε τη συγκρότηση διαφόρων βασιλείων από βαρβαρικούς λαούς, στις παρυφές της παρακμάζουσας αυτοκρατορίας. Στους βάρβαρους εισβολείς περιλαμβάνονταν μουσουλμάνοι Σαρακηνοί και Μαυριτανοί, οι οποίοι κατέλαβαν τα νησιά της Μεσογείου και την Ισπανία, πραγματοποιώντας επιδρομές στη Γαλλία και την Ιταλία. Ταυτόχρονα, σκανδιναβικοί λαοί εισέρχονταν από το βορρά, ιδρύοντας οικισμούς, ενώ παρόμοια ήταν η κατάσταση και στην ανατολή (Watson 2010). Η μόνη μορφή οργάνωσης που επιβίωσε και σταδιακά εξελίχθηκε ως ο συνδετικός κρίκος για την πολιτική και πολιτισμική ολοκλήρωση των διαφόρων νέων λαών είναι η ρωμαιοκαθολική εκκλησία (Η. Κουσκουβέλης 2004). Με αυτό τον τρόπο, η εκκλησία στόχευε σε μια οικουμενικότητα την οποία θα αντιπροσώπευε ένα μίγμα των παραδόσεων της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και της καθολικής θρησκείας. Αυτές οι φιλοδοξίες αναπτερώθηκαν, σε συνδυασμό με την ανάδειξη της, αν και βραχύβιας, αυτοκρατορίας του Καρόλου του Μεγάλου (800 μ.Χ. – 1000μ.Χ. περίπου), ο οποίος στέφθηκε από τον πάπα στη Ρώμη αυτοκράτορας, αναβιώνοντας ένα μέρος του ρωμαϊκού πολιτισμού που ήταν πιο οικουμενικός σε σύγκριση με τους στενούς πολιτικούς ορίζοντες και τις ανασφαλείς συνθήκες εκείνης της εποχής. Έτσι, ενισχύθηκε η μεσαιωνική φιλοδοξία για οικουμενικότητα στη βάση των παραδόσεων της καθολικής εκκλησίας, μέσω του παραλληλισμού της ουράνιας θείκης εξουσίας με την επίγεια εξουσία του αυτοκράτορα και με αυτή του πάπα για την οικουμενική εκκλησία (Kissinger 1995). Θα μπορούσαμε ουσιαστικά να μιλήσουμε για την αποκατάσταση της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας από τον βασιλιά των Φράγκων Καρλομάγνο, με την ενεργή βοήθεια της εκκλησίας και περιλάμβανε το μεγαλύτερο μέρος της λατινικής χριστιανοσύνης. Αυτή η αυτοκρατορία διασπάσθηκε το 843 μ.Χ. στο δυτικό μέρος (γεωγραφικά η περιοχή της Γαλλίας), στο νοτιοανατολικό (Ιταλία)

και στο βορειοανατολικό (Γερμανία)². Σε αυτό το διευρυμένο γεωγραφικά ευρωπαϊκό πεδίο, όπου ο πληθυσμός παρέμεινε χριστιανικός και κάτω από το διοικητικό μηχανισμό της καθολικής εκκλησίας, δημιουργήθηκε η αίσθηση οικουμενικότητας για ολόκληρη τη λατινική χριστιανοσύνη. Αν και η μεσαιωνική χριστιανοσύνη ήταν μια ενιαία κοινωνία, αυτή αποτελούνταν από διάφορα κρατικά μορφώματα, τα οποία δεν ήταν κυρίαρχα στο εσωτερικό των συνόρων τους και ούτε συμπαγή σε έκταση και πολιτική οργάνωση. Η κοινωνική διαστρωμάτωση περιλάμβανε τέσσερεις τάξεις: Πρώτη ήταν η αριστοκρατία, από την οποία προέρχονταν οι βασιλείς και οι τοπικοί ηγεμόνες. Ακολουθούσαν τα μέλη του κλήρου, τα οποία συχνά αποτελούσαν συμβούλους των βασιλέων, εποπτεύοντας, στο όνομα του πάπα, τις πολιτικές διαφορές μεταξύ των βασιλέων και άλλων ημιαυτόνομων ηγεμόνων (Jackson and Sorensen 2006). Επόμενη τάξη ήταν οι κάτοικοι των πόλεων, οι οποίοι ήταν, ως επί το πλείστον, έμποροι και βιοτέχνες και, τέλος, η μεγάλη μάζα του λαού, η οποία ασχολούνταν κυρίως με τη γεωργία. Η ευημερία της μεσαιωνικής κοινωνίας ήταν συνδεδεμένη με την ασφάλεια, την οποία εγγυόνταν οι άρχοντες σε αντάλλαγμα των αγροτικών υπηρεσιών του λαού. Η αριστοκρατία ήταν αυτή που έφερε όπλα και μοιραζόταν τη διακυβέρνηση της μεσαιωνικής χριστιανοσύνης με την εκκλησία. Σε αυτό το πλαίσιο, οι βασιλείς δεν ασκούσαν πλήρως εξουσία, αφού αυτή περιοριζόταν αφενός, από την καθολική εκκλησία, η οποία επί της ουσίας νομιμοποιούσε το αξίωμά τους, αφετέρου, από τους φεουδαρχικούς δεσμούς ανάμεσα στους τοπικούς ηγεμόνες και στο λαό, οι οποίοι αναγνώριζαν την εξουσία του πάπα και απλά δέχονταν την επικυριαρχία του βασιλιά, ο οποίος ανήκε στην ίδια κάστα της αριστοκρατίας με τους υπόλοιπους τοπικούς ηγεμόνες. Ο πλούτος της αριστοκρατίας αντιστοιχούσε αποκλειστικά στο μέγεθος της κτηματικής τους περιουσίας και συνεπώς ο βασιλιάς τελούσε σε άμεση εξάρτηση από τους φεουδάρχες, οι οποίοι είχαν ανάλογες διοικητικές και στρατιωτικές ευθύνες και δικαίωμα στις περιουσίες τους. Ένας τοπικός ηγεμόνας είχε προς το βασιλιά ορισμένες φεουδαρχικές υποχρεώσεις, σε αντιστοιχία με αυτές που είχαν οι υποτελείς του άρχοντα προς αυτόν. Σε αυτές τις συνθήκες, η κυβερνητική εξουσία και η στρατιωτική ικανότητα ήταν διάχυτες, γεγονός που

² Το δυτικό ένα τρίτο της αυτοκρατορίας, που είχαν εποικίσει γερμανικά και φραγκικά φύλα, απέκτησε σταδιακά το όνομα Γαλλία. Τα ανατολικά δύο τρίτα, συμπεριλαμβανομένης της Ιταλίας και της κεντρικής Ευρώπης, διατήρησαν το άλλο όνομα του μεγάλου βασιλείου του Καρλομάγνου και συνέχισαν να ονομάζονται Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (Watson 2010).

δυσκόλευε τον μεσαιωνικό βασιλιά να συγκεντρώσει και να διατηρήσει και τα δύο ή, έστω, το μεγαλύτερο μέρος από κάποια. Ένας τέτοιος κατακερματισμένος και τοπικός χαρακτήρας της εξουσίας της μεσαιωνικής αριστοκρατίας, καθιστούσαν την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ανίκανη να ασκήσει έναν κεντρικό έλεγχο και να κρατήσει τις αντιλήψεις μακριά από αυτό που παγιώθηκε μετέπειτα το 1648, ότι, δηλαδή, η εξασφάλιση της ευημερίας και της ασφάλειας ενός λαού πρέπει να αποτελεί αποκλειστική ευθύνη ενός ενιαίου και ανεξάρτητου οργανισμού, του κυρίαρχου κράτους.

Δεδομένου ότι η μεσαιωνική – καθολική αυτοκρατορία εγκαθιδρύθηκε ως κληρονόμος της ρωμαϊκής στη δυτική Ευρώπη, σε αντιστοιχία με την βυζαντινή – ορθόδοξη στην ανατολική Ευρώπη, ο χριστιανικός κόσμος παρέμεινε διαιρεμένος, γεωγραφικά και πολιτικά, ανάμεσα στις δύο αυτοκρατορίες. Σε αυτό το σημείο δεν πρέπει να παραβλεφθεί και η άνοδος και άλλων ιστορικών αυτοκρατοριών, όπως αυτή του Ισλάμ, τον 7^ο αιώνα στην Αραβική χερσόνησο και το οποίο έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της μεσαιωνικής τάξης πραγμάτων. Σε αυτές τις συνθήκες όπου η εξουσία ήταν οργανωμένη συγχρόνως σε πολιτική και σε θρησκευτική βάση, αφού, ο πάπας και ο αυτοκράτορας ήταν επικεφαλής δύο παράλληλων εξουσιών, μιας θρησκευτικής και μιας πολιτικής, δεν υπήρχε η έννοια της πολιτικής ανεξαρτησίας για τους τοπικούς ηγεμόνες, οι οποίοι βρίσκονταν πάντα υπό τον έλεγχο του αυτοκράτορα. Ωστόσο, η έλλειψη σαφώς καθορισμένων ορίων ελέγχου γεωγραφικά και πολιτικά ανάμεσα στα διάφορα κρατίδια, απέδειξε ότι ο αυτοκράτορας δεν κατάφερε να ασκήσει ένα ουσιαστικό κεντρικό έλεγχο. Πέραν όμως από το αχανές της αυτοκρατορίας, η βασική αιτία της απουσίας μιας κεντρικά ελεγχόμενης αυτοκρατορικής εξουσίας ήταν, σύμφωνα με τον Kissinger (1995) ο μη διαχωρισμός της εκκλησίας από την κεντρική διακυβέρνηση. Σε αυτό το πλαίσιο, από την πλευρά των διεθνών σχέσεων και των συναφών θεωρητικών προσεγγίσεων, ο μεσαίωνας δεν μπορεί εύκολα να χαρακτηριστεί ως ένα διακρατικό σύστημα. Αφενός, δεν υπήρχε η έννοια του κράτους όπως την αντιλαμβανόμαστε σήμερα, καθορισμένο στη βάση της ανεξαρτησίας και της κυριαρχίας και με σαφώς καθορισμένα γεωγραφικά όρια. Αφετέρου, η βία με εκφραστή της την στρατιωτική ισχύ, δεν ήταν κρατικό μονοπώλιο. Κάτι τέτοιο σήμαινε ότι η απόφαση και η διεξαγωγή ενός πολέμου δεν αποτελούσε αποκλειστικό προνόμιο των ηγεμόνων, αλλά, αντίθετα, αυτή η δυνατότητα άνηκε

κυρίως σε ιπποτικά τάγματα, τα οποία μπορούσαν να πολεμούν για λογαριασμό της θρησκείας, του αυτοκράτορα, του ηγεμόνα ή, ακόμη πιο σύνηθες, για τους ίδιους τους εαυτούς τους, ενώ τα όρια μεταξύ του εμφυλίου πολέμου και του διακρατικού ή του διεθνή δεν ήταν διακριτά (Jackson and Sorensen 2006). Οι συγκρούσεις κατά το μεσαίωνα, θα μπορούσαν να συγκλίνουν σε αυτό που σήμερα ορίζεται ως δίκαιος πόλεμος, αφού γίνονταν κυρίως για την αποκατάσταση της αδικίας. Αν και το δόγμα του δίκαιου πολέμου, σύμφωνα με τον Wight (1998) βρίσκεται στο κέντρο της ρασιοναλιστικής θεωρίας για το σκοπό και τη διεξαγωγή του, ωστόσο η ασάφεια των κριτηρίων για τη διεξαγωγή του, υποτιμά την ίδια τη θεωρία, αφού αυτά περιλαμβάνουν έντονο το στοιχείο της υποκειμενικότητας, όπως «ο πόλεμος πρέπει να γίνεται αντιληπτός με όρους της ηθικής των επακόλουθων» και ότι «ο πόλεμος πρέπει να έχει ένα δίκαιο σκοπό, να διεξάγεται με δίκαια μέσα και με τη σωστή νοοτροπία. Αυτό μοιάζει πολύ με το να πούμε ότι το κριτήριο ενός δίκαιου πολέμου είναι να είναι δίκαιος» (Wight 1998). Βέβαια, στην εποχή του μεσαίωνα, οι συγκρούσεις γίνονταν για την αποκατάσταση της θρησκευτικής πίστης, για τη διαδοχή στο θρόνο, για να τιμωρηθούν αυτοί που αδίκησαν, ενώ σπάνιζαν οι συγκρούσεις για την εξασφάλιση της εδαφικής κυριαρχίας ή για την υπεράσπιση εθνικών συμφερόντων (Jackson and Sorensen 2006). Αν και στη μεσαιωνική δυτική Ευρώπη δεν υπήρχε, όπως είδαμε, με την αυστηρή του έννοια ένα σύστημα κρατών, ωστόσο, είχε διαμορφωθεί ένα είδος ομοιογένειας, μια κοινότητα κρατικών μορφωμάτων, με συνεχείς και οργανωμένες συναλλαγές και με αίσθηση καθολικής τάξης (H. Κουσκουβέλης 2004) και την οποία ο Wight (1998) τη χαρακτηρίζει ως μία πρώτη κοινωνία κρατών, τη *Respublica Christiana* (700-1200 μ. Χ.). Αυτή διέθετε ένα βαθμό θρησκευτικής και πολιτικής ενότητας και η οποία, παρά τις διακυμάνσεις, ήταν η μεγαλύτερη και η μακροβιότερη που είχε γνωρίσει η ευρωπαϊκή κοινωνία και έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη και διαμόρφωση του διεθνούς συστήματος, του οποίου το *modus vivendi* δημιουργήθηκε με τη Συνθήκη της Βεσφαλίας το 1648. Έτσι, ο Wight (1998) χαρακτηρίζει τη μεσαιωνική καθολική εκκλησία ως τον πρόδρομο του σύγχρονου επαναστατισμού, ως ένα από τα τρία ρεύματα της διεθνούς θεωρίας³. Υπό αυτό το πρίσμα, η μεσαιωνική καθολική κοινωνία, μέσα

³ Τα τρία ρεύματα της διεθνούς θεωρίας βάσει των ιδεών που πρεσβεύουν οι θεωρητικοί υποστηρικτές τους, διακρίνονται κατά Wight στους ρασιοναλιστές, στους ρεαλιστές και στους επαναστατικούς. Για μια ολοκληρωμένη προσέγγιση κοίτα Martin Wight - Διεθνής Θεωρία, Τα Τρία Ρεύματα Σκέψης, εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ, Αθήνα, 1998.

από την ιδέα της ηθικής ενότητας που προωθούσε, μπορεί να χαρακτηριστεί ως πρόγονος των θρησκευτικών επαναστατικών (κατά Wight) του 16^{ου} και του 17^{ου} αιώνα, των προτεσταντών και των καθολικών⁴, οι οποίοι τελικά αποτέλεσαν τις δύο διακριτές οντότητες που έδωσαν το έναυσμα για τον πρώτο παγκόσμιο⁵ πόλεμο της νεότερης εποχής, τον Τριακονταετή, το 1618.

Σε αυτό το σημείο, κρίνεται σκόπιμο να εξετασθεί σχέση της θρησκείας με την πολιτική, η οποία δεν αφορά μόνο στο Μεσαίωνα, αλλά εξελίσσεται στους νεότερους χρόνους, η οποία, σύμφωνα με τον Μακρή (2013b) εισήλθε σε μια διαδικασία εκκοσμίκευσης, παραμένοντας, ωστόσο, το δομικό γνώρισμα του ανθρώπινου πολιτισμού. Συνεπώς, η νεοτερικότητα συνεπάγεται με την υποβάθμιση της θρησκείας στην ιδιωτική σφαίρα και κυρίως με την εμφάνιση νέων θρησκευτικών δογμάτων και όχι με τη μείωση της θρησκευτικής πίστης. Στην ευρωπαϊκή περίπτωση, οι νεότεροι χρόνοι έφεραν νέα θρησκευτικά κινήματα, τα οποία, νομοτελειακά, οδηγούν σε καταστάσεις θρησκευτικού φανατισμού. Η θρησκεία, μέσω της κοινωνικοπολιτικής και της λειτουργικής της διάστασης, δίνει τη δυνατότητα ορθής προσέγγισης του κοινωνικού φαινομένου και της πολιτικής οργάνωσης των ανθρώπινων συλλογικών σχηματισμών (Μακρής 2013b). Ακόμα και ο Machiavelli, ο οποίος υποστήριζε ότι πρωταρχική ευθύνη του ηγέτη είναι να υπερασπίζεται τα συμφέροντα του κράτους και να εξασφαλίσει την επιβίωσή του με κάθε κόστος, χωρίς καμία μορφή ηθικής παρέμβασης στην πολιτική, πίστευε ότι η θρησκεία μπορούσε, υπό προϋποθέσεις, να ενισχύσει το *raison d'état* (Μακρής 2013b). Το *raison d'état*, όπως θα δούμε στη συνέχεια της παρούσας εργασίας, το εξέλιξε και το καθιέρωσε ως την πολιτική εθνικού συμφέροντος, ο καρδινάλιος Richelieu. Ωστόσο, οι ρίζες περί αντίληψης του εθνικού συμφέροντος, εντοπίζονται στην Ιταλία της Αναγέννησης ως *ragione di stato*, το οποίο καθόρισε ως σκοπό του ηγεμόνα, τη διατήρηση και την επέκταση της ισχύος του (*stato*).

⁴ Χαρακτηριστικό παράδειγμα του ρεύματος των επαναστατικών ήταν οι προτεστάντες και οι καθολικοί του 16^{ου} και του 17^{ου} αιώνα. Οι πρώτοι είχαν σημαία τη μεταρρύθμιση ως την κάθαρση της υπάρχουσας διεφθαρμένης κοινωνίας κρατών και αισθάνονταν την υποχρέωση να την μετασχηματίσουν σε μια νέα. Οι δεύτεροι υποστήριζαν ότι η υπάρχουσα κοινωνία της χριστιανοσύνης υπονομευόταν από τα αναδυόμενα αιρετικά στοιχεία και θεωρούσαν αδήριτη την ανάγκη για αποκατάστασή της.

⁵ Ο χαρακτηρισμός ως παγκόσμιος εδώ χρησιμοποιείται προκειμένου να δείξει ότι ο Τριακονταετής Πόλεμος, αν και ευρωπαϊκός, μπορεί να θεωρηθεί παγκόσμιος με την έννοια ότι εκείνη την εποχή το μοναδικό ολοκληρωμένο σύστημα διακριτών κρατικών οντοτήτων, οι οποίες είχαν αναπτύξει ένα είδος μεταξύ τους σχέσεων, είχε αναπτυχθεί στην ευρωπαϊκή ήπειρο.

Η θρησκεία συνδέεται με την τάση του ανθρώπου, ως κοινωνικό ον, να ενσωματώνεται σε μικρότερες ή μεγαλύτερες ομάδες και ως τέτοια μορφή συλλογικότητας, είναι οργανωμένη μέσα από γραφειοκρατικές δομές, δόγματα, ιεραρχίες, μέλη και μία θεσμική τάξη που προσομοιάζει τα κοσμικά συστήματα εξουσίας. Επιπλέον, όταν αυτή λάβει τα χαρακτηριστικά του φανατισμού και του φονταμενταλισμού, μπορεί να επηρεάσει και να διαμορφώσει τη διεθνή πολιτική (Μακρής 2013b). Σε αυτό το πλαίσιο, η αρχική σύγκρουση μεταξύ καθολικών και διαμαρτυρομένων, η οποία τελικά οδήγησε στον Τριακονταετή Πόλεμο, μπορεί να ερμηνευτεί μέσω της θεωρίας του Samuel Huntington (H. Κουσκουβέλης 2004) περί σύγκρουσης των πολιτισμών. Η συγκεκριμένη θεώρηση παρέχει ένα εργαλείο ανάλυσης των διεθνών σχέσεων, προβάλλοντας το στοιχείο της θρησκευτικής και πολιτισμικής διαφοροποίησης του δυτικού πολιτισμού με τους υπόλοιπους μη δυτικούς πολιτισμούς. Ο Huntington, θεωρώντας αξιωματικά ότι στον κόσμο υπάρχουν αντίρροπες πολιτισμικές δυνάμεις και ότι τα κράτη θα παραμείνουν ο σημαντικότερος παράγοντας στο διεθνές σύστημα, καταλήγει ότι οι συγκρούσεις θα διαμορφώνονται βάσει πολιτισμικών παραγόντων και, επιπλέον, ακόμα και εντός του ίδιου πολιτισμικού ιδιώματος μπορούν να υπάρχουν συγκρούσεις λόγω των εσωτερικών θρησκευτικών διαφορών. Αυτή ακριβώς η κατάληξη θα μπορούσε να αντιπροσωπεύει την ιδεολογική διαμάχη μεταξύ καθολικών και διαμαρτυρόμενων που κατέληξε στον Τριακονταετή Πόλεμο. Ωστόσο, πρέπει να γίνει κατανοητό ότι η συγκεκριμένη θεωρία πετυχαίνει μόνο σε ένα μικρό βαθμό να ερμηνεύσει το φαινόμενο του πολέμου, αφού όπως θα αποδειχθεί μέσα από την παρούσα εργασία, αυτή η θεωρία δεν επαρκεί για να δώσει μια ικανοποιητική προσέγγιση των αιτιών του πολέμου, αλλά αντίθετα περιορίζεται στις αφορμές. Τα πραγματικά αίτια της σύγκρουσης θα προκύψουν χρησιμοποιώντας ως μεθοδολογικό εργαλείο τη θεώρηση του πολιτικού ρεαλισμού και την εξέλιξή του, το δομικό ρεαλισμό.

Η Respublica Christiana του Μεσαίωνα, αποτελούσε μία μορφή διεθνούς συστήματος το οποίο, με βάση τη θρησκευτική ομοιογένεια της δυτικής Ευρώπης, είχε καθιερώσει το δίκαιο της εκκλησίας ως κανονικό και κοινά αποδεκτό. Ωστόσο, αυτό το σύστημα άρχισε να διαβρώνεται τον 15^ο αιώνα, με τις ιδέες της Αναγέννησης και με τη διάδοση του φιλελεύθερου πνεύματος και της έρευνας, και να καταρρέει το 16^ο αιώνα, με την παρουσία δύο αντίρροπων τάσεων, η μία να περιλαμβάνει την τάση των διακριτών οντοτήτων για αυτονομία και θρησκευτική μεταρρύθμιση και η

άλλη να περιλαμβάνει την τάση της επιβολής της θρησκευτικής ομοιογένειας σε όλη την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Η εκτόνωση αυτών των τάσεων ήρθε με τον Τριακονταετή Πόλεμο και το αποτέλεσμα αυτού ήταν η δημιουργία του βεσπφαιανού συστήματος κρατών, που οικοδόμησε το νεότερο κρατο-κεντρικό διεθνές σύστημα. Υπό αυτό το πρίσμα καταλήγουμε ότι, καμία θεωρία περί κρατικής συμπεριφοράς στις διεθνείς σχέσεις δεν μπορεί να αγνοήσει το ρόλο της θρησκείας στην πολιτική σταθερότητα του πλανήτη (Μακρής 2013b). Σε αυτό συνηγορεί και ο συλλογισμός του Huntington (Η. Κουσκουβέλης 2004), ο οποίος καταγράφει εννέα διαφορετικούς πολιτισμούς με κύριο διαχωριστικό της θρησκείας και τους πολιτιστικούς και πολιτισμικούς παράγοντες να προσδιορίζουν και το εθνικό συμφέρον.

1.2 Η περίοδος της Αναγέννησης

Η περίοδος της Αναγέννησης οριοθετείται από το 1420, με το τέλος του δυτικού σχίσματος από τον πάπα Μαρτίνο Ε', έως το 1527, με την είσοδο των Αψβούργων στη Ρώμη, κι έχει επίκεντρο το σύστημα κρατών της βόρειας Ιταλίας. Η περίοδος αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία για το ευρωπαϊκό γίγνεσθαι αναφορικά με την εμφάνιση, την εξέλιξη και το μετασχηματισμό του σύγχρονου κράτους. Αναπτύχθηκε κατά τη διάρκεια των εκατό ετών που ακολούθησαν το 1420 στην Ιταλία, γιατί εκεί βρήκε πρόσφορο έδαφος, λόγω της διακοπής των εξωτερικών παρεμβάσεων στην ιταλική χερσόνησο. Η Ιταλία, εκείνης της περιόδου αποτελούταν από ένα αριθμό πριγκιπάτων, τα οποία διέθεταν ένα βαθμό ανεξαρτησίας και τα οποία προωθούσαν τις αξίες της περιόδου που σχετίζονταν με την αναζήτηση της κλασικής ελληνικής εμπειρίας και είχαν επίκεντρο τον άνθρωπο και τα επιτεύγματά του. Οι ηγεμόνες όλων αυτών των αυτόνομων ή ημιαυτόνομων κρατιδίων είχαν την αίσθηση και επιδείκνυαν το ανάλογο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη σχέσεων μεταξύ τους.

Τα κύρια χαρακτηριστικά της περιόδου της Αναγέννησης ήταν η βελτίωση των παραγωγικών δυνατοτήτων, η ενίσχυση της νομισματικής κυκλοφορίας, η μεγέθυνση των πόλεων, η αύξηση των εμπορευματικών συναλλαγών και γενικότερα οι τεχνικές βελτιώσεις στις μεταφορές και στις παραγωγικές διαδικασίες. Αυτά έθεταν την οικονομία της εποχής σε ισχυρές βάσεις με παράλληλη αύξηση των διαθέσιμων πλεονασμάτων. Αν και ο ευρωπαϊκός κόσμος απέιχε από τον σύγχρονο καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, ωστόσο, είχε αποδεσμευτεί από τη φεουδαρχία

και το περιοριστικό πλαίσιο των μεσαιωνικών αιώνων, προσπαθώντας να ανακαλύψει ευρύτερους υλικούς και πνευματικούς ορίζοντες. Διάφορες διακριτές οντότητες, με επίκεντρο την περιοχή της Ιταλίας, προσπαθούσαν να αποκτήσουν μία διευρυμένων δυνατοτήτων κεντρική εξουσία, ένα κράτος (stato) και νέους κανόνες ζωής. Ο νέος αυτός τρόπος ζωής παρείχε στο άτομο ευκαιρίες και δυνατότητες, οικονομικές και πνευματικές, εντός μιας οργανωμένης κεντρικής εξουσίας, η οποία προσέγγιζε σε ικανοποιητικό βαθμό τη σύγχρονη έννοια του κράτους. Η ιδέα της κρατικής υπόστασης είχε διαμορφωθεί, πολύ πριν, στη Γαλλία, ως απότοκο του Εκατονταετή Πολέμου,⁶ από τον οποίο, μέσω της συνεχούς αφαίμαξης και απαξίωσης της φεουδαρχικής τάξης, προέκυψε η ανάγκη εδραίωσης μιας κεντρικής εξουσίας, η οποία θα διατηρούσε το μονοπώλιο της χρήσης βίας εντός της γεωγραφικής της επικράτειας, χωρίς να εξαρτάται από τις διάφορες κοινωνικές τάξεις. Από την άλλη πλευρά η Αγγλία έτυχε αντίστοιχης εξασθένησης της φεουδαρχικής της τάξης, κυρίως όμως λόγω της μεταξύ τους διαμάχης, η οποία δημιούργησε την ανάγκη για την κάλυψη του κενού διοίκησης από μία κεντρική βασιλική εξουσία. Τέλος, η Ισπανία ήταν αυτή το τρίτο ισχυρό κράτος που δημιουργήθηκε με την εξασθένηση της φεουδαρχικής οικονομίας και της ενοποίησης της κατακερματισμένης εξουσίας.

Η περίπτωση της Ιταλίας, την περίοδο της Αναγέννησης, είχε σημαντική επίδραση για την μετέπειτα εμφάνιση ενός ευρωπαϊκού συστήματος κρατών, ενώ οι πόλεις-ηγεμονίες της αποτελούσαν παράδειγμα ενός λειτουργικού συστήματος ισορροπίας δυνάμεων. Σύμφωνα με τον Kissinger (1995), η Ευρώπη, μετά την αποτυχία της μεσαιωνικής επιδίωξης για μία οικουμενική αυτοκρατορία στις παραδόσεις της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και στη σκιά της καθολικής εκκλησίας, προσπάθησε να εφαρμόσει την αρχή της ισορροπίας των δυνάμεων, ως μέσο περιορισμού της δυνατότητας ορισμένων κρατικών οντοτήτων να ηγεμονεύσουν, έχοντας ως δεδομένο ότι τελικός σκοπός της ισορροπίας δεν ήταν ειρήνη, αλλά η σταθερότητα. Στη μελέτη των διεθνών σχέσεων, η σταθερότητα, δηλαδή η αποφυγή του πολέμου ταυτίζεται με την ισορροπία δυνάμεων, ή την ισορροπία ισχύος. Σε

⁶ Εκατονταετής Πόλεμος χαρακτηρίστηκε ίσως ο μακροβιότερος πόλεμος που έγινε ποτέ μεταξύ Αγγλίας και Γαλλίας, με πραγματική διάρκεια μεγαλύτερη των 100 ετών, από το 1337 μέχρι το 1453, με πολύ μικρές διακοπές, του οποίου όμως η ιστορική σημασία υπήρξε πολλαπλή. Είναι γεγονός ότι σε αυτόν τον πόλεμο ακολουθήθηκαν νέα συστήματα τακτικής, στρατιωτικής σύνθεσης και στρατιωτικού εξοπλισμού (<https://el.wikipedia.org/wiki/>)

αυτό το πλαίσιο, οι θεωρητικοί της διεθνούς πολιτικής εξέτασαν τον τρόπο παραγωγής των συγκρούσεων, εντός συστημάτων ισορροπίας ισχύος, προκειμένου αποκαλύψουν τις αιτίες και να αποφευχθούν οι συνέπειες. Με αυτά ως δεδομένα, τα μοναδικά παραδείγματα λειτουργικών δυτικών συστημάτων ισχύος έχουν καταγραφεί οι πόλεις – κράτη της αρχαίας Ελλάδας, η Ιταλία της Αναγέννησης και το βεσφαλιανό σύστημα κρατών. Η ιταλική χερσόνησος εκείνη την εποχή, αποτελούνταν από πολλές κατακερματισμένες αλλά διακριτές ηγεμονίες, ανάμεσά τους κάποιες ισχυρότερες, οι οποίες επηρέαζαν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων των υπολοίπων. Εκεί, δέσποζε η κοσμική εξουσία του πάπα και πλούσιες πόλεις δημιουργούσαν υπερβολικά πλεονάσματα χρήματος και ισχύος. Ταυτόχρονα, πολλοί πνευματικοί ηγέτες, εκμεταλλευόμενοι των αξιωμάτων τους στην παπική εκκλησία, στόχευαν στην εξυπηρέτηση δυναστικών σκοπών, μέσω του ελέγχου κάποιας περιοχής στην κεντρική και βόρεια Ιταλία. Η περίοδος της Αναγέννησης ήταν και η εποχή των μεγάλων γεωγραφικών ανακαλύψεων. Συνεπώς, το ενδιαφέρον των ισχυρών βασιλείων της εποχής, κυρίως της Γαλλίας και της Ισπανίας, στρεφόταν στην αναζήτηση νέων δρόμων εμπορίου και νέων εδαφών που θα έφερναν πλούτο, γεγονός που δημιούργησε αναπόφευκτες πιέσεις και για την πλούσια περιοχή της Ιταλικής χερσονήσου, οι οποίες εκφράστηκαν με τη γαλλική εισβολή το 1494 και με την ισπανική το 1512.

1.3 Ο Machiavelli και το “lo stato”

Ο Machiavelli γεννήθηκε στη Φλωρεντία το 1469, σε μια Ιταλία διαιρεμένη σε ανταγωνιζόμενες πόλεις-κράτη, η οποία αντιμετώπιζε τις συνεχείς επεμβάσεις των ισχυρότερων ευρωπαϊκών βασιλείων. Η πολιτική σκέψη του Machiavelli, στηρίχθηκε σε αυτό το σύστημα κρατών της βόρειας Ιταλίας. Εκείνη την περίοδο, η κυρίαρχη άποψη που επικρατούσε, ήταν ότι μόνο τα μοναρχικά καθεστώτα μπορούν να κυβερνήσουν αποτελεσματικά μία εκτεταμένη γεωγραφική επικράτεια. Από την άλλη πλευρά, ο δημοκρατικός τρόπος διακυβέρνησης έβρισκε εφαρμογή στις πόλεις – κράτη, αλλά θεωρούταν αναχρονιστικός για την αναδυόμενη εποχή του εδαφικού κράτους. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Machiavelli μπορεί να αναγνωρισθεί ο πρώτος σύγχρονος πολιτικός θεωρητικός που οραματίστηκε, κόντρα στο ρεύμα της εποχής του, ένα δημοκρατικό κράτος, με μεγάλο πληθυσμό, να εκτείνεται σε μεγάλη εδαφική επικράτεια. Η συμβολή του στην πολιτική επιστήμη πηγάζει από την κριτική που άσκησε, μέσα από τα έργα του, για τους ιταλικούς πολέμους, από τη γαλλική

εισβολή του 1494, μέχρι την ισπανική του 1512 και την κατάρρευση της φλωρεντιανής δημοκρατίας και τελικά ολόκληρης της Ιταλίας. Η πολιτική κρίση που αντιμετώπισε ο Machiavelli ήταν η εγγενής αδυναμία των ιταλικών πόλεων κρατών του 15^{ου} και του 16^{ου} αιώνα να αντιμετωπίσουν τους εξωτερικούς εχθρούς, οι οποίοι ήταν κατά βάση νέες, πρόσφατα ενοποιημένες μοναρχίες. Μετά το 1494, οι μικρές πόλεις – κράτη της Ιταλίας, δεν είχαν τίποτα κοινό με τα μεγάλα αναδυόμενα κράτη της δυτικής Ευρώπης, τα οποία διαμόρφωναν σταδιακά τη δική τους τάξη πραγμάτων, η οποία θα εδραιωθεί τους αιώνες που ακολούθησαν. Ο απώτερος στόχος του Machiavelli ήταν να πάψει να βλέπει την Ιταλία να επισκιάζεται από εξωτερικούς εχθρούς και, παράλληλα, στη θέση της να αναδυθεί μια εκτεταμένη δημοκρατία. Έτσι, η πολιτική του προσπάθεια περιλάμβανε τη δημιουργία ενός κυρίαρχου εδαφικού κράτους, ένας πολιτικός στόχος άγνωστος για την εποχή του όπου η αντίληψη περί δημοκρατίας αντιστοιχούσε μόνο σε όρους μικρότερων πόλεων – κρατών (ARDITO 2015). Σε αυτό το πλαίσιο ο «Ηγεμόνας» (Machiavelli 2009) αποτέλεσε αυτό το σχέδιο περί κρατικής οικοδόμησης. Ο Machiavelli με τον «Ηγεμόνα», θέλησε να καθορίσει ένα τρόπο συμπεριφοράς και δράσης σε περιόδους κρίσης, σύγκρουσης και έλλειψης ισορροπίας στην κοινωνία των κρατών της εποχής του, και να επισημάνει ότι πρωταρχική ευθύνη του ηγέτη είναι να υπερασπίζεται τα συμφέροντα του κράτους και να εξασφαλίζει την επιβίωσή του, αποτυπώνοντας έτσι, τον πυρήνα της ρεαλιστικής θεώρησης. Ο Machiavelli κατέληξε στο συμπέρασμα ότι για να εξασφαλιστεί η επιβίωση ενός κράτους στο ανταγωνιστικό ευρωπαϊκό περιβάλλον του 16^{ου} αιώνα, ο ηγέτης θα πρέπει να εξετάζει την πιθανότητα να επεκτείνει την εδαφική του κυριαρχία και συγκεκριμένα, οραματίστηκε ένα κυρίαρχο κράτος στην ευρύτερη περιοχή της κεντρικής Ιταλίας, με κέντρο τη Φλωρεντία, το οποίο θα μπορούσε να εγγυηθεί την ασφάλεια, να επιβάλλει την τάξη και να δημιουργήσει την απαραίτητη αποτρεπτική ισχύ για τους επίδοξους εισβολείς. Με πιο απλά λόγια, ο Ιταλός πολιτικός στοχαστής της Αναγέννησης αναζήτησε ένα τρόπο να ενοποιήσει τις αυτοδιοικούμενες πόλεις και να απελευθερώσει την Ιταλία από τους ξένους κατακτητές (ARDITO 2015).

Ο Machiavelli ήταν πραγματιστής και καθιστώντας την ασφάλεια και την επιτυχία του κράτους ως τα υπέρτατα πολιτικά ζητήματα, έθεσε τις βάσεις της κοσμικότητας και της απόλυτης υπεροχής του κράτους έναντι της εκκλησιαστικής εξουσίας. Οι απόψεις του δεν διαμόρφωναν μια θεωρία για το κράτος αλλά μια

θεωρία διατήρησης του κράτους, στη βάση της ρεαλιστικής προσέγγισης της πολιτικής θεωρίας. Η εποχή του Machiavelli ήταν η περίοδος κατά την οποία οι παραδοσιακές φεουδαρχικές δομές αμφισβητήθηκαν και τέθηκαν οι βάσεις για την μετέπειτα δημιουργία μιας νέας πολιτικής τάξης που στηριζόταν στο σύστημα κρατών, η οποία ολοκληρώθηκε το 17^ο αιώνα (Νταβούτογλου 2011).

Ο Machiavelli κατηγορήθηκε για την απαισιοδοξία του, τον αμοραλισμό του και την αρνητική του επιρροή στη διαμόρφωση χαρακτήρων, οι οποίοι είχαν την τάση να αποκλίνουν από τις καθιερωμένες νόρμες περί ηθικής και έντιμης πολιτικής και, πολύ περισσότερο, ότι συμβάλει στην ώθησή τους σε μια ανήθικη και εγωιστική στάση σε βάρος των άλλων. Υπό αυτή την οπτική γωνία, η μακιαβελική σκέψη τείνει να αντιπροσωπεύει το κακό, το ύπουλο, το άπιστο, το οποίο αρνείται να δεχτεί τους κοινούς πολιτικούς κανόνες, ακόμα και σε επίπεδο που φτάνει στα όρια της προδοσίας (Del Lucchese 2015). Τα πολιτικά διδάγματα του Machiavelli, για την άσκηση αποτελεσματικής εξωτερικής πολιτικής, περιλαμβάνουν τα δύο απαραίτητα μέσα, την ισχύ και την πανουργία, με υπέρτατη αξία την εθνική ανεξαρτησία. Η εξασφάλιση της επιβίωσης του κράτους κάνει κρίσιμη την ευθύνη του ηγέτη (Jackson and Sorensen 2006). Πέραν όμως από όλες τις κατά καιρούς αποδιδόμενες στον Machiavelli κατηγορίες, αυτό που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί είναι η συνδρομή του στη διαμόρφωση της θεώρησης του πολιτικού ρεαλισμού. Αυτό συμβαίνει, εφόσον ο αναγνώστης των έργων του, αντιληφθεί ότι το ενδιαφέρον στη σκέψη του Machiavelli δεν το δίλημμα της επιλογής μεταξύ του ηθικού και του ανήθικου, αλλά μάλλον η αντίληψη της πραγματικότητας που επηρεάζει τον τρόπο που σκεφτόμαστε για τους ηγέτες, την κοινωνία και την πολιτική. Έτσι, ο Machiavelli, παρατηρώντας τα πολιτικά δεδομένα της εποχής του, εστίασε στην πραγματικότητα όπως είναι και όχι όπως θα έπρεπε ή θα ήθελε η ιθύνουσα τάξη να είναι, ενισχύοντας τις βάσεις του πολιτικού ρεαλισμού που διαμόρφωσε ο Θουκυδίδης, ως πρώτος εκπρόσωπός του στη διεθνή πολιτική. Στη βάση αυτών των αντιλήψεων, η μεταμόρφωση του κακού σε καλό θα ήταν περισσότερο θέμα αλχημείας παρά ορθολογικής πολιτικής σκέψης (Del Lucchese 2015).

Η προσπάθεια του Machiavelli, μέσα από τον πολιτικό στοχασμό του, να ενοποιήσει τα μικρά κρατίδια της Ιταλίας, κάτω από μια ενιαία διοίκηση, αποτέλεσε την πρώτη έκφραση για την μετέπειτα ανάδειξη του σύγχρονου ευρωπαϊκού και διεθνούς συστήματος κρατών. Η ισχύς που είχαν συγκεντρώσει οι Ιταλοί πρίγκιπες,

ως απότοκο του αναγεννησιακού τρόπου ζωής, τους έδινε μια εξουσία (*stato*), η οποία εξαρτιόταν περισσότερο από τις *de facto* δεξιότητες και την ευφυΐα του ηγεμόνα, παρά από την *de jure* κατοχή νόμιμης εξουσίας. Το *stato* χρησιμοποιούνταν τότε για να περιγράψει αυτή την καθεστηκυία τάξη (*status quo*) και αποτέλεσε τον προάγγελο της σημερινής λέξης κράτος, το οποίο διατηρεί το χαρακτήρα του κυρίαρχου, υπό μία κυβερνητική εξουσία, η οποία διαθέτει το μονοπώλιο χρήσης βίας. Ωστόσο το *stato* των ηγεμόνων της ιταλικής Αναγέννησης δεν είχε την απαραίτητη εξωτερική νομιμοποίηση: Ήταν ένα αυταρχικό *stato* που αύξανε την ισχύ του στο εσωτερικό και επεκτεινόταν σε βάρος των γειτόνων του. Επιπλέον, στόχος του ικανού ηγεμόνα ήταν αυτό που εξελίχθηκε στη συνέχεια ως ισορροπία ισχύος. Με προτεραιότητα την ασφάλεια και την επιβίωση του κράτους, αλλά ταυτόχρονα και τη μεγιστοποίηση της ισχύος, οι ηγεμόνες θα έπρεπε, στηριζόμενοι στη θουκυδίδεια λογική περί διλήμματος ασφαλείας, να εξασφαλίσουν ότι κανένας άλλος ηγεμόνας δεν θα γινόταν υπερβολικά ισχυρός. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, σκοπός του ηγεμόνα ήταν η διατήρηση και η επέκταση της ισχύος του (*stato*). Εφόσον αυτό το υποτυπώδες σύστημα κρατών της Ιταλίας της Αναγέννησης ήταν ένα μέρος όπου καμιά τοπική εξουσία δεν ήταν εξασφαλισμένη, αλλά ούτε και υπήρχε μία υπέρτατη εξουσία, θα μπορούσαμε να το χαρακτηρίσουμε με σχετική ασφάλεια άναρχο και ανταγωνιστικό, αλλά όχι χασοκό. Αυτή η κρατική σκοπιμότητα (*ragione di stato*) που αναπτύχθηκε και εφαρμόστηκε από τους Ιταλούς ηγεμόνες, θα επανέλθει και θα εδραιωθεί στην βεσφαλιανή Ευρώπη, με πρωτεργάτη τον καρδινάλιο Richelieu και το δόγμα του *raison d'état*, η εφαρμογή του οποίου έκανε τη Γαλλία τη χώρα με τη μεγαλύτερη επιρροή και παραμένει μέχρι σήμερα ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες διαμόρφωσης της διεθνούς πολιτικής. Ο Skinner (2000) κατατάσσει τις συμβουλές του Machiavelli στους νέους πρίγκιπες σε δύο κύρια μέρη. Το πρώτο και βασικότερο είναι ότι τα βασικά θεμέλια όλων των κρατών είναι οι καλοί νόμοι και οι αποτελεσματικοί στρατοί. Επιπλέον, οι καλοί στρατοί είναι ακόμα πιο σημαντικοί από τους καλούς νόμους, επειδή είναι αδύνατο να υπάρξουν καλοί νόμοι αν λείπουν τα αποτελεσματικά όπλα, ενώ αν υπάρχουν αποτελεσματικά όπλα πρέπει επίσης να υπάρχουν καλοί νόμοι. Η ηθική - με ένα βαθμό υπερβολής - είναι ότι ένας σοφός πρίγκιπας δεν πρέπει να έχει άλλο στόχο και καμία άλλη ανησυχία από τον πόλεμο και τις μεθόδους και πρακτικές του. Συναφώς, ο Machiavelli προσπάθησε να εδραιώσει το δόγμα της κρατικής σκοπιμότητας στις ιταλικές πόλεις – κράτη της εποχής του, θεωρώντας ότι ο επιτυχημένος ηγεμόνας

καθοδηγείται όχι από το θρησκευτικό δόγμα ή από τα ηθικά παραγγέλματα, αλλά από την αυστηρά ωφελιμιστική επιλογή των μέσων που είναι κατάλληλα για τους σκοπούς του. Θα πρέπει να έχει αναπτύξει την ικανότητα να χειραγωγεί τους νόμους που διέπουν την πολιτική συμπεριφορά και να διαμορφώνει την πορεία των γεγονότων, σύμφωνα με τα σχέδιά του. Τέλος, ο ίδιος ο Machiavelli θεωρούσε το «Περί της Τέχνης του Πολέμου» (Niccolò Machiavelli 2014) ως το πιο σημαντικό του έργο, αφού αφορούσε αποκλειστικά στον πόλεμο, ο οποίος ήταν γι' αυτόν η σημαντικότερη πλευρά της διπλωματίας.

2. Ο Τριακονταετής πόλεμος

2.1 Οι ιστορικές και πολεμικές όψεις του

Από τον 11^ο και τον 12^ο αιώνα άρχισαν να διαφαίνονται οι αλλαγές στους κοινωνικοοικονομικούς τομείς του δυτικού πολιτισμού, οι οποίες άρχισαν να δημιουργούν τις πρώτες δονήσεις των παλαιών φεουδαρχικών δομών. Η σταδιακή αύξηση του πληθυσμού οδήγησε σε νέες μεθόδους παραγωγής, στην άνθιση των εμπορικών συναλλαγών και στην ταχεία αστικοποίηση των δυτικών κοινωνιών. Ταυτόχρονα, η Ευρώπη άρχισε να συγκροτείται με τη μορφή πολιτικών διαιρέσεων, ενώ οι πυρήνες των σύγχρονων ευρωπαϊκών κρατών είχαν αρχίσει να διαμορφώνονται. Το βασίλειο της Γαλλίας υπήρχε και συνόρευε στα ανατολικά με την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία⁷. Επίσης, τα βασίλεια της Αγγλίας, της Σκωτίας, της Δανίας, της Νορβηγίας και της Σουηδίας είχαν ορισθεί ως πολιτικές οντότητες, ενώ τα μικρά βασίλεια της βόρειας Ισπανίας και της Ιταλίας είχαν σχηματισθεί ως ανεξάρτητες μονάδες. Ωστόσο, η θρησκευτική εξουσία, όντας ο μεγαλύτερος γαιοκτήμονας στην Ευρώπη, προσπάθησε να επιβληθεί στις κοσμικές αρχές, επιταχύνοντας, έτσι τη σύγκρουση μεταξύ κράτους και εκκλησίας για την κυριαρχία (Νταβούτογλου 2011). Στη μεταβατική περίοδο στη διαδικασία της δημιουργίας του έθνους – κράτους που διήρκεσε από τον 12^ο έως τον 15^ο αιώνα, οι βασιλείς προσπάθησαν να ενισχύσουν την εσωτερική εξουσία τους, μέσω της βελτιστοποίησης της εσωτερικής οργάνωσης των μοναρχιών τους και της δημιουργίας των αντιστοίχων θεσμών. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η εγκαθίδρυση των νέων κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών δομών οδήγησε σε μια ολοένα αυξανόμενη υπεροχή των κοσμικών δυνάμεων έναντι της παπικής εξουσίας (Νταβούτογλου 2011).

Κατά το Μεσαίωνα, στο διευρυμένο γεωγραφικά ευρωπαϊκό πεδίο, ο πληθυσμός παρέμεινε χριστιανικός και διατηρούσε μία αίσθηση οικουμενικότητας. Οι παραδοσιακές φεουδαρχικές δομές είχαν ήδη αρχίσει να αμφισβητούνται από την εποχή της Αναγέννησης. Παρόλα αυτά, το πλήγμα για το παλιό ενωτικό ιδεώδες ήρθε το 1517, με τη διακήρυξη της Προτεσταντικής Μεταρρύθμισης από το Λούθηρο. Η Μεταρρύθμιση αποτέλεσε την κύρια δυναμική του 16^ο αιώνα προς το

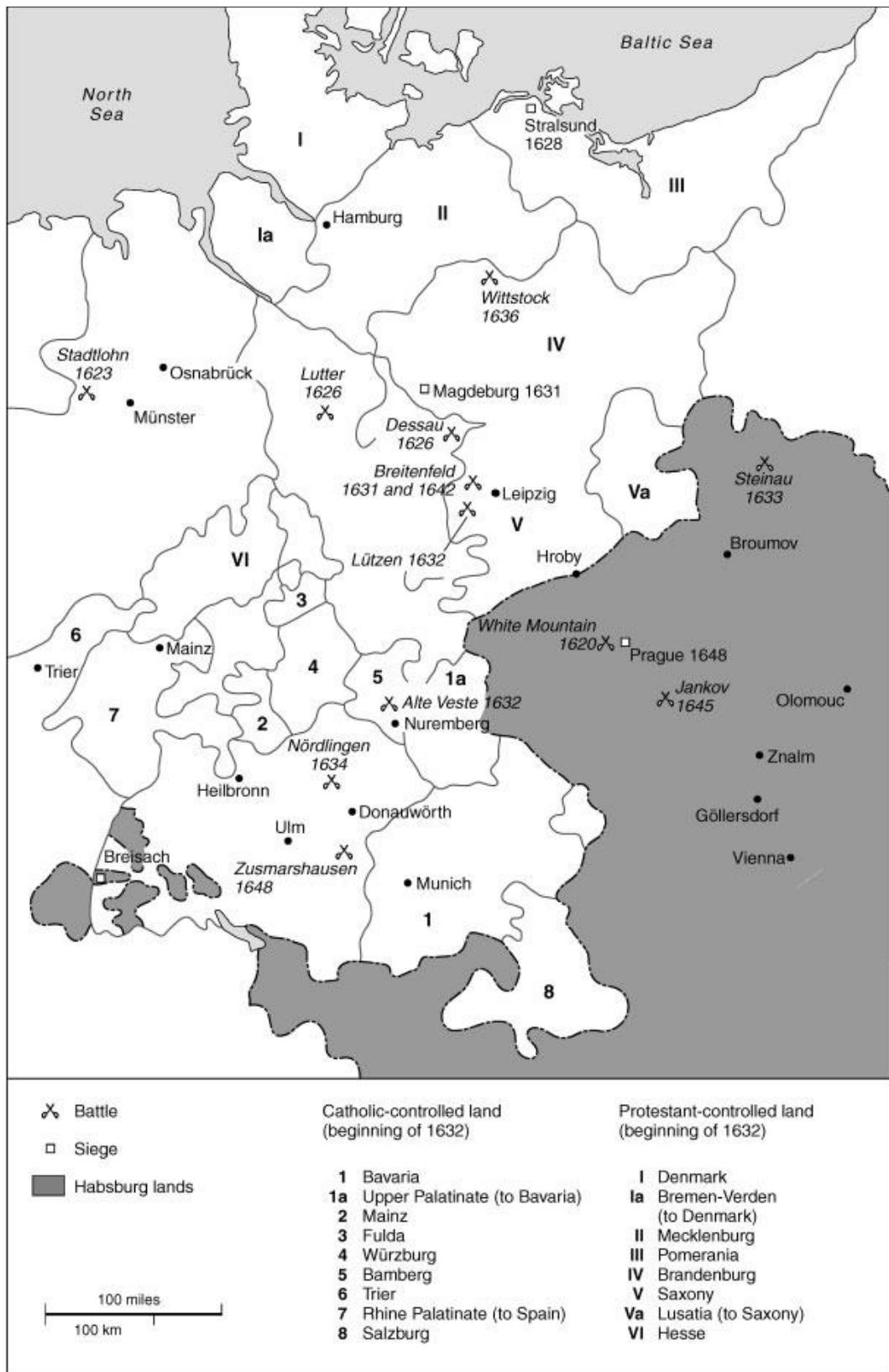
⁷ Την Αγία Ρωμαϊκή Γερμανική Αυτοκρατορία συγκροτούσαν η Γερμανία, η Αυστρία, η Βοημία και ένα μέρος της Ουγγαρίας (Χριστοδουλίδης 1990)

σχηματισμό νέων διεθνών δομών βασιζόμενων στο κρατο-κεντρικό σύστημα, μέσω της αποδόμησης της παραδοσιακής ιδέας περί ενότητας στην εκκλησία και στην αυτοκρατορία, οδηγώντας στην αναδιοργάνωση της Ευρώπης σε διακριτές εδαφικές οντότητες. Με αυτό τον τρόπο, η ιδέα του κράτους μετατοπίστηκε από την παγκόσμια αυτοκρατορία στο εδαφικό κράτος και από τη θρησκευτική στην εθνική υπεροχή (Νταβούτογλου 2011). Η προσχώρηση στον προτεσταντισμό έδωσε σε πολλούς ηγεμόνες την ευκαιρία να αναβαθμίσουν τις εξουσίες τους, αλλά, ταυτόχρονα, να ενισχύσουν, άθελά τους, τις αποσχιστικές τάσεις από την καθολική αυτοκρατορία. Η αντιπαράθεση κλιμακώθηκε, αφού η κάθε πλευρά θεωρούσε την άλλη αιρετική. Το αποτέλεσμα ήταν να μην υπάρχει σαφής διαχωρισμός ανάμεσα στις εσωτερικές και στις εξωτερικές εντάσεις, αφού υπήρχαν ηγεμόνες που υποστήριζαν το αντίπαλο δόγμα κατά τις εσωτερικές συγκρούσεις γειτονικών ηγεμονιών. Η Μεταρρύθμιση δίχασε τον χριστιανικό κόσμο, η οποία συντήρησε μια μακρά περίοδο συγκρούσεων εντός του χριστιανισμού με αποκορύφωμα τον Τριακονταετή Πόλεμο (Kissinger 2014), ο οποίος αποτέλεσε το όχημα για την τελική μετάλλαξη από την τοπική φεουδαρχική οργάνωση στο κρατο-κεντρικό σύστημα. Σε αυτό τον μετασχηματισμό, η Γαλλία, η οποία είχε σχηματιστεί και σταθεροποιηθεί ως κράτος, με εκφραστή τον Γάλλο φιλόσοφο Jean Bodin, είχε καλλιεργήσει τη σύγχρονη ιδέα της εθνικής κυριαρχίας. Ο Bodin καθορίζοντας την έννοια της κυριαρχίας, κατέληξε ότι αυτή υποδηλώνει μια κυβερνητική εξουσία, η οποία είναι υπεράνω οποιωνδήποτε άλλων τοπικών συμφερόντων, αλλά και της θρησκείας. Στη βάση αυτής της αντίληψης, θεώρησε ότι προϋπόθεση για την επιβίωση της Γαλλίας, είναι η εδραίωση μιας κυρίαρχης κεντρικής αυτοκρατορικής εξουσίας (Νταβούτογλου 2011).

Οι προϋπάρχουσες θρησκευτικές αντιπαράθεσεις αναβίωσαν μέσα από το ζήτημα της αυτοκρατορικής διαδοχής, το οποίο βρήκε αντίθετη την προτεσταντική αριστοκρατική τάξη της Βοημίας και το οποίο ήταν η αφορμή για το ξέσπασμα μιας επανάστασης με θρησκευτικά κίνητρα, η οποία έστρεψε τις αυτοκρατορικές δυνάμεις εναντίον του προτεσταντισμού. Εφόσον αρχικά, τα κίνητρα έδειχναν ότι ήταν θρησκευτικά, θα έπρεπε, με μία πρώτη ανάγνωση, οι καθολικοί ηγεμόνες να είχαν συσπειρωθεί στο πρόσωπο του αυτοκράτορα εναντίον της προτεσταντικής επανάστασης. Ωστόσο, η εξέλιξη του πολέμου σε μακροχρόνιο, απέδειξε ότι το αναμενόμενο δεν πραγματώθηκε. Αντίθετα, τα ευρωπαϊκά βασίλεια, μπροστά στο

δίλημμα να επιλέξουν μεταξύ των θρησκευτικών επιταγών και του εθνικού συμφέροντος, επέλεξαν το δεύτερο. Η φιλοδοξία ορισμένων κρατών να αποκτήσουν μεγαλύτερα στρατηγικά πλεονεκτήματα στο εξωτερικό, είχε σαν ιθυστήριο σημείο την διορατική εξωτερική πολιτική της Γαλλίας επί πρωθυπουργίας του καρδινάλιου Richelieu, από το 1624 έως το 1642, η οποία είχε καταφέρει να προτεραιοποιήσει το εθνικό συμφέρον πάνω από οποιονδήποτε ηθικό περιορισμό. Η πολιτική του Richelieu θεωρείται ότι αντικατοπτρίζει την πρωταρχική ρεαλιστική σκέψη του Θουκυδίδη, και κρίνεται σκόπιμο να αναλυθεί σε επόμενο κεφάλαιο, καθώς ήταν καθοριστική στην εξέλιξη του πολέμου και διαθέτει εξόχως θεωρητική αξία στην ανάδειξη των διπλωματικών πλευρών του πολέμου ως ιδεότυπος για τη θεωρία των διεθνών σχέσεων και του σύγχρονου πολιτικού ρεαλισμού.

Ο Τριακονταετής Πόλεμος ήταν η πιο καταστροφική σύγκρουση στην ευρωπαϊκή ιστορία πριν από τους δύο παγκόσμιους πολέμους. Θεωρείται ως ένας σταθμός για τον δυτικό τρόπο πολέμου, που συνδέεται με την ιδέα μιας πρώιμης σύγχρονης στρατιωτικής επανάστασης. Η στρατιωτική επανάσταση έλαβε χώρα στην Ευρώπη γιατί καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα, οι ευρωπαϊκές στρατιωτικές παραδόσεις που είχαν τα θεμέλια τους στην κλασική αρχαιότητα διατηρήθηκαν ζωντανές και εξελίχθηκαν μέσα από ποικίλους πολέμους εναντίον διαφόρων φυλών, κυρίως βαρβαρικών και αλλόθρησκων, όπως των ισλαμικών στρατών, των Βίκινγκς, των Μογγόλων και των βόρειων βαρβαρικών φυλών. Ταυτόχρονα, ο Τριακονταετής Πόλεμος εξελίχθηκε σε ευρωπαϊκή σύρραξη, δεδομένης αυτής της δυτικής στρατιωτικής υπεροχής και της στρατιωτικής αναγέννησης του 16^{ου} αιώνα, με τη χρήση των πυροβόλων όπλων και άλλων στρατιωτικών καινοτομιών, η οποία ενίσχυσε την αίσθηση του διλήμματος ασφαλείας μεταξύ των εμπλεκόμενων. Έτσι, στον πόλεμο έλαβαν μέρος σχεδόν όλες οι μεγάλες και οι μικρότερες ευρωπαϊκές δυνάμεις, ενώ το ειρηνευτικό συνέδριο στις πόλεις Münster και Osnabrück της Βεστροφλίας, στο οποίο συμμετείχαν 194 επίσημες αντιπροσωπείες, θεωρήθηκε ως ορόσημο στην ανάπτυξη της σύγχρονης διπλωματίας και στη μετάβαση σε μια διεθνή τάξη βασισμένη σε κυρίαρχα κράτη (Wilson 2012).

Εικόνα 1: Ο Τριακονταετής Πόλεμος (1618-1648) (πηγή: Peter Wilson, *Thirty Years' War (1618-1648)*, *The Encyclopedia of War*, First Edition. Edited by Gordon Martel, 2012)

Το θέατρο των περισσότερων επιχειρήσεων του πολέμου βρίσκεται στην περιοχή της Γερμανίας. Η Γερμανία, ως γεωγραφική επικράτεια, διαχρονικά, κατείχε τον πρωταγωνιστικό ρόλο στην εξέλιξη των μαχών στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Η Γερμανία χρησιμοποιήθηκε από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, ως δίαυλος για την μετακίνηση στρατευμάτων σε ολόκληρη την Ευρώπη, ενώ κατά το Μεσαίωνα, αποτελούσε το πεδίο σύγκρουσης στη μάχη κατά των βαρβάρων (Strasser 2016).

Ο Gutmann (1988) περιγράφει τον Τριακονταετή Πόλεμο ως όχι έναν, αλλά ως τρεις πολέμους, με έξι ή περισσότερα βασικά κομμάτια. Αρχικά ξεκίνησε σαν αυτοκρατορικός εμφύλιος πόλεμος, μια σύγκρουση για τη θρησκεία και την αυτοκρατορική εξουσία και τελείωσε με την Ειρήνη της Πράγας το 1635. Ένα δεύτερο πεδίο σύγκρουσης εξελίχθηκε στη δυτική Ευρώπη μεταξύ της Ισπανίας και των Κάτω Χωρών με τη Γαλλία, ως η συνέχιση των αντιπαραθέσεων του 16^{ου} αιώνα. Το τρίτο πεδίο περιλάμβανε τη σύγκρουση με τις χώρες της Βαλτικής, με κύριους παίκτες τη Δανία και τη Σουηδία στη μία πλευρά και τις αυτοκρατορικές δυνάμεις στην άλλη. Οι περισσότερες από τις μάχες κατά τη διάρκεια αυτών των τριών πολέμων έλαβαν χώρα στη Γερμανία, με τα στρατεύματα να μετακινούνται συνεχώς στην ευρωπαϊκή ήπειρο για να συνδράμουν τους συμμάχους κάθε πλευράς στα διάφορα θέατρα επιχειρήσεων. Αν και αυτοί οι τρεις πόλεμοι δεν διακρίνονται εύκολα, δίνουν στον μελετητή ένα σημείο εκκίνησης αναφορικά με την αναζήτηση των αρχικών αντιπαραθέσεων που τελικά τροφοδότησαν τον Τριακονταετή Πόλεμο. Ο Holsti (Jackson and Sorensen 2006) αναφέρει για τον Τριακονταετή Πόλεμο: «Ξεκινώντας αρχικά στη Βοημία ως μια εξέγερση της προτεσταντικής αριστοκρατίας ενάντια στην ισπανική εξουσία, ο πόλεμος κλιμακώθηκε ταχύτατα και σύντομα έφτασε στο σημείο να περιλαμβάνει μια σειρά από διακυβεύματα...Το ζήτημα της θρησκευτικής ελευθερίας ήταν η αιτία της σύγκρουσης...Όμως το 1630, ο πόλεμος είχε πλέον φτάσει σε ένα σημείο να αφορά μια σειρά αλληλοσχετιζόμενων δυναστικών, θρησκευτικών και εθνικών ζητημάτων...Η Ευρώπη ζούσε τον πρώτο της πανευρωπαϊκό πόλεμο».

Ο Strasser (2016), αντίστοιχα, χωρίζει τον πόλεμο σε τέσσερις περιόδους: Η πρώτη περιλαμβάνει τα έτη από το 1617 έως το 1621, με την αρχική εμφύλια σύγκρουση του αυτοκράτορα Φερδινάνδου Β', με την υποστήριξη της Ισπανίας, εναντίον του Εκλέκτορα του Παλατινάτου Φρειδερίκο Ε'. Η δεύτερη περιλαμβάνει την περίοδο μεταξύ του 1621 και του 1630, με κύρια σύγκρουση του αυτοκράτορα

Φερδινάνδου Β' και του δούκα της Βαυαρίας Μαξιμιλιανού Α', με την υποστήριξη της Ισπανίας, εναντίον του βασιλιά της Δανίας Χριστιανού Δ' με επιπλέον εξωτερική υποστήριξη. Η τρίτη εκτείνεται από το 1630 έως το 1635 με χαρακτηριστική την σύγκρουση του αυτοκράτορα Φερδινάνδου Β' και του δούκα της Βαυαρίας Μαξιμιλιανού Α', με την υποστήριξη της Ισπανίας, εναντίον του βασιλιά της Σουηδίας Γουσταύου – Αδόλφου, ο οποίος είχε την υποστήριξη της Γαλλίας. Η τελευταία λαμβάνει χώρα μεταξύ του 1635 και του 1648 με τη σύγκρουση του αυτοκράτορα Φερδινάνδου Β' και του δούκα της Βαυαρίας Μαξιμιλιανού Α', με την υποστήριξη της Ισπανίας, εναντίον του αυτοκράτορα της Γαλλίας Λουδοβίκου ΙΔ' σε συνασπισμό με τη Σουηδία. Βέβαια, ανεξάρτητα από τον τρόπο που επιλέγει ο κάθε μελετητής να διαχωρίσει τον πόλεμο σε περιόδους και υποπεριόδους, το κοινό γνώρισμα όλων είναι ότι γίνονται στη βάση της εξέλιξης του πολέμου από τοπικό-εμφύλιο σε περιφερειακό και ευρωπαϊκό.

Εικόνα 2: Η Ευρώπη στις αρχές του 17^{ου} αιώνα (πηγή: Διπλωματική Ιστορία. Από τη Βεσφαλία στη Βιέννη, Θ. Χριστοδουλιδη, 1990)

Ο Τριακονταετής Πόλεμος ξέσπασε λαμβάνοντας τη μορφή αντίδρασης του συστήματος στην προσπάθεια εγκαθίδρυσης μιας χριστιανικής οικουμενικότητας στην ευρωπαϊκή ήπειρο, η οποία είχε τις ρίζες της στα χρόνια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Μετά την παρακμή και πτώση της Ρώμης, η περίοδος του Μεσαίωνα, με πρωταγωνιστή των βασιλιά Καρλομάγνο (800 μ.Χ.), αποτέλεσε την ευκαιρία επαναπροσέγγισης της οικουμενικότητας με τη μορφή της χριστιανοσύνης ως ενιαίας κοινωνίας κάτω από δύο αρχές, μία κοσμική, του αυτοκράτορα ως διάδοχος του Καίσαρα και μία θρησκευτική, με τη μορφή της καθολικής εκκλησίας. Ωστόσο, η αυτοκρατορία του Καρλομάγνου δεν κατάφερε να πραγματώσει τις μεσαιωνικές φιλοδοξίες για οικουμενικότητα, τουλάχιστον μέχρι το 1519, που ανήλθε στην εξουσία ο Αψβούργος πρίγκιπας Κάρολος, ο οποίος εκλέχτηκε στο αξίωμα του Αγίου Ρωμαίου Αυτοκράτορα, έχοντας υπό την διοίκησή του, γεωγραφικά, τη σημερινή Αυστρία, τη Γερμανία, τη βόρεια Ιταλία, την Τσεχία, τη Σλοβακία, την Ουγγαρία, την ανατολική Γαλλία, το Βέλγιο, την Ολλανδία και την Ισπανία, καθώς και ένα μεγάλο δίκτυο από αποικιακών υπερπόντιων κτήσεων. Βέβαια, αυτή η τεράστια αυτοκρατορική κληρονομιά προέκυψε μέσω γάμων συμφερόντων για τον αψβουργικό οίκο (Kissinger 2014). Ωστόσο, ο Κάρολος Ε' δεν κατάφερε να εδραιώσει μία κεντρική αυτοκρατορική εξουσία στα εδάφη του, περιορίζοντας τις πολιτικές του φιλοδοξίες στο να διατηρεί μία ισορροπία ισχύος, προκειμένου να εξασφαλίσει την τάξη και πολύ περισσότερο δεν κατόρθωσε να αποτρέψει την εξάπλωση του προτεσταντισμού στα εδάφη της αυτοκρατορίας, καταλήγοντας εν μέσω κύματος θρησκευτικών αντιπαραθέσεων και συγκρούσεων να παραχωρήσει το 1555, τον περίφημο θρησκευτικό συμβιβασμό του Augsburg⁸.

⁸ Η θρησκευτική ειρήνη του Augsburg (1555) είχε εξασφαλίσει στους διαμαρτυρόμενους όχι μόνο ελευθερία συνειδήσεως αλλά και πολιτική ισονομία με τους καθολικούς (Χριστοδουλίδης 1990). Ο εν λόγω συμβιβασμός τερμάτισε την αναταραχή που είχε προκληθεί λόγω της Μεταρρύθμισης, η οποία αποτέλεσε τη θρησκευτική έκφραση της γενικής ζύμωσης που πραγματοποιούνταν στην φεουδαρχική Ευρώπη και την σταδιακή παρακμή και αποδιοργάνωση της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, στο πλαίσιο του κρίσιμου μετασχηματισμού της μεσαιωνικής Ευρώπης στην Ευρώπη των νεότερων χρόνων. Με πρωτεργάτες τους Λούθηρο (1483-1546) και Ζβίγγλιο (1484-1531) και στη συνέχεια τον Καλβίνο (1509-1564) η Μεταρρύθμιση έχοντας ως στόχο να επαναφέρει την πρωτόγονη καθαρότητα της θρησκείας, όπως την αντιλαμβάνονταν, προώθησε το δόγμα του απόλυτου προορισμού: Ο άνθρωπος είναι αμετάτρεπτα κακός και έτσι ο Θεός έχει διαλέξει λίγους εκλεκτούς για τον παράδεισο και την πλειονότητα για την κόλαση. Ο Καλβίνος αποτέλεσε τον πιο φανατικό οργανωτή, δημιουργώντας ένα νέο τύπου ανθρώπου τον «πουριτανό». Το νέο αυτό προτεσταντικό δόγμα βρήκε ανταπόκριση σε πολλούς ηγεμόνες και τους έδωσε ένα μέσο να απαλλαγούν από υποχρεώσεις απέναντι στην αυτοκρατορία και μια ευκαιρία να αυξήσουν τις κτήσεις τους λεηλατώντας την καθολική εκκλησία. Ταυτόχρονα το νέο δόγμα προσέφερε στις καταπιεσμένες μάζες μια αίσθηση ελευθερίας και ασυδοσίας, προκαλώντας εκτεταμένες αναταραχές στις αυτοκρατορικές κτήσεις. Έτσι, σύμφωνα με τους όρους του συμφώνου, κάθε κοσμικός ηγεμόνας είχε το δικαίωμα να αποφασίσει σύμφωνα με την αρχή *cujus region, ejus religio* (αυτού η περιοχή, δική του η θρησκεία), για την θρησκεία που

Ο Kissinger (2014) αναφέρει ότι « αν ο Κάρολος είχε κατορθώσει να εδραιώσει την εξουσία του και να ρυθμίσει με εύτακτο τρόπο τη διαδοχή στην αχανή επικράτεια των Αψβούργων, Η Ευρώπη θα είχε διαμορφωθεί από μία κυρίαρχη κεντρική εξουσία σαν την Κινεζική Αυτοκρατορία ή το Ισλαμικό Χαλιφάτο».

Από το 1611, αυτοκράτορας είχε αναδειχθεί ο Μαθίας, ο οποίος είχε εκθρονίσει τον αδελφό του Ροδόλφο που είχε διαδεχθεί τον Μαξιμιλιανό Β' ως αυτοκράτορας το 1576 και είχε κάνει την Πράγα την αυτοκρατορική πρωτεύουσα. Ο Μαθίας αρχικά στέφθηκε βασιλιάς της Βοημίας και ένα χρόνο αργότερα εκλέχτηκε αυτοκράτορας. Με την αντιπαράθεση μεταξύ των καθολικών και των προτεσταντών να συντηρείται στα εδάφη της αυτοκρατορίας, στη σκιά του εύθραυστου διακανονισμού του Augsbουργ του 1555, ο Μαθίας αναγκάστηκε να προχωρήσει στην επιλογή του διαδόχου του το 1617. Τον Ιούνιο του 1617, ο Φερδινάνδος Β' εκλέχθηκε ως ο διάδοχος του βοημικού θρόνου, προκαλώντας την αντίδραση των διαμαρτυρομένων, οι οποίοι αρνήθηκαν να τον αναγνωρίσουν. Η εκκλησία της Πράγας διέταξε την διακοπή των προτεσταντικών λειτουργιών, κατά παράβαση της Επιστολής Μεγαλειότητας, που είχε δοθεί από τον αυτοκράτορα Ροδόλφο, το 1609, προς τους προτεστάντες υπηκόους και μέσω της οποίας κατοχύρωνε τη θρησκεία τους και την εγγύηση αυτής την ανέθετε σε ένα σώμα το επονομαζόμενο ως Υπερασπιστές. Οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν στο περιστατικό της Εκπαραθύρωσης της Πράγας το Μάιο του 1618. Τον επόμενο χρόνο, η εκλογή του Φερδινάνδου Β' κηρύχθηκε άκυρη από τους προτεστάντες της Βοημίας, εκλέγοντας ως βασιλιά του τον καλβινιστή εκλέκτορα του Παλατινάτου Φρειδερίκο Ε'. Μετά το θάνατο του Μαθία το Μάρτιο του 1619, συγκλήθηκε η Σύνοδος των Εκλεκτόρων⁹ προκειμένου να αποφασίσει τον διάδοχο του Μαθία. Η Σύνοδος όντως συναίνεσε στην αυτοκρατορική εκλογή του Φερδινάνδου Β', αλλά αυτή επισκιάστηκε από την καθαίρεσή του από το θρόνο της Βοημίας, γεγονός που αποτέλεσε πρόκληση για

δέσμευε το λαό του, ήτοι η πίστη του γερμανικού λαού καθοριζόταν από τους εδαφικούς ηγεμόνες και όχι από την καθολική εκκλησία (J.F.C. Fuller 2008). Στην πραγματικότητα, αυτός ήταν ένας εύθραυστος διακανονισμός που απλά συντήρησε τις αιτίες της σύγκρουσης και δεν απέτρεψε την επανάληψη των εχθροπραξιών (Χριστοδουλίδης 1990).

⁹ Η Σύνοδος των Εκλεκτόρων αποτελούσε το εκλεκτικό όργανο της αυτοκρατορίας. Η σύστασή του περιλάμβανε τρεις θρησκευτικούς ηγεμόνες (επισκόπους) και τέσσερεις κοσμικούς ηγεμόνες. Οι πρώτοι ήταν όλοι καθολικοί εκλέκτορες, ενώ οι δεύτεροι αποτελούνταν από το βασιλιά της Βοημίας, ο εκλέκτορας του Παλατινάτου, ο εκλέκτορας του Βρανδεμβούργου και ο εκλέκτορας της Σαξονίας. Από αυτούς, οι τρεις τελευταίοι, του Παλατινάτου, του Βρανδεμβούργου και της Σαξονίας ήταν διαμαρτυρόμενοι. Οπότε, αν ο βασιλιάς της Βοημίας ήταν καθολικός τότε οι καθολικοί ηγεμόνες ήταν πλειοψηφία, ενώ σε αντίθετη περίπτωση αποτελούσαν τη μειοψηφία (J.F.C. Fuller 2008).

την αυτοκρατορική αίγλη. Ο Φερδινάνδος Β΄, ο οποίος δεν διέθετε στρατό για την εκδίωξη του Φρειδερίκου Ε΄, στράφηκε αμέσως στη αναζήτηση συμμάχων. Ο δούκας της Βαυαρίας Μαξιμιλιανός, ο οποίος είχε αναλάβει την πρωτοβουλία να συγκροτήσει την Καθολική Συμμαχία το 1609, ως αντιστάθμισμα στην Ευαγγελική Ένωση των διαμαρτυρόμενων ηγεμόνων, ήταν ο πρώτος που στράφηκε για υποστήριξη ο Φερδινάνδος Β΄. Η Ισπανία ήταν επίσης αυτή που προσέφερε επιδότηση για τον αυτοκρατορικό στρατό. Από την άλλη πλευρά, οι διαμαρτυρόμενοι ηγεμόνες της Ευαγγελικής Ένωσης, αναγνώρισαν τον Φρειδερίκο Ε΄, μαζί με τις Ηνωμένες Επαρχίες, τη Δανία και τη Σουηδία (J.F.C. Fuller 2008).

Αν και οι εχθροπραξίες ξεκίνησαν τον Ιούνιο του 1618, μετά το περιστατικό της Εκπαράθρωσης της Πράγας, ενέργειας κατά των εκπροσώπων του νεοεκλεγέντος βασιλιά της Βοημίας Φερδινάνδου Β΄, δεν κατάφεραν να συγκεντρωθούν ικανές αυτοκρατορικές δυνάμεις πριν τον Ιούλιο του 1620. Με την άνοδο του Φερδινάνδου Β΄ στον αυτοκρατορικό θρόνο το 1619, η πολιτική των Αψβούργων απέναντι στα επαναστατικά στοιχεία έγινε πιο δυναμική, ωστόσο δεν κατάφεραν να συγκεντρώσουν πάνω από 15.000 άντρες πριν το 1625, αφού άλλοι 20.000 στρατιώτες έπρεπε να αναπτυχθούν στα σύνορα με την Ουγγαρία για προστασία ενάντια πιθανής οθωμανικής επίθεσης. Ο Σουλτάνος, ωστόσο, δεν προχώρησε στη επίθεση, εκείνη την περίοδο, λόγω του ανοιχτού μετώπου που είχε με τους Πέρσες, στη περιοχή του σημερινού Ιράν. Με την έναρξη των εχθροπραξιών, μέρος του ισπανικού στρατού εισέβαλε στο Κάτω Παλατινάτο και ενώ η λουθηρανή Σαξονία, συμμαχούσε με τη Σιλεσία και τη Λουσατία, ο αυτοκρατορικός στρατός με αυτόν της Καθολικής Λίγκας, εισέβαλε στη Βοημία τον Ιούλιο του 1620. Στη μάχη του Λευκού Όρους, το Νοέμβριο του 1620, οι δύο στρατοί ήρθαν αντιμέτωποι, με δραματικές συνέπειες για τον εκλέκτορα του Παλατινάτου Φρειδερίκο Ε΄, ο οποίος, όπως είδαμε, είχε ανακηρυχθεί βασιλιάς της προτεσταντικής Βοημίας, αφού είχε κηρύξει έκπτωτο τον νεοεκλεγέντα καθολικό βασιλιά Φερδινάνδο Β΄ (Wilson 2012). Η ήττα του Λευκού Όρους οδήγησε στη διάσπαση της Ευαγγελικής Ένωσης, γεγονός το οποίο θα μπορούσε να σηματοδοτήσει την λήξη του πολέμου, η οποία όμως δεν υποστηρίχθηκε από τη σκληρή στάση του Φερδινάνδου Β΄, ο οποίος χαρακτηριστικά είχε δηλώσει ότι «καλύτερα να κυβερνώ μια έρημο, παρά μια χώρα γεμάτη αιρετικούς» (J.F.C. Fuller 2008). Μετά από αυτή την δυσμενή κατάληξη για τους διαμαρτυρόμενους, ο

Φερδινάνδος Β' ακολούθησε μια ρεβανσιστική πολιτική πολιτικής κάθαρσης στα εδάφη της Βοημίας και της Αυστρίας, εκδιώχνοντας τους ηγεμόνες που του είχαν αντιπαθεί, δημεύοντας εδάφη και παραχωρώντας τα σε καθολικούς άρχοντες (Wilson 2012). Επιπλέον, ο αυτοκράτορας προκειμένου να εκπληρώσει την υποχρέωση που είχε στο πρόσωπο του Μαξιμιλιανού, του δούκα της Βαυαρίας, για την υποστήριξή του στην αρχή του πολέμου, του έδωσε τον εκλεκτορικό τίτλο στη Σύνοδο των Εκλεκτόρων, με ταυτόχρονη όμως εξαίρεση της αντίστοιχης θέσης από το βασίλειο του Παλατινάτου, παρά τις αντιδράσεις των εκλεκτόρων του Βρανδεμβούργου και της Σαξονίας, οι οποίοι αρνήθηκαν να τον αναγνωρίσουν. Η ενέργεια αυτή του αυτοκράτορα δημιούργησε μια συνθήκη ανασφάλειας για τους διαμαρτυρούμενους ηγεμόνες, οι οποίοι έβλεπαν την αλλαγή της ισορροπίας στο συμβούλιο των εκλεκτόρων υπέρ των καθολικών ως απειλή για τον προτεσταντισμό (J.F.C. Fuller 2008).

Η επέμβαση της Δανίας του Χριστιανού Δ' ήρθε ως απότοκο αυτής της ανασφάλειας των διαμαρτυρούμενων ηγεμόνων το 1625 και σηματοδότησε τη μετατροπή του πολέμου από μία τοπική εμφύλια σύγκρουση σε περιφερειακή, η οποία οδήγησε στην σταδιακή εμπλοκή σχεδόν όλων των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Ο Δανός βασιλιάς είχε τους δικούς του λόγους για να εισέλθει στον πόλεμο, φοβούμενος τον μεγάλο του αντίπαλο στην περιοχή της Βαλτικής, το βασιλιά της Σουηδίας Γουσταύο – Αδόλφο, ο οποίος είχε τη διάθεση να προσφέρει και αυτός βοήθεια στην προτεσταντική πλευρά (Χριστοδουλίδης 1990). Αρχικά, ο στρατός της Καθολικής Συμμαχίας ήταν λιγότερο ισχυρός σε σχέση με τον δανικό, οπότε ο Φερδινάνδος Β' στράφηκε στον Wallenstein¹⁰ προκειμένου να εξασφαλίσει τον απαραίτητο στρατό για την αυτοκρατορία (J.F.C. Fuller 2008). Ο Χριστιανός Δ', παρά την οικονομική υποστήριξη που είχε από την Αγγλία και την Ολλανδία, δεν κατάφερε να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τον Wallenstein, καταλήγοντας στη σύναψη ειρήνης στη Lübeck το Μάιο του 1629, με την οποία ανέκτησε τα εδάφη που είχαν καταληφθεί από τις αυτοκρατορικές δυνάμεις, αλλά, παράλληλα, αποκλείστηκε η ανάμειξή του στις γερμανικές υποθέσεις στο μέλλον (Χριστοδουλίδης 1990). Την ίδια περίοδο η Γαλλία είχε αρχίσει να διαμορφώνει την

10 Ο κόμης Albrecht von Wallenstein (1583-1634) ήταν ένας πλούσιος Τσέχος τυχονομάχος, ο οποίος προσφέρθηκε, για λογαριασμό του Φερδινάνδου Β', να στρατολογήσει δωρεάν στρατό 40.000 ανδρών, κρατώντας μόνο το διορισμό των αξιωματικών στην αρμοδιότητά του (J.F.C. Fuller 2008)

εξωτερική της πολιτική στη βάση του εθνικού συμφέροντος, με πρωτεργάτη τον καρδινάλιο Richelieu, πρωθυπουργός του βασιλιά Λουδοβίκου ΙΓ', ο οποίος ακολουθώντας πιστά το δόγμα του *raison d'état*, είχε στόχο να διασπάσει τον αψβουργικό κλοιό που περικύκλωνε τη Γαλλία. Μετά την απόσυρση των δανικών στρατευμάτων, ο Wallenstein, χωρίς να έχει ένα συγκεκριμένο εχθρό να αντιμετωπίσει, κατεύθυνε το στρατό του σε όλα τα εδάφη, αδιακρίτως αν αυτά ήταν φίλα προσκείμενα στον αυτοκράτορα ή όχι, αυξάνοντας συνεχώς την ισχύ του. Αυτό το είχε αντιληφθεί ο Φερδινάνδος Β', ωστόσο προτίμησε να εκμεταλλευτεί τη συγκυριακή του ενίσχυση και να πραγματοποιήσει την επιστροφή των εκκλησιαστικών εδαφών που είχαν παραχωρηθεί στους διαμαρτυρόμενους μετά το συμβιβασμό του Augsburg το 1555, διακηρύσσοντας το Διάταγμα της Αποκατάστασης του 1629. Ωστόσο, οι πράξεις του Wallenstein επέφεραν και την αντίδραση της παπικής εκκλησίας και τον διχασμό της, μετά την εμπλοκή του σε πολεμική σύρραξη με δούκα της Γαλλίας, με το θέατρο των επιχειρήσεων να εκτείνεται και στα ιταλικά εδάφη. Ο Γάλλος Richelieu δεν άφησε αυτή την ευκαιρία ανεκμετάλλευτη. Παρακίνησε τη Σουηδία να συνάψει εκεχειρία με την Πολωνία, προκειμένου να μείνει η πρώτη εστιασμένη στην υποστήριξη του προτεσταντισμού στα εδάφη της αυτοκρατορίας (J.F.C. Fuller 2008).

Ο Wallenstein, έχοντας αντιληφθεί ότι ο πραγματικός εχθρός της Ευρώπης είναι οι Οθωμανοί, προχώρησε στην περαιτέρω ενίσχυση του στρατού του, σκεπτόμενος παράλληλα και την περίπτωση που η Σουηδία θα αποφάσιζε να εμπλακεί στον πόλεμο. Ωστόσο, οι εσωτερικοί του αντίπαλοι εντός του εκλεκτορικού συμβουλίου απαίτησαν την απομάκρυνσή του από την στρατηγία, το οποίο ασπάσθηκε ο Φερδινάνδος και έκανε δεκτή την παραίτησή του τον Αύγουστο του 1629, αναθέτοντας την διοίκηση του αυτοκρατορικού στρατού στους Μαξιμιλιανό και Tilly (J.F.C. Fuller 2008).

Η σουηδική επέμβαση στο πόλεμο ήρθε το 1630, με την εισβολή του στρατού του βασιλιά Γουσταύου - Αδόλφου στην Πομερανία, στην βαλτική ακτή. Πολλοί από τους προτεστάντες καλωσόρισαν το Σουηδό βασιλιά ως λυτρωτή, αλλά, στην πραγματικότητα, ο Γουσταύος είχε έρθει σαν κατακτητής. Ο Σουηδός βασιλιάς θεωρούσε την αύξηση της γερμανικής ισχύος, που εκφραζόταν μέσα από τις φιλόδοξες επιδιώξεις του Φερδινάνδου Β, ως απειλή για την σουηδική επιρροή στη Βαλτική. Ο Γουσταύος εισήλθε στον πόλεμο, προτάσσοντας την θρησκευτική

αλληλεγγύη, αλλά, ταυτόχρονα, το είχε αντιληφθεί σαν ευκαιρία για την επέκταση της κυριαρχίας του στη νότια ακτή της Βαλτικής. Ταυτόχρονα, η προέλαση του Wallenstein στη νότια ακτή της Βαλτικής, έκανε του Γουσταύου να αντιληφθεί έγκαιρα ότι «όλοι οι πόλεμοι που βρίσκονται σε εξέλιξη στην Ευρώπη έχουν συνενωθεί και έχουν γίνει ένας ενιαίος πόλεμος» και όταν συνειδητοποίησε το σχέδιο ηγεμόνευσης των Αψβούργων στην γειτονιά του αποφάσισε ότι «αν περιμένουμε τον εχθρό μας στη Σουηδία, όλα μπορεί να χαθούν από μία ήττα. Από μια επιτυχή έναρξη του πολέμου στη Γερμανία θα κερδηθούν τα πάντα. Θα πρέπει να μεταφέρουμε τον πόλεμο στο εξωτερικό. Η Σουηδία δεν θα πρέπει να καταδικαστεί να δει ξένη σημαία στο έδαφός της» (J.F.C. Fuller 2008). Η Γαλλία, η οποία μέχρι εκείνη την εποχή ήταν απασχολημένη με την εξέγερση των διαμαρτυρόμενων (ουγενότων) στο έδαφός της, προχώρησε, μετά την αποκατάσταση της εσωτερικής τάξης, στην προσέγγιση της Σουηδίας, προκειμένου να τη χρησιμοποιήσει προς όφελος εξυπηρέτησης των γαλλικών συμφερόντων στη περιοχή των κληρονομικών κτήσεων του αυτοκράτορα, με απώτερο στόχο τη συσπείρωση των Γερμανών ηγεμόνων εναντίον του αυτοκράτορα. Η αρχική ανταπόκριση του Σουηδού βασιλιά δεν ήταν αναμενόμενη από το γαλλικό στρατόπεδο, ο οποίος προτίμησε να προχωρήσει στην επέμβαση στη νότια ακτή της Βαλτικής για τους δικούς του λόγους. Η κατάσταση διαφοροποιήθηκε μετά την εγκατάσταση των σουηδικών στρατευμάτων στην Πομερανία, όταν ο Γουσταύος ήρθε αντιμέτωπος με προβλήματα επιμελητείας και χωρίς αξιόπιστους συμμάχους, έχοντας υπόψη του ότι η προέλασή του προς το νότο θα ήταν εφικτή, εφόσον είχε εξασφαλίσει τη βάση του στη ηπειρωτικό κορμό. Η Σαξονία και το Βρανδεμβούργο τον θεωρούσαν κατακτητή, η Δανία, αν και ουδέτερη, δεν θα μπορούσε να συμμαχήσει με τη Σουηδία λόγω του διαχρονικού τους ανταγωνισμού στη Βαλτική, Η Γαλλία επέμενε στα δικά της σχέδια και τέλος, η Ολλανδία, η Αγγλία και η Πολωνία χωρίς ουσιαστικά δείγματα υποστήριξης. Σε αυτό το σημείο, ο πόλεμος θα μπορούσε να έχει λάβει μια εντελώς διαφορετική τροπή, αν ο Φερδινάνδος Β' είχε εγκαταλείψει την άκαμπτη στάση του αναφορικά με το Διάταγμα της Αποκατάστασης του 1629, με το οποίο ήταν αντίθετοι οι εκλέκτορες των δύο διαμαρτυρόμενων βασιλείων, της Σαξονίας και του Βρανδεμβούργου.

Ο σουηδικός στρατός δεν έκανε σπουδαία πρόοδο μέχρι το καλοκαίρι του 1631 και λόγω του μικρού του μεγέθους, βρέθηκε εγκλωβισμένος στην Πομερανία. Επιπλέον, οι περισσότεροι Γερμανοί ηγεμόνες τον θεωρούσαν εισβολέα και

απέβλεπαν στην εξωτερική τους εξισορρόπηση μέσω της σύναψης συμμαχιών (Wilson 2012). Υπό αυτές τις συνθήκες ο Γουσταύος, τον Ιανουάριο του 1631, θεώρησε σκόπιμη τη σύναψη συμμαχίας με τη Γαλλία, στο Bärwald, με την οποία η Σουηδία θα λάμβανε ετήσια πολεμική επιχορήγηση για πέντε έτη, η οποία θα της εξασφάλιζε τις εκστρατευτικές της ανάγκες στην αυτοκρατορία.

Τα δεδομένα του πολέμου άλλαξαν και με την απόφαση της Σαξονίας να εγκαταλείψει την ουδετερότητα που είχε αναλάβει από το 1622. Η Σαξονία δεν ενδιαφερόταν για τα επεκτατικά σχέδια της Σουηδίας, αλλά η προσοχή της ήταν στραμμένη στην ακύρωση του Διατάγματος της Αποκατάστασης που είχε διακηρύξει ο Φερδινάνδος Β΄ το 1629 και με το οποίο υποχρέωνε τους διαμαρτυρούμενους στην επιστροφή των καθολικών εδαφών που είχαν αλλάξει ιδιοκτησία το 1555, με το συμβιβασμό του Augsbourg. Το αποτέλεσμα ήταν η συσσωμάτωση του σουηδικού και του σαξονικού στρατού και η προέλασή του, νικώντας τον αυτοκρατορικό στρατηγό Tilly στο Breitenfeld το Σεπτέμβριο του 1631. Η νίκη αυτή άνοιξε στον Γουσταύο – Αδόλφο τον δρόμο της προέλασης προς την κεντρική και τη νότια Γερμανία. Η μάχη του Breitenfeld αποτέλεσε το έναυσμα για την ταχεία εξάπλωση του πολέμου, με διάφορες μάχες να μαίνονται ταυτόχρονα, σχεδόν σε όλα τα εδάφη της αυτοκρατορίας (Wilson 2012). Ο Fuller (2008) χαρακτηριστικά αναφέρει για την τελική έκβαση της μάχης στο Breitenfeld: «Η μάχη τελείωσε δημιουργώντας μια νέα εποχή. Αυτό οφειλόταν όχι μόνο στο ότι ήταν η πρώτη μεγάλη δοκιμασία και ο πρώτος μεγάλος αγώνας της νέας τακτικής ενάντια στην παλιά, και συνεπώς η πρώτη μεγάλη χειρσαία μάχη των νεότερων χρόνων, μια νίκη της ευκινησίας και της δύναμης πυρός έναντι των αριθμών και της ώθησης των κονταριών, αλλά στο ότι, καλώς ή κακώς, διέλυσε τις αναζωογονούμενες δυνάμεις της Καθολικής Συμμαχίας και αποφάνθηκε ότι η Γερμανία δεν θα γινόταν μια καθολική δύναμη υπό την εξουσία του οίκου της Αυστρίας». Από εκείνη τη στιγμή ο βασιλιάς της Σουηδίας αποτελούσε τον λυτρωτή για τους προτεστάντες της Ευρώπης και το ερώτημα που εγείρεται, με δεδομένα ότι ο ισχυρός στρατηγός του αυτοκράτορα, ο Wallenstein, είχε οδηγηθεί στην παραίτηση από το 1629 και με το Διάταγμα της Αποκατάστασης να είχε διχάσει τους εκλέκτορες, είναι γιατί ο Γουσταύος δεν επέλεξε να κατευθυνθεί προς τη Βιέννη και να επιβληθεί στον Φερδινάνδο Β΄. Οι λόγοι που απέτρεψαν το Σουηδό βασιλιά να προελάσει στη Βιέννη, άπτονταν κυρίως θεμάτων επιμελητείας πολέμου αλλά και ιδεολογίας.

Καταρχάς, ήδη βρισκόταν μακριά από τη βάση του και δεν θα μπορούσε να διακινδυνεύσει μια εξέγερση στα μετόπισθεν, η οποία θα είχε ενδεχομένως υποκινηθεί από τα εκλεκτορικά βασίλεια της Σαξονίας και του Βρανδεμβούργου. Επιπλέον, η Βιέννη, δεν αποτελούσε την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας, αλλά απλά την κατοικία ενός αμφισβητούμενου αυτοκράτορα. Έτσι, ο Γουσταύος επέλεξε να χρησιμοποιήσει ως βάση του το προτεσταντικό Παλατινάτο, γεγονός που έγειρε τις ανησυχίες του Γάλλου Richelieu, ο οποίος χαρακτηριστικά ανέφερε ότι «θα πρέπει να βρεθούν τρόποι να αναχαιτιστεί αυτός ο ορμητικός Βησιγότθος, καθώς οι επιτυχίες του θα είναι μοιραίες όχι μόνο για τον αυτοκράτορα, αλλά και για τη Γαλλία» (J.F.C. Fuller 2008). Πράγματι, ο στόχος της γαλλικής διπλωματίας δεν ήταν η καταστροφή του αυτοκρατορικού συστήματος, αλλά η αποτροπή στο να καταστεί αυτό ο ισχυρότερος πόλος στην ευρωπαϊκή τάξη πραγμάτων.

Την άνοιξη του 1632, ο Γουσταύος συνέχιζε την προέλασή του προς τον Δούναβη και τον Απρίλιο νίκησε τον αυτοκρατορικό στρατό υπό τον στρατηγό Tilly, στο Donauwörth, καταλήγοντας στον θανάσιμο τραυματισμό του τελευταίου. Αυτό το γεγονός οδήγησε τον αυτοκράτορα να διατάξει την επαναφορά του Wallenstein, ο οποίος θα διατηρούσε την πλήρη διοίκηση του στρατού, θα είχε τον έλεγχο όλων των κατασχεμένων εδαφών και ο αυτοκράτορας θα ανακαλούσε το Διάταγμα της Αποκατάστασης, στο οποίο ο Wallenstein είχε αντιταχθεί σθεναρά από την αρχή. Ο στόχος του Wallenstein ήταν η εξασφάλιση μιας αυτοκρατορίας υπό την κεντρική εξουσία ενός μονάρχη, απαλλαγμένο από εσωτερικές διαφωνίες, ο οποίος θα μπορούσε να ασχοληθεί ενεργά με την εξωτερική πολιτική της αυτοκρατορίας και κυρίως με τις επεκτατικές βλέψεις του ισχυρού εχθρού της Ευρώπης και κατ' επέκταση της χριστιανοσύνης, την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία, από το 1527, δεν είχε πάψει να εποφθαλμιεί τη Βιέννη. Η καθιέρωση της ανεξιθρησκίας, ήταν η λύση για την παύση των εσωτερικών αντιπαραθέσεων στην αυτοκρατορία, οι οποίες ήταν θρησκευτικές. Ο Wallenstein θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ρεαλιστής, ο οποίος προκειμένου να εξασφαλίσει την ασφάλεια του κράτους του, είναι διατεθειμένος να χρησιμοποιήσει όλα τα διαθέσιμα εργαλεία ισχύος, εννοώντας την στρατιωτική και την οικονομική ισχύ, απαλλαγμένη από ηθικούς περιορισμούς.

Οι δυνατότητες της επιμελητείας της εποχής για την υποστήριξη πολυάριθμων στρατών σε κάποιο μέρος για μεγάλη χρονική διάρκεια, ήταν περιορισμένες. Εξάιρεση αποτελεί η παρατεταμένο και δαπανηρό θέατρο

επιχειρήσεων στο Alte Veste που κατέληξε στην ήττα του Γουσταύου – Αδόλφου το Σεπτέμβριο του 1632 και η οποία ήταν η μεγαλύτερη μάχη του πολέμου. Ο Wallenstein, ο οποίος, όπως αναφέρθηκε, είχε αναλάβει ξανά τα καθήκοντά του το 1632, με την επαναφορά του από τον ίδιο τον Φερδινάνδο Β', δεν μπόρεσε να εκμεταλλευτεί το θάνατο του Σουηδού βασιλιά στη μάχη του Lutzen, το Νοέμβριο του 1632. Επιπρόσθετα, οι προσπάθειες του Wallenstein για τερματισμό του πολέμου, αναλαμβάνοντας ο ίδιος πρωτοβουλίες πολύπλοκων διαπραγματεύσεων με όλες τις πλευρές, ανακίνησαν τις υποψίες του παλατιού για προδοσία, οπότε και δολοφονήθηκε με διαταγή του αυτοκράτορα τον Φεβρουάριο του 1634.

Η Ισπανία, μετά τη λήξη της δωδεκαετούς εκχειρίας με την Ολλανδία το 1621, ανησυχούσε περισσότερο για τη γαλλική διείσδυση στη Ρηνανία, μετά την ήττα των αυτοκρατορικών δυνάμεων στο Breitenfeld, όπου πολλοί καθολικοί πρίγκιπες φοβήθηκαν ότι ο αυτοκράτορας δεν θα μπορούσε πλέον να τους υπερασπιστεί, με αποτέλεσμα κάποιοι από αυτούς να στρέφονται προς τη μεριά της Γαλλίας, ελπίζοντας για προστασία. Μια τέτοια εξέλιξη, έθετε σε κίνδυνο τη γραμμή επιμελητείας της Ισπανίας για τον ολλανδικό πόλεμο, η οποία διερχόταν από τις Άλπεις κατά μήκος του Ρήνου στις Κάτω Χώρες. Έτσι, η Ισπανία, μετά την πρώτη της αποτυχία το 1633, να στείλει στρατό για να εκκαθαρίσει τους διαύλους επικοινωνίας με το βορρά, ο οποίος αποδεκατίστηκε από την πανώλη, έστειλε δεύτερη δύναμη το 1634, η οποία έφτασε έγκαιρα και οδήγησε στην ήττα τα σουηδικά και σαξονικά στρατεύματα στη μάχη του Nordlingen το Σεπτέμβριο του 1634.

Η Σαξονία βρισκόταν σε διαπραγματεύσεις με τον αυτοκράτορα από το 1632, αναφορικά με την ακύρωση του Διατάγματος της Αποκατάστασης που είχε διακηρύξει ο Φερδινάνδος Β' το 1629. Μετά την ήττα των διαμαρτυρόμενων στο Nordlingen, και αφού ολόκληρη η νότια Γερμανία βρισκόταν στα χέρια του αυτοκράτορα, υπογράφηκε η Συνθήκη της Πράγας το 1635, μεταξύ της Σαξονίας και του Φερδινάνδου Β', ο οποίος, ταυτόχρονα, διάλυσε την Καθολική Συμμαχία (Λίγκα), επιδιώκοντας την αλλαγή στρατοπέδου της πρώτης. Το αποτέλεσμα ήταν οι δυνάμεις της Σαξονίας να μετατραπούν σε αυτόνομο σώμα μέσα σε ένα ενιαίο αυτοκρατορικό στρατό. Οι θρησκευτικές διαμάχες υπήρχαν στην αυτοκρατορία και προσπάθησαν αρχικά να διευθετηθούν με το συμβιβασμό του Augsbouurg το 1555, ο οποίος αποτέλεσε ένα αρχικό *modus vivendi* για τους καθολικούς και τους

προτεστάντες. Η Ειρήνη της Πράγας, σε αυτό το πλαίσιο, αποτέλεσε ένα συμβιβασμό μεταξύ του αυτοκράτορα και των μετριοπαθών λουθηρανών, η οποία επιδίωξε να επιλύσει όλα τα παραμένοντα από το 1555 ανοιχτά θρησκευτικά ζητήματα και τα οποία είχαν αναζωπυρωθεί από τις αρχές του 17^ο αιώνα. Η Σαξονία που παραδοσιακά κατείχε την ηγετική θέση μεταξύ των λουθηρανών προτεσταντών της αυτοκρατορίας, δεν ήταν αυτή που επέμενε σε περαιτέρω παραχωρήσεις στους διαμαρτυρούμενους, αλλά ένας αριθμός μικρότερων προτεσταντικών ηγεμονιών (Asch 2000).

Η Γαλλία, η οποία διατηρούσε ένα ανοιχτό μέτωπο σύγκρουσης με την Ισπανία και το οποίο επισημοποιήθηκε το 1635, ανησυχούσε στο ενδεχόμενο της κατάρρευσης της Σουηδίας, αφού αυτό θα επέτρεπε στον αυτοκράτορα να βοηθήσει τους Αψβούργους της Μαδρίτης στη συνέχεια. Παρόλα αυτά κάποιες αυτοκρατορικές δυνάμεις στάλθηκαν για να εκκαθαρίσουν την περιοχή της Ρηνανίας από τα γαλλικά στρατεύματα και στη συνέχεια συνεργάστηκαν με τους Ισπανούς εναντίον της Γαλλίας μέχρι το 1639. Ωστόσο, ούτε ο Φερδινάνδος Β', ούτε ο γιος του και ο διάδοχός του από το 1637, ο Φερδινάνδος Γ', είχαν οποιαδήποτε πρόθεση να ενταχθούν στον πόλεμο της Ισπανίας εναντίον των Ολλανδών. Η Γαλλία, επίσης, επιθυμούσε να αποφύγει την ενεργό συμμετοχή στον πόλεμο στην αυτοκρατορία και περιόρισε αρχικά την παρέμβασή της στη χρηματοδότηση του στρατού της Σουηδίας. Η γαλλική πίεση ήταν μόνο ένας παράγοντας στην αποτυχία του αυτοκράτορα να νικήσει τους Σουηδούς, οι οποίοι είχαν υποχωρήσει στις νότιες ακτές της Βαλτικής. Με τη Συνθήκη της Πράγας του 1635, ο Φερδινάνδος Β' δεν κατάφερε να προσφέρει επαρκείς παραχωρήσεις, οι οποίες θα επέτρεπαν στον Σουηδό βασιλιά να αποδεχθεί την ειρήνη.

Από την πλευρά της επιμελητείας του πολέμου και με την έκταση που αυτός έλαβε μετά το 1631, ήταν πολύ πιο δύσκολο να διατηρηθούν και να εξυπηρετηθούν τεράστιοι στρατοί, δεδομένων των εκτεταμένων καταστροφών σε υποδομές, της εξάρθρωσης της οικονομίας και της απομάκρυνσης μεγάλου μέρους του αγροτικού πληθυσμού. Ενώ η κάθε εμπόλεμη πλευρά συνέχισε να συγκεντρώνει περίπου 100.000 άνδρες μέχρι το τέλος του 1630, ο αριθμός αυτός έπεσε στους 70.000 με 80.000 κατά την επόμενη δεκαετία. Η Σουηδία μπορούσε να χρησιμοποιεί τις γαλλικές επιδοτήσεις για τη συνέχιση του πολέμου, ενώ οι ισπανικές επιδοτήσεις στην αυτοκρατορία περιορίστηκαν το 1640, με την γαλλική καθολική εκκλησία να

μη καταβάλει χρηματική βοήθεια μετά το 1631. Κάτω από αυτές τις συνθήκες ο αυτοκράτορας και οι σύμμαχοί του βασίστηκαν σε φόρους πολέμου που συμφωνήθηκαν στην ειρήνη της Πράγας το 1635 και ανανεώθηκαν το 1636 και το 1641. Ωστόσο, κάποιες από τις δυνητικά φορολογητέες περιοχές, είχαν καταληφθεί από εχθρικά στρατεύματα, με αποτέλεσμα οι φόροι να καταλήγουν στην αντίθετη πλευρά. Επιπλέον, κάποια αυτοκρατορικά κρατίδια αρνούσαν την καταβολή φόρων, ως αντίδραση στην απόφαση του Φερδινάνδου Β' να μην συμπεριλάβει κάποιους από τους τοπικούς ηγεμόνες στην προσφερόμενη αμνηστία του 1635. Αυτός ο αποκλεισμός υπονόμει τη νομιμότητα της ειρήνης της Πράγας και έδωσε στη Γαλλία και τη Σουηδία την δικαιολογία για να συνεχίσουν την επέμβαση στον πόλεμο.

Η συμμαχία μεταξύ της Γαλλίας και της Σουηδίας εδραιώθηκε με την υπογραφή της μεταξύ τους συμφωνίας του 1641, στην οποία κατέληξαν ότι θα συνεχίσουν τον πόλεμο μέχρι να εξασφαλίσουν τους αντικειμενικούς τους στόχους, οι οποίοι, όμως, απέκλιναν σημαντικά μεταξύ τους. Η Σουηδία επιθυμούσε να εξασφαλίσει έδαφος κατά μήκος της Βαλτικής, αλλά δεν είχε καμία πρόθεση να βοηθήσει τη Γαλλία στην διαμάχη της με την Ισπανία. Η Γαλλία, από την πλευρά της, ήθελε να παρατείνει τον πόλεμο στην αυτοκρατορία, αφενός για να εμποδίσει τον αυτοκράτορα να βοηθήσει την Ισπανία, αφετέρου και σημαντικότερος λόγος ο οποίος στηριζόταν στο κατευθυντήριο δόγμα του *raison d'état* της γαλλικής εξωτερικής πολιτικής, ήταν η διατήρηση της ευρωπαϊκής ισορροπίας και η αποτροπή εδραίωσης της αψβουργικής ηγεμονίας στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Η γαλλο-σουηδική συνεργασία διακόπηκε προσωρινά, λόγω της επίθεσης της Σουηδίας στη Δανία στα τέλη του 1643. Η Δανία είχε επιλέξει να παρέμεινε ουδέτερη από το 1629, αλλά ήταν αντίθετη με την προοπτική μιας μόνιμης σουηδικής παρουσίας στη βόρεια Γερμανία. Ο αυτοκράτορας έστειλε στρατιωτικές δυνάμεις στο πλευρό της Δανίας, οι οποίες, όμως, έφτασαν με καθυστέρηση και κατέληξαν σε υποχώρηση, υπό την κατάρρευση των γραμμών ανεφοδιασμού του. Η Δανία προχώρησε στη σύναψη ειρήνης με τη Σουηδία το 1645, με τη μεσολάβηση της Γαλλίας, η οποία θέλησε να ανακατευθύνει τη Σουηδία ενάντια στον αυτοκράτορα, καθώς και της Αγγλίας και της Ολλανδίας, οι οποίες, με τη σειρά τους, ανησυχούσαν για την αυξανόμενη σουηδική ισχύ. Ωστόσο, οι αυτοκρατορικές δυνάμεις δεν μπόρεσαν να επωφεληθούν από την απόσπαση της Σουηδίας στο βορρά, εξαιτίας

της μετάβασης πολλών τοπικών βασιλείων στην ουδετερότητα. Ο διάδοχος του αυτοκράτορα, Φερδινάνδος Γ' επέκτεινε την αμνηστία του προκατόχου του μέχρι το 1641, αλλά δεν κατάφερε να μετριάσει την απογοήτευση πολλών ηγεμόνων για την αποτυχία του περιορισμού της εμπλοκής της Γαλλίας και της Σουηδίας στα αυτοκρατορικά εδάφη. Με την πίεση της Γαλλίας και με τη Σουηδία να υπόσχεται στα μεμονωμένα κρατίδια την επιστροφή των εδαφών τους, αρκεί να διακόψουν την πληρωμή φόρων στην αυτοκρατορία, ο Φερδινάνδος Γ' αναγκάστηκε να προσέλθει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων στο συνέδριο της Βεσφαλίας τον Οκτώβριο του 1645. Πλέον, στο πεδίο των μαχών, καμία πλευρά δεν επιζητούσε την απόλυτη νίκη, ενώ όλοι συνέχιζαν να αγωνίζονται με την προοπτική βελτίωσης της διαπραγματευτικής τους θέσης. Στο πλαίσιο της γαλλο-σουηδικής συνεργασίας, η οποία είχε επανενισχυθεί το 1645, η Γαλλία είχε επικεντρωθεί στην πίεση της Βαυαρίας να εγκαταλείψει τον αυτοκράτορα, ενώ η Σουηδία κινήθηκε ενάντια της Σαξονίας, η οποία είχε συνθηκολογήσει με τον αυτοκράτορα το 1635, αναγκάζοντάς τη σε συνθηκολόγηση με τη Σουηδία τον Μάρτιο του 1646. Η Βαυαρία ακολούθησε το Μάρτιο του 1647, αλλά επέστρεψε στις πολεμικές επιχειρήσεις το Σεπτέμβριο, μέσω των αυτοκρατορικών εγγυήσεων για τα εδάφη της στο Άνω Παλατινάτο. Η Ισπανία είχε αποδεχθεί την ολλανδική ανεξαρτησία από τον Ιανουάριο του 1647, και η οποία αναγνωρίσθηκε επίσημα με την υπογραφή της πρώτης ειρήνης στο Münster, στις 15 Μαΐου 1648, κατά τις διαπραγματεύσεις της Βεσφαλίας. Έτσι με την Ισπανία απαλλαγμένη από ένα εχθρό, ο Φερδινάνδος Γ' προχώρησε ευκολότερα στη σύναψη ειρήνης με τη Γαλλία, επίσης στο Münster, στις 24 Οκτωβρίου 1648. Η αντίστοιχη ειρήνη με τη Σουηδία υπογράφηκε την ίδια ημέρα στην πόλη του Osnabrück (Wilson 2012).

Η βεσφαλιανή ειρήνη ήταν απότοκο τριών επιμέρους και αλληλοσυμπληρούμενων συμφωνιών που υπογράφηκαν σε διαφορετικές πόλεις. Η πόλη του Münster φιλοξένησε την υπογραφή της ειρήνης μεταξύ της Ισπανίας και της Ολλανδίας, η οποία έθεσε το τέλος του Ογδοηκονταετούς Πολέμου και κατοχύρωσε την ανεξαρτησία της Ολλανδίας, και τη συνθήκη του τέλους του Τριακονταετούς Πολέμου. Αντίστοιχα, στην πόλη του Osnabrück συμπληρώθηκε το τελικό κείμενο της Ειρήνης της Βεσφαλίας. Ο Τριακονταετής Πόλεμος, ένας μακρόχρονος και καταστρεπτικός πόλεμος άφησε το ανεξίτηλο αποτύπωμά του στην έναρξη της σύγχρονης ευρωπαϊκής ιστορίας. Θεωρήθηκε θρησκευτικός καθώς

έφερε αντιμέτωπους καθολικούς και προτεστάντες, στην πραγματικότητα όμως καθόριζε τους συσχετισμούς ισχύος των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Ταυτόχρονα, για πρώτη φορά ανέδειξε τη σχέση του πολέμου με την πολιτική και την κρατική εξουσία. Επιπλέον, αναδείχθηκε ο κοινωνικός χαρακτήρας του πολέμου, καθιστώντας την ευρωπαϊκή κοινωνία ενεργή στην πολεμική διαδικασία, αφού ο πόλεμος είναι εργαλείο της πολιτικής για την επίτευξη των στόχων της, οι οποίοι στόχοι όμως είναι και μέρους του κοινωνικού συμβολαίου. Δηλαδή, το πολεμικό φαινόμενο ταυτίζεται με την επιβίωση του κράτους, η οποία είναι σε συμφωνία με την παροχή εγγυήσεων ευημερίας από την πολιτική αρχή στο κοινωνικό σύνολο. Ο πόλεμος θα μπορούσε να ορισθεί ως ολοκληρωτικός αφού έλαβε κάποια συναφή χαρακτηριστικά: Πρώτον, είχε οικονομικά χαρακτηριστικά, λόγω της μέριμνας που έπρεπε να προβλεφθεί για τα μισθοφορικά στρατεύματα και για τις λοιπές επιμελητειακές τους ανάγκες. Αυτές, πολλές φορές καλύπτονταν σε βάρος της επιβίωσης της κοινωνίας αμάχων. Δεύτερον, η χρήση της πυρίτιδας και οι νέου τύπου οχυρώσεις απαιτούσαν επιπρόσθετο ανθρώπινο δυναμικό, το οποίο θα είχε αντίστοιχες εξειδικεύσεις, πέρα από τον απλό στρατιώτη. Τρίτον, η σταδιακή μετάβαση από μισθοφορικούς σε επαγγελματικούς στρατούς, με τη θητεία, πλέον, να γίνεται αναπόσπαστο λειτουργικό κομμάτι της κοινωνίας. Με βάση αυτά τα δεδομένα, ο πόλεμος διαμόρφωσε την πορεία σχηματισμού του σύγχρονου κράτους. Ένα κράτος που θα ασκούσε την εξουσία στους πολίτες του, θα κατείχε το μονοπώλιο της χρήσης βίας, θα είχε εργαλείο τον πόλεμο για να πέτυχει τους πολιτικούς στόχους και το μέσο θα ήταν η δημιουργία και διατήρηση της στρατιωτικής ισχύος.

2.2 Οι πολιτικές και διπλωματικές διαστάσεις του

Είδαμε ότι από τη μεσαιωνική Ευρώπη μέχρι και την έναρξη του Τριακονταετή Πολέμου, οι έννοιες της αποκλειστικής εδαφικής κυριαρχίας και των συνδεδεμένων με το κυρίαρχο κράτος αξιών ήταν άγνωστες. Η ασφάλεια και το εννοούμενο εθνικό συμφέρον ήταν ευθύνη των τοπικών ηγεμόνων. Μόνο όταν οι βασιλιάδες έπαψαν να εξαρτούνται από τους φεουδάρχες για την εξασφάλιση της στρατιωτικής τους ισχύος και άρχισαν να περιφρονούν την εξουσία του αυτοκράτορα και τον ασφυκτικό κλοιό της θρησκευτικής εξουσίας, σηματοδοτήθηκε η μετάβαση στη σύγχρονη εποχή. Ο βασιλιάς έγινε η κεντρική εξουσία,

αποκατέστησε την εσωτερική τάξη και είχε την ευθύνη της αποκλειστικής διοίκησης και προστασίας των γεωγραφικών ορίων της επικράτειάς του.

Το πρόβλημα των διαμαρτυρόμενων της Βοημίας με την έναρξη του πολέμου με τη μορφή εμφυλίου, ήταν ότι προσπάθησαν να συγκρίνουν την κατάστασή τους με αυτή των πολέμων για την ολλανδική ανεξαρτησία των δεκαετιών του 1560 και του 1570 και να μετατρέψουν τη σύγκρουση από τοπικού σε ευρωπαϊκού χαρακτήρα. Η διαφορετική όμως δομή της κοινωνίας της Βοημίας έκανε αδύνατη την επανάληψη της ολλανδικής επιτυχίας, ενώ η εξωτερική πολιτική της δεν ήταν επαρκώς σαφής στο να προσελκύσει τους δυτικούς συμμάχους και να οδηγήσει στη δημιουργία ενός συνασπισμού από τις Ηνωμένες Επαρχίες και την Αγγλία. Από την άλλη, οι Αψβούργοι φάνηκαν πολύ πιο ικανοί στο να κινητοποιούν εσωτερικές και εξωτερικές συμμαχίες, ενώ οι Ολλανδοί είδαν την σύγκρουση στη Βοημία σαν μια ευκαιρία να μεταφερθεί η κρίση μακριά από την πόρτα τους. Η κατάσταση άλλαξε, για το στρατόπεδο των διαμαρτυρομένων, το 1625, όταν η ολλανδική διπλωματία κατάφερε να συνασπίσει μαζί της την Αγγλία και τη Δανία –Νορβηγία και να οδηγήσει στην επέμβαση, υπό του βασιλιά της Δανίας Χριστιανού Δ', μετατρέποντας την τοπική σύγκρουση σε ευρωπαϊκή.

Η επέμβαση της Σουηδίας του Γουσταύου-Αδόλφου το 1630, καθοδηγήθηκε από τα συμφέροντά της στις ακτές της Βαλτικής, ενώ ο Wallenstein απαλλάχθηκε από τα καθήκοντά του ως στρατηγός του αυτοκράτορα Φερδινάνδου Β', όταν η άρχουσα τάξη της Βοημίας αντιλήφθηκε τις ενέργειές του ως απειλή κατά του υφιστάμενου status quo (Polišenský 2013).

Παραδοσιακά ο Τριακονταετής Πόλεμος χαρακτηρίζεται ως μια θρησκευτική σύγκρουση, η οποία εξελίχθηκε σε πολιτική, υπάρχει όμως και η άποψη ότι ήταν εξ αρχής μια πολιτική σύγκρουση, καλυμμένη με το προσωπείο της θρησκευτικής (Polišenský 2011). Όπως επίσης και το γεγονός ότι με το να περιορισθούν τα όρια του πολέμου χρονικά από το 1618 έως το 1648 αλλά και τοπικά στα γεωγραφικά όρια της Γερμανίας και των γειτόνων της, δεν μπορεί να εξηγήσει σε ικανοποιητικό βαθμό τα αίτια της σύγκρουσης. Επίσης, πολλοί μελετητές δεν τοποθετούν τη Γερμανία ως τον κεντρικό παίχτη στη εξέλιξη του πολέμου, αλλά, αντίθετα, θεωρούν ότι ο πόλεμος, στην τελική του φάση καθοδηγήθηκε από την ευφυή στάση και διορατικότητα της γαλλικής διπλωματίας, με κεντρικό άξονα των προσπαθειών

όλων των παιχτών να είναι ο αγώνας για την ηγεμονία (Polišenský 2011), ο οποίος ήταν σε μια υποβόσκουσα κατάσταση από τον 16^ο αιώνα. Παράλληλα, η πολιτική κρίση του 16^{ου} και των αρχών του 17^{ου} αιώνα ήταν το αποτέλεσμα της σταδιακής τάσης ενίσχυσης της κεντρικής εξουσίας σε βάρος των τοπικών φεουδαρχών και ο πόλεμος ήταν το νομοτελειακό αποτέλεσμα της κρίσης ανάμεσα στην νέα ανερχόμενη ισχυρή αστική τάξη με την παλιά φεουδαρχική άρχουσα τάξη. Με πιο απλά λόγια, ένα από τα αίτια της κρίσης ήταν η άνιση ανάπτυξη μεταξύ των ευρωπαϊκών βασιλείων.

Σε αυτό το σημείο κρίνεται σκόπιμο να γίνει αναφορά στην κατάσταση της άνισης ανάπτυξης, η οποία διαχρονικά αποτελεί παράγοντα που μπορεί να επηρεάσει τη διεθνή πολιτική. Στο διεθνές δίκαιο τα κυρίαρχα κράτη είναι τυπικά ισότιμα, χωρίς να είναι εξίσου ισχυρά. Σύμφωνα με τον Παπασωτηρίου (2008), ο διεθνής καταμερισμός ισχύος αποτελεί το σημαντικότερο δομικό παράγοντα του άναρχου διεθνούς συστήματος και κατέχει κεντρική σημασία στη θεωρία των διεθνών σχέσεων. Περιλαμβάνει τη στρατιωτική και οικονομική ισχύς κάθε κράτους, ενώ στη διεθνή επιρροή αυτού υπεισέρχονται πολλοί άλλοι παράγοντες όπως οι συμμαχίες και οι ιδεολογίες (πολιτισμική ακτινοβολία, γεωγραφική θέση, διεθνής πολιτισμική ακτινοβολία, διεθνής οικονομική παρουσία, ιστορική παράδοση), ενώ η οικονομική ισχύς αποτελεί από μόνη της μείζονα παράγοντα διεθνούς επιρροής. Η άνιση ανάπτυξη είναι αυτή που βρίσκεται σε άμεση συσχέτιση με το οικονομικό αποτύπωμα της κάθε χώρας στο διεθνές σύστημα. Είναι ένας παράγοντας στον οποίο πρέπει να γίνει αναφορά, αφού συνδέεται άμεσα με τις μελλοντικές προοπτικές των κρατών και με το κύριο ερώτημα της διεθνούς πολιτικής για το μέλλον, αν η παρούσα εξελικτική πορεία της ανθρωπότητας θα απομακρυνθεί από την διεθνή αστάθεια που στο παρελθόν οδηγούσε σε παγκόσμιες συγκρούσεις με την άνοδο και την πτώση μεγάλων δυνάμεων. Σύμφωνα με τον Παπασωτηρίου (2007) το φαινόμενο της άνισης ανάπτυξης είναι χρήσιμο να εξετάζεται στο πλαίσιο της βιομηχανικής εποχής, αφού μέσω της βιομηχανικής επανάστασης ένα μέρος της υψηλίου κατόρθωσε να πετύχει ραγδαίους ρυθμούς ανάπτυξης αφήνοντας πίσω τα βραδυπορούντα τμήματα της ανθρωπότητας (με χαρακτηριστικό παράδειγμα την εκτίμηση ότι στα μέσα του 18ου αιώνα η σχέση του κατά κεφαλήν εισοδήματος της πλουσιότερης με την φτωχότερη χώρα του κόσμου ίσως δεν ξεπερνούσε το 5 προς 1, ενώ στις ημέρες μας η πιο αναπτυγμένη χώρα έχει περίπου 400 φορές υψηλότερο

κατά κεφαλήν εισόδημα από την πιο υποανάπτυκτη). Ωστόσο, φαίνεται ότι το ίδιο το φαινόμενο της άνισης ανάπτυξης επηρέασε τη στάση διαφόρων παιχτών πριν το ξέσπασμα του Τριακονταετούς Πολέμου. Σήμερα, οι αναπτυξιακές επιδόσεις των χωρών διαφοροποιούνται σε μεγάλο βαθμό, προσδίδοντας μεγάλη κινητικότητα στον διεθνή καταμερισμό ισχύος, κράτη με ταχύτερους ρυθμούς ανάπτυξης συσσωρεύουν οικονομικούς πόρους, με τους οποίους είναι σε θέση να αναπτύξουν στρατιωτική ισχύ. Όλα τα κράτη είναι αναγκασμένα να ακολουθήσουν τα αναπτυξιακά πρότυπα του προηγμένου κόσμου, προκειμένου να αποφύγουν την υποβάθμισή τους στον διεθνή καταμερισμό ισχύος και επομένως να υποστούν παρακμή, περιθωριοποίηση και ενίοτε εθνική καταστροφή. Σε αντιστοιχία, για την εποχή που προηγήθηκε της τριακονταετούς σύγκρουσης, υπήρχαν κρατίδια τα οποία βρίσκονταν σε πλεονεκτικότερη θέση από άλλα, με περισσότερες ευκαιρίες για οικονομική ανάπτυξη.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο Polisenky (2011) εξετάζει την περίπτωση της Βοημίας, όχι ακριβώς στη βάση της άνισης ανάπτυξης και όπως αυτή την αντιλαμβανόμαστε σήμερα, αλλά περισσότερο στη βάση της άνισης μεταχείρισής της από τη κεντρική εξουσία (η οποία όμως βρίσκεται σε συσχέτιση με την άνιση ανάπτυξη), και προσπαθεί να απαντήσει στο ερώτημα, γιατί η αφορμή για το ξέσπασμα του πολέμου δόθηκε σε αυτό το κρατίδιο. Η Βοημία από το 1526, βρισκόταν στη σφαίρα επιρροής των αυστριακών Αψβούργων και, γεωγραφικά, κατείχε μια θέση κλειδί για την αυτοκρατορία, ως τελευταίο προπύργιο ενάντια στις ευρωπαϊκές βλέψεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Βοημία δεν τύγχανε της ίδιας αντιμετώπισης σε σχέση με τα υπόλοιπα βασίλεια της αυτοκρατορίας από τους Αψβούργους, μέσω της συνεισφοράς της σε υψηλότερους φόρους και μεγαλύτερου αριθμού στρατιωτών ενάντια στην επέλαση των Οθωμανών, ενώ παράλληλα, εξασφάλιζαν την απαραίτητη εκλεκτορική πλειοψηφία για την ανάδειξη του Αγίου Ρωμαίου Αυτοκράτορα από τον αψβουργικό οίκο. Η οικονομική κατάσταση των ευγενών του κρατιδίου ήταν επισφαλής, ενώ και η παλιά άρχουσα φεουδαρχική τάξη είχε σοβαρά προβλήματα. Ωστόσο, η Βοημία είχε την φήμη ότι είναι ένα πλούσιο κρατίδιο και χαρακτηριζόταν ως η «οικονομική σπονδυλική στήλη της εξουσίας των αυστριακών αψβούργων» (Polišenský 2011). Η δυσχερής οικονομική κατάστασή της εξηγεί, σε ένα βαθμό, την αυξανόμενη τάση των αριστοκρατών της για απόκτηση εξουσίας. Η άρχουσα τάξη όμως ήταν η μειοψηφία, ενώ τα εννέα δέκατα του πληθυσμού, μαζί

με την πλειοψηφία των ευγενών και σχεδόν το σύνολο των κατοίκων των πόλεων ήταν προτεστάντες όλων των αποχρώσεων. Η άρχουσα τάξη πάντα προσέβλεπε στην επικράτηση των Αψβούργων για να εδραιωθεί στην εξουσία. Η ενίσχυση, όμως, του προτεσταντικού στοιχείου στους βοημικούς κόλπους συνέβη από το 1609, με την υπογραφή της δωδεκαετούς εκχειρίας μεταξύ της Ισπανίας και της Ολλανδίας, καθώς και με την παραχώρηση της Επιστολής Μεγαλειότητας προς τους προτεστάντες υπηκόους, από τον αυτοκράτορα Ροδόλφο. Επιπλέον, έγινε η προσπάθεια καθιέρωσης ενός νέου συντάγματος, το οποίο, ωστόσο, δεν έλαβε τη συναίνεση των Αψβούργων. Τελικά η σύγκρουση επήλθε με την άνοδο στην εξουσία του καθολικού Φερδινάρδου Β' και με αφορμή το επεισόδιο της Εκπαράθρωσης της Πράγας το 1618.

Ο Τριακονταετής πόλεμος που ξέσπασε το 1618 δεν ήταν απλά προϊόν της θρησκευτικής έντασης της εποχής και της επιλογικής διαδικασίας του Αγίου Ρωμαίου Αυτοκράτορα. Αντίθετα, ήταν απότοκο των συντηρούμενων και όχι ουσιαστικώς επιλυμένων αντιπαραθέσεων του 16^{ου} αιώνα και όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Sutherland (2013), το οποίο μεταφέρεται αυτούσιο στην αγγλική γλώσσα για το λόγο ότι δεν υπάρχει αντίστοιχη έκφραση στα ελληνικά που να αντιπροσωπεύει επαρκώς το ύφος του, «...arising from the unfinished business of the sixteenth century». Ωστόσο, όλα τα βαθύτερα αίτια του πολέμου συγκλίνουν με την προσπάθεια εγκαθίδρυσης μιας αψβουργικής ηγεμονίας στην Ευρώπη.

Ο Sutherland (2013), έχοντας μια πιο διασταλτική οπτική γωνία και προκείμενου να παρουσιάσει τα ιστορικά δεδομένα τα οποία οδήγησαν στον Τριακονταετή Πόλεμο, χωρίζει τα γεγονότα σε τρεις περιόδους με σημείο αφετηρίας την αναγεννησιακή Ευρώπη και καταλήγει έντεκα χρόνια αργότερα από τη Βεσφαλία, με την οριστική ήττα της Ισπανίας από τη Γαλλία. Η πρώτη περίοδος στην οποία έγινε φανερή η προσπάθεια των Αψβούργων να ηγεμονεύσουν είναι αυτή των ιταλικών πολέμων (1494-1559). Η δεύτερη περίοδος εκτείνεται από το 1559 έως το 1598, με το θάνατο του Φίλιππου Β' της Ισπανίας, με χαρακτηριστικά της την παθητική στάση του αψβουργικού κλάδου της Γερμανίας και την εχθρότητα να έχει μετατοπιστεί προς τον ισπανικό κλάδο. Οι αντιπαραθέσεις είχαν επικεντρωθεί στα εδάφη των Κάτω Χωρών καθώς και στην Αγγλία και τη Γαλλία, με την τελευταία, ωστόσο να μαστίζεται από εμφύλιο πόλεμο. Η τρίτη περίοδος κατά τον Sutherland (2013) ξεκινάει από το 1598 και εκτείνεται μετά τη Συνθήκη της

Βεσπφαλίας, μέχρι το 1659, περιλαμβάνοντας και τον γαλλο-ισπανικό πόλεμο του 1635-1659. Ειδικότερα, μετά το 1629, όπου η Γαλλία ανέλαβε έναν πιο ενεργό ρόλο στην ευρωπαϊκή διαμάχη, η αντι-αμφιβουργική συσπείρωση ήταν εντονότερη σε σχέση με τις προηγούμενες περιόδους. Η πρώτη περίοδος χαρακτηρίζεται επίσης, από την προσπάθεια της Γαλλίας να αυξήσει την επιρροή της στα ιταλικά εδάφη και να διατηρήσει διαύλους επικοινωνίας με την κεντρική Ιταλία, γεγονός που τροφοδοτούσε την αντιπαλότητα με τον καθολικό αυτοκράτορα. Η εκλογή του Ισπανού Καρόλου Ε'¹¹ στη θέση του Αγίου Ρωμαίου Αυτοκράτορα το 1519, σηματοδότησε μια νέα εποχή για την αυτοκρατορία, μετατρέποντας τον χαρακτήρα της παλιότερης γαλλο-ισπανικής διαμάχης σε μια ευρύτερη αντιπαλότητα της Γαλλίας με τον οίκο των Αψβούργων. Αυτή η αντιπαλότητα ενισχύθηκε από τη στιγμή που οι Ισπανοί βασιλείς αποκλείσθηκαν από την απόκτηση του αυτοκρατορικού στέμματος και την διαίρεση της αυτοκρατορίας στους δύο κλάδους της Ισπανίας και της Γερμανίας, μετά την παραίτηση του Καρόλου Ε' το 1555-56. Κατά τη βασιλεία του και πριν τον συμβιβασμό του Augsbourog του 1555, υπήρχαν έντονες οι εμφύλιες συγκρούσεις εντός της αυτοκρατορίας. Αυτές οι συγκρούσεις θα μπορούσαν να συγκριθούν με την εμφύλια σύγκρουση που πυροδότησε τον Τριακονταετή Πόλεμο το 1618. Το ενδιαφέρον της Γαλλίας εκείνη την περίοδο περιλάμβανε την εδραίωση της κυριαρχίας της στη Λωρραίνη, η οποία αποτελούσε ένα αυτοκρατορικό φέουδο αλλά και ανατολική πύλη της Γερμανίας προς τη Γαλλία και ταυτόχρονα το στόχο του περιορισμού της σφαίρας επιρροής των Αψβούργων στις περιοχές του Ρήνου. Με την έναρξη του πολέμου, η Γαλλία κράτησε μια παθητική στάση, κάνοντας φανερές τις αγαθές της προθέσεις για παροχή προστασίας στα ιταλικά κράτη, ενώ η κατάσταση άλλαξε μετά το 1624, όταν πρωθυπουργός ανέλαβε ο καρδινάλιος Richelieu, όπου το γαλλικό κράτος έγινε ο βασικός υποκινητής ενός αντι-ηγεμονικού συνασπισμού εναντίον των Αψβούργων.

Τη δεύτερη περίοδος σηματοδοτεί η άνοδος της ισχύος της Ισπανίας. Ο αγώνας για την εξουσία και η θρησκευτική σύγκρουση είχε επίκεντρο τις Κάτω Χώρες, όπου η Γαλλία και η Αγγλία είχαν ζωτικά εμπορικά συμφέροντα. Ειδικά η Αγγλία, δίνοντας προτεραιότητα σε οικονομικούς παράγοντες, προτιμούσε να αναλώνεται σε συμφωνίες σχετικές με τα δικαιώματα αλίευσης στις ακτές της, ενώ

¹¹ Γνωστός και ως Κάρολος Κουίντος- Carolus Quintus

διατηρούσε ανοιχτό τον αντίστοιχο ανταγωνισμό με την Ολλανδία για τις ακτές των ανατολικών Ινδιών και τη Γροιλανδία (Polišenský 2011). Η Αγγλία μετά την καθιέρωση του προτεσταντισμού το 1559, απομακρύνθηκε από τις δύο μεγάλες καθολικές δυνάμεις της εποχής, την Ισπανία και την Γαλλία, επενδύοντας περαιτέρω στην εξασφάλιση της ανεξαρτησίας της. Έτσι, με την Ελισάβετ στον αγγλικό θρόνο, το σύστημα της δυτικής Ευρώπης αποτελούνταν από τρεις ισχυρούς πόλους. Με το χαρισματικό, πολυμήχανο και αποφασιστικό της χαρακτήρα η Ελισάβετ, τη δεκαετία του 1560, κέρδισε την υποστήριξη των καλβινιστών (ουγενότων) της Γαλλίας, τους επαναστάτες των Κάτω Χωρών και αριθμό Γερμανών προτεσταντών ηγεμόνων. Η πολιτική της Ελισάβετ στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό ήταν εξισορροπητική, αποκαθιστώντας την ισορροπία και υποστηρίζοντας την προτεσταντική της εκκλησία στο ένα μέρος και τηρώντας μια αμφίρροπη στάση στο εξωτερικό ανάμεσα στη Γαλλία και στους Αψβούργους. Το ξέσπασμα, όμως, του πολέμου για την ολλανδική ανεξαρτησία το 1568, δημιούργησε ένα αντι-ισπανικό στρατόπεδο αποτελούμενο από την Αγγλία, τις Ηνωμένες Επαρχίες, που διακήρυξαν επίσημα την ανεξαρτησία τους το 1581, και τη Γαλλία, η οποία, ωστόσο, εκείνη την περίοδο μαστιζόταν από έντονες πολιτικο-θρησκευτικές συγκρούσεις. Οι βόρειες επαρχίες των Κάτω Χωρών, οι επονομαζόμενες Ηνωμένες Επαρχίες, με την επικράτηση του καλβινιστικού δόγματος μετά το συμβιβασμό του Augsbouurg του 1555, αποσχίσθηκαν από την αυτοκρατορία των Αψβούργων, ενώ αντίστοιχα το νότιο τμήμα ήταν ομοιόμορφα καθολικό και αποτέλεσε το σημερινό κράτος του Βελγίου. Έτσι, ο ολλανδικός πόλεμος, μέσα από διάφορες εκχειρίδες μεταξύ των εμπολέμων διήρκεσε ογδόντα χρόνια και ασφαλώς επηρέασε τη εξέλιξη του Τριακονταετούς Πολέμου. Οι Ηνωμένες Επαρχίες κατέληξαν να αποτελούν, στην αρχή του 17^{ου} αιώνα τον πυρήνα ενός χαλαρού προτεσταντικού συνασπισμού, αντίθετο στις πολιτικές των Αψβούργων και εχθρικό προς την καθολική εκκλησία, ο οποίος περιλάμβανε την Αγγλία, τη Γαλλία, τα βασίλεια της Σουηδίας, τα ελβετικά καντόνια και κάποια γερμανικά προτεσταντικά κρατίδια, με πρωταγωνιστικό ρόλο να διατηρεί η Βοημία (Polišenský 2011). Κάτω από αυτές τις συνθήκες, τα ενδιαφέροντα της Ισπανίας παρέμειναν στην ευρωπαϊκή ήπειρο και στους διαμορφούμενους συσχετισμούς δυνάμεων, και όχι στα υπερπόντια αποικιοκρατικά της συμφέροντα. Στα τέλη του 16^{ου} αιώνα η άνοδος της ισπανικής ισχύος ενίσχυσε την γαλλική και αγγλική υποστήριξη στους επαναστατημένους Ολλανδούς, με το 1598 να αποτελεί

την ημερομηνία σταθμό ενός εμφανούς και απελπισμένου αγώνα ενάντια στην δύναμη της Ισπανίας.

Η τρίτη περίοδος σηματοδοτείται από την άνοδο του Ερρίκου Δ΄ στο γαλλικό θρόνο και με την αντίστοιχη εσωτερική ενδυνάμωση της Γαλλίας. Παράλληλα, το αντι-αψβουργικό μέτωπο που είχαν σχηματίσει η Γαλλία, η Αγγλία και οι Ηνωμένες Επαρχίες, εδραιώθηκε, επιβεβαιώνοντας το διαχρονικό φόβο τους για εγκαθίδρυση μιας αψβουργικής – καθολικής ηγεμονίας στην Ευρώπη. Κατά τη βασιλεία του Ερρίκου Δ΄, η οποία διακόπηκε από τη δολοφονία του το 1610, η Γαλλία απέκτησε την χαμένη της επιρροή και αίγλη για την ευρωπαϊκή τάξη πραγμάτων. Ωστόσο, η αρχή της τρίτης περιόδου μπορεί να χαρακτηριστεί από μια αβεβαιότητα σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής, χωρίς ένα ξεκάθαρο σύστημα συμμαχιών. Αν και τα συμφέροντά της Αγγλίας, της Ισπανίας και των Ηνωμένων Επαρχιών δεν ταυτίζονταν ή ήταν αντικρουόμενα, ωστόσο κοινός τους στόχος ήταν η επιθυμία για ειρήνη. Με εμφανή την κατάσταση του διλήμματος ασφαλείας μεταξύ Αγγλίας και Ισπανίας ως προς την θαλάσσια ισχύ του καθένα, αλλά και το φόβο σύναψης μιας συμμαχίας με τη Γαλλία από κάποιον από τους δύο, προτίμησαν την εξισορρόπηση με την ισχυρή Γαλλία, μέσω των μεταξύ τους δυναστικών γάμων, ειδικά της περιόδου από το 1606 έως το 1623. Στην περιοχή της Γερμανίας, από την άλλη, από το 1608, με την ίδρυση της Ευαγγελικής Ένωσης από την προτεσταντική πλευρά, η θρησκευτική αντιπαράθεση με την αντίστοιχη καθολική είχε αρχίσει να λαμβάνει διαστάσεις έντασης. Το γερμανικό μέρος της αυτοκρατορίας δεν αποτελούσε σοβαρή και υπολογίσιμη πηγή ισχύος, με τα τρία μεγαλύτερα κρατίδια, της Σαξονίας, της Βαυαρίας και του Παλατινάτου, να απέχουν από την τήρηση μιας κοινής πολιτικής. Η προτεσταντική πλευρά δεν κατάφερε να επιλύσει την χρόνια διαμάχη με τους καθολικούς ούτε την περίοδο της βασιλείας του Μαξιμιλιανού Β΄ (1564-1576), κατά την οποία ήταν η ισχυρότερη. Ωστόσο, οι προσπάθειες του Μαξιμιλιανού Β΄ για διατήρηση μιας αίσθησης ενότητας στους κόλπους της αυτοκρατορίας, δεν συνεχίστηκαν από το διάδοχό του, το Ροδόλφο Β΄ (1576-1612). Κατά τη διάρκεια της μακρόχρονης βασιλείας του, ο αυτοκρατορικός θεσμός δέχτηκε άνευ προηγουμένου αμφισβητήσεις, με τον θρησκευτικό συμβιβασμό του Augsburg του 1555, να επιδέχεται διαφορετικές ερμηνείες από το κάθε στρατόπεδο και την αυτοκρατορική δικαιοσύνη να βρίσκεται στα όρια της αποδιοργάνωσης. Το Augsburg τελικά αποδείχθηκε μια εύθραυστη ειρήνη, ένας ad hoc συμβιβασμός

αμφισβητούμενης εγκυρότητας, ο οποίος εύκολα κατέρρευσε σε συνθήκες πολιτικού αδιεξόδου (Sutherland 2013). Βέβαια, η περίοδος από το 1555 μέχρι το 1618, έχει χαρακτηριστεί ως η μακρύτερη ειρηνική περίοδος στη σύγχρονη γερμανική ιστορία, η οποία ξεπεράσθηκε μόλις το 2009 μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου το 1945 (Wilson 2012).

Η αυτοκρατορία ήταν μια μορφή συνομοσπονδίας που καταλάμβανε γεωγραφικά το μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης, το οποίο κυβερνούσε ένας αυτοκράτορας. Κάλυπτε όχι μόνο την περιοχή της σημερινής Γερμανίας και Αυστρίας, αλλά και της περιοχής του Βελγίου και του Λουξεμβούργου, τότε γνωστές ως ισπανικές Κάτω Χώρες, το βασίλειο της Βοημίας, σήμερα ως Τσεχία, τη νότια Δανία, τη δυτική Πολωνία και την ανατολική Γαλλία. Επιπλέον, κάποιες επαρχίες και πόλεις της βόρειας Ιταλίας βρίσκονταν υπό την αυτοκρατορική δικαιοδοσία (Wilson 2012). Ο Strasser (2016) χαρακτηρίζει την αυτοκρατορία ως μία χαλαρή συνομοσπονδία πριγκιπάτων, η οποία είχε οργανωθεί μέσω ενός συντάγματος και στην οποία ο κάθε ηγεμόνας είχε τον απόλυτο έλεγχο της δικής του επαρχίας και αναγνώρισε κάποιες πολιτικές υποχρεώσεις απέναντι σε ένα αριθμό ισχυρότερων ηγεμόνων που αποτελούσαν το σώμα των Εκλεκτόρων, το εκλεκτικό όργανο της αυτοκρατορίας. Επτά από αυτούς είχαν την εξουσία να καλέσουν μια σύνοδο (Δίαϊτα) η οποία είχε συμβουλευτικό χαρακτήρα για την επιλογή ενός νέου αυτοκράτορα. Ωστόσο, στην πραγματικότητα, η αυτοκρατορία ήταν μια εκλεκτική μοναρχία, με τον αυτοκράτορα να επιλέγεται από το σώμα των εκλεκτόρων. Υπό αυτές τις συνθήκες ο αυτοκράτορας ήταν κυρίαρχος, αλλά θα έπρεπε να μεριμνά συνεχώς για την αναζήτηση υποστηρικτών του ανάμεσα ισχυρούς τοπικούς ηγεμόνες των διαφόρων βασιλείων της αυτοκρατορίας. Αυτή ήταν μια κατάσταση που ευνοούσε τις φυγόκεντρες τάσεις αμφισβήτησης της κεντρικής εξουσίας. Ο οίκος των Αψβούργων είχε κρατήσει τον εκλεκτικό τίτλο από το 1438 και απλά έπρεπε να συμβουλευτεί έναν αριθμό από έξι ισχυρότερους ηγεμόνες. Επίσης, από μία διαφορετική οπτική γωνία, ο αυτοκράτορας θεωρούταν ως ο πρώτος μεταξύ ίσων, του οποίου η εξουσία θα έπρεπε να πηγάζει από όλες τις κτήσεις της αυτοκρατορίας, ανεξάρτητα από το μέγεθός τους (Wilson 2012).

Στην ύστερη μεσαιωνική αριστοκρατική κοινωνία, η αυτοκρατορική εξουσία και η αντίστοιχη τοπική των ηγεμόνων, ακολουθούσαν δύο διαφορετικές πολιτικές με ξεχωριστές δικαιδοτικές περιοχές. Σε αυτή προ-βιομηχανική οικονομία, ο

πλούτος μιας συγκεκριμένης περιοχής καθοριζόταν από το γεωγραφικό της μέγεθος και τους φυσικούς της πόρους (ορυκτά, γεωργική δυναμικότητα, θαλάσσιοι οδοί). Για τον κάθε τοπικό άρχοντα θεωρούταν ως κτήμα του, πέρα από την γεωγραφική έκταση της ηγεμονίας, και οι κάτοικοι της, που ανήκαν στην κατώτερη αγροτική τάξη. Οι συγκρούσεις μεταξύ των τοπικών αριστοκρατών ήταν σπάνια, ενώ η επιτυχία στην διακυβέρνηση εξαρτιόταν από τη διαχείριση ενός συστήματος πλούτου με βάση τα πολύτιμα μέταλλα. Επί της ουσίας, μεταξύ των ηγεμόνων υπήρξε μία σχέση αλληλεξάρτησης, κατά τους Keohane και Nye (1975), η οποία συντηρούνταν από μία σχέση κόστους μεταξύ των μερών, μία αμοιβαία εξάρτηση αποτέλεσμα της συνεργασίας στη βάση του μερκαντιλιστικού¹² μοντέλου οικονομίας. Σε αυτό το πλαίσιο ο ηγεμόνας, μέσω της συγκέντρωσης του πλούτου, μπορούσε αφενός να ελέγχει απόλυτα την κατώτερη τάξη, αφετέρου να παίζει ενεργό περιφερειακό του ρόλο, αναφορικά με τη διαχείριση ενός νέου συστήματος πλούτου, σε μία μικρογραφία της σημερινής φιλελεύθερης και παγκοσμιοποιημένης οικονομίας. Αυτή η κατάσταση οδηγούσε στην ολοένα αυξανόμενη ισχύ των τοπικών ηγεμόνων, αναγκαστικά σε βάρος της κεντρικής αυτοκρατορικής εξουσίας και υποδαύλιζε το μελλοντικό ξέσπασμα της σύγκρουσης. Έτσι, πριν την αρχή του Τριακονταετούς Πολέμου, οι άρχοντες, μέσω της στάσης τους, είχαν αυξήσει το κοινωνικό χάσμα με την αγροτική τάξη και κατέληξαν να επιδιώκουν την δυναστική τους επικράτηση και με κύριο εργαλείο τον πλούτο, επιζητούσαν να αναπτύσσουν συνεχώς σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ τους, βλέποντας τους υπόλοιπους ηγεμόνες περισσότερο ως «πελάτες». Αυτή ήταν η ισχύς που χαρακτήριζε, εκείνη την περίοδο τον οίκο των Αψβούργων της Ισπανίας και της Αυστρίας (Strasser 2016).

Η κατάσταση ήταν διαφορετική στα εδάφη της αυτοκρατορίας που περιλάμβαναν γεωγραφικά την περιοχή της Αυστρίας, της Βοημίας, τα τμήματα της νοτιοδυτικής Γερμανίας και τη δυτική Ουγγαρία. Τα εδάφη αυτά αποτελούσαν *de jure* κληρονομικές κτήσεις της δυναστείας των Αψβούργων, τα οποία μπορούσε να κυβερνήσει ανεξάρτητα από το αν κατείχε τον αυτοκρατορικό τίτλο. Κάθε βασίλειο και επαρχία είχε τους δικούς του νόμους και ήταν κάτω από τον έλεγχο της

¹² Το δόγμα του μερκαντιλισμού εκφράζει την κρατική προσπάθεια για συνεχή δημιουργία και διατήρηση πλεονασμάτων εμπορικού ισοζυγίου, μέσω της απαγόρευσης εξαγωγής χρυσού και πολύτιμων μετάλλων από τη χώρα. Έχει τη βάση του στη ρεαλιστική αντίληψη ότι η οικονομική δραστηριότητα θα πρέπει να εξυπηρετεί τα εθνικά συμφέροντα. Έτσι, ο πλούτος αποτελεί την απαραίτητη προϋπόθεση για την οικοδόμηση ενός ισχυρού κράτους (Jackson and Sorensen 2006).

συνέλευσης των ισχυρότερων τοπικών ευγενών και αστών στους οποίους μπορεί, σε κάποιες περιπτώσεις, να περιλαμβάνονταν ακόμα και κληρικοί και αγρότες.

Με την γενικότερη εξάπλωση του προτεσταντισμού στην αυτοκρατορία, η διακυβέρνηση κατέστη πολύ πιο δύσκολη. Η μεταρρύθμιση έτεινε να καταστρέψει την ενότητα της πίστης και των νόμων. Πολλοί άρχισαν να αμφιβάλουν ως προς τη εξουσία των κοσμικών αρχόντων να αποφασίζουν ποια εκδοχή του χριστιανισμού αντιπροσωπεύει την αλήθεια. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, πολλά ευρωπαϊκά κράτη υιοθέτησαν την πίστη στη θρησκεία, η οποία επιβαλλόταν στους υπηκόους από το μονάρχη. Ωστόσο, αυτή η επιλογή αποδοκιμάστηκε από την αυτοκρατορία, εξασφαλίζοντας στον λουθηρανό προτεσταντισμό την ελευθερία συνειδήσεως, υπό την προστασία του αυτοκρατορικού νόμου, μέσω του θρησκευτικού συμβιβασμού του Augsburg το 1555. Επιπρόσθετα στους λουθηρανούς ηγεμόνες δινόταν η δυνατότητα να απέχουν από την επισκοπική δικαιοδοσία και τους επιτρεπόταν να διατηρούν την εκκλησιαστική τους περιουσία. Ο στόχος της ειρήνης του 1555 ήταν να κρατήσει το δογματισμό μακριά από τη σφαίρα της πολιτικής, προσπαθώντας να μειώσει τις αντιπαραθέσεις περισσότερο πάνω σε νομικά θέματα και όχι να ξεκαθαρίσει την κατάσταση αναφορικά με την αντίληψη της θρησκευτικής αλήθειας. Ωστόσο, οι καλβινιστές, οι οποίοι δεν είχαν συμπεριληφθεί στο σύμφωνο του 1555, αισθάνθηκαν εκτεθειμένοι. Περαιτέρω προβλήματα προέκυψαν σχετικά με την τύχη των εκκλησιαστικών εδαφών που υπήρχαν διάσπαρτα στο ένα έκτο της αυτοκρατορίας. Οι καθολικοί δέχτηκαν την εκκοσμίκευση εκείνων που είχαν περάσει στο λουθηρανό έλεγχο από το 1555. Ωστόσο, οι προτεστάντες, μέχρι το 1618, είχαν αποκτήσει δύο επιπλέον αρχιεπισκοπές, δεκατρείς επισκοπές και πάνω από πεντακόσια μοναστήρια, κυρίως μέσω της εγκατάλειψης της πίστης στον καθολικισμό από τους κληρικούς. Παράλληλα, έντονη ήταν και η διείσδυση του προτεσταντισμού στους χώρους των ευγενών. Οι Αψβούργοι αναγκάστηκαν να ανεχτούν την εξάπλωση του προτεσταντισμού, αφού η επιβίωση της αυτοκρατορίας εξαρτιόταν από την εισφορά σε φόρους για την χρηματοδότηση της άμυνας στα ανατολικά σύνορα ενάντια στους Οθωμανούς. Βέβαια, τα προνόμια των προτεσταντών ευγενών δεν ήταν όμοια με αυτά των καθολικών στα εδάφη της αυτοκρατορίας, αν και οι δεύτεροι αποτελούσαν τη μειονότητα (Wilson 2012).

Οι ρίζες του πολέμου, σύμφωνα με τον Gutmann (1988), μπορούν να αναζητηθούν σε παλιότερες αλλά δυσεπίλυτες διαφορές μεταξύ των τοπικών

ηγεμόνων της Ευρώπης και των αναγνωρισμένων βασιλέων. Αυτό είχε αποτέλεσμα την ύπαρξη συναφών αντιπαραθέσεων το δεύτερο μισό του 16^{ου} αιώνα και οι οποίες θα μπορούσαν να έχουν επιλυθεί κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες του 17^{ου} αιώνα. Για διάφορους λόγους κανένας ηγεμόνας δεν ήταν πρόθυμος ή ικανός να επιβάλει την επίλυσή τους. Αυτή θα μπορούσε να είχε επιτευχθεί από ένα κράτος ή μία ομάδα προθύμων κρατών, επιδεικνύοντας την ύπαρξη νέων ισορροπιών ισχύος. Τέτοιες ισορροπίες που προϋπήρχαν ανάμεσα στους επιφανείς ευρωπαϊκούς οίκους του 16^{ου} αιώνα, όπως του γαλλικού με τον ισπανικό, του σκανδιναβικού με την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και των προτεσταντών με των καθολικών εντός της αυτοκρατορίας, δεν κατάφεραν να αποτρέψουν την έκρηξη της σύγκρουσης εντός του αψβουργικού οίκου, κάνοντας έτσι τον επερχόμενο πόλεμο πολύ σοβαρότερο. Παραμένοντας ανεξέλεγκτες αυτές οι αντιπαραθέσεις πριν το 1618, μετασηματίστηκαν την περίοδο μεταξύ του 1618 και του 1635, από διαφωνίες, μνησικακίες και φόβους, σε μία ανοιχτή πολεμική σύγκρουση, ενώ το γεγονός ότι υπήρξε η εμπλοκή πολλών μερών για μία μεγάλη χρονικά περίοδο, αποκαλύπτει σε όλο της το εύρος την βαθιά ριζωμένη αντιπαραθέση.

Το ερώτημα που εγείρεται, δεν περιορίζεται μόνο στους λόγους της έκρηξης του πολέμου, αλλά γιατί αυτός δεν μπόρεσε να τερματισθεί νωρίτερα, δεδομένης της αρχικής ήττας των διαμαρτυρομένων από τις αυτοκρατορικές δυνάμεις. Σε αυτό ακριβώς το σημείο, ότι δηλαδή η σύγκρουση διήρκεσε τριάντα χρόνια, κρύβεται και το ιδεότυπο του βεσφαλιανού συστήματος που προέκυψε για την θεωρία του πολιτικού ρεαλισμού. Σε τελική ανάλυση, φάνηκε ότι τα εμπλεκόμενα μέρη είχαν αναγνωρίσει την ανάδυση ενός νέου διεθνούς συστήματος και μία νέα πραγματικότητα για τα γερμανικά εδάφη. Το σίγουρο όμως είναι ότι οι αντιπαραθέσεις προϋπήρχαν, απαιτούσαν επίλυση η οποία δεν τελεσφόρησε, αφού το σύστημα της διπλωματίας της εποχής δεν μπόρεσε να αναγνωρίσει την ανάδυση νέων συσχετισμών ισχύος.

Τα βαθύτερα αίτια του πολέμου μπορούν να αναζητηθούν σε τρεις ευρείς τομείς προϋπαρχουσών πολιτικών αντιπαραθέσεων, έναν εντός της αυτοκρατορίας, έναν στη δυτική Ευρώπη και έναν τρίτο με τη συμμετοχή των χωρών της Βαλτικής και τον ρόλο τους στις γερμανικές υποθέσεις. Όλες οι αντιπαραθέσεις βρίσκονταν σε αλληλεπίδραση με τις κατεστημένες δυναστικές δομές και τις θρησκευτικές διαφωνίες. Δεν ήταν καινούργιες στις αρχές του 17^{ου} αιώνα, αλλά έγιναν όλο και πιο

άμεσες υπό την πίεση της πολιτικής και διπλωματικής συμπεριφοράς διαφόρων ευρωπαϊκών κρατών, ιδιαίτερα των Αψβούργων.

Η αρχική αντιπαράθεση για την εκλογή του αυτοκράτορα και τη θρησκεία ήταν η πρώτη που δημιούργησε τις προϋποθέσεις για πόλεμο. Ωστόσο, οι άλλες αντιπαράθεσεις, στην ανατολική και τη βόρεια Ευρώπη, και αυτές μεταξύ των Προτεσταντών και των Καθολικών, θα πρέπει να θεωρηθούν εξίσου σημαντικές.

Ο πόλεμος ξεκίνησε με την Εκπαράθωση της Πράγας (1618) και την εμφύλια σύρραξη στη Βοημία. Η πολιτική και θρησκευτική επιρροή του Αψβουργικού οίκου στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη ήρθε σε αντίθεση με τις γενικότερες ευρωπαϊκές τάσεις κατά το δεύτερο μισό του 16^{ου} αιώνα, όπου πολλοί διαμαρτυρόμενοι ηγεμόνες στα μοναρχικά εδάφη είχαν ισχυροποιηθεί πολιτικά. Αυτή η άνοδος των ανταγωνιστικών θυλάκων ήταν ιδιαίτερα έντονη στη Βοημία και την Ουγγαρία, οι οποίες διέθεταν σημαντικό αριθμό εκλεκτόρων¹³ και μπορούσαν να επηρεάσουν την επιλογή του αυτοκράτορα.

Η άνοδος του Προτεσταντισμού εντός του αψβουργικού οίκου ήταν μία τάση που ώθησε το ξέσπασμα της σύγκρουσης και ήρθε σε αντίθεση με τις θεμελιώδεις αρχές της ειρήνης του Augsburg του 1555, η οποία είχε εξασφαλίσει στους διαμαρτυρόμενους την ελευθερία συνειδήσεως, αλλά και την πολιτική ισονομία με τους καθολικούς και επιπλέον επέτρεπε στον εκάστοτε ηγεμόνα να καθορίσει τη θρησκεία των υποκειμένων του. Η άνοδος της πολιτικής ισχύος των τοπικών ηγεμόνων ήρθε σε αντίθεση με τη κατεστημένη τάση των μοναρχών των ευρωπαϊκών κρατών να διατηρήσουν και να επεκτείνουν την εξουσία τους σε βάρος των υποτελών τους. Μέχρι το 1600, οι Αψβούργοι ήταν από θέση ισχύος τόσο πολιτικά όσο και θρησκευτικά, περιορίζοντας τη δύναμη των τοπικών ηγεμόνων και εξαλείφοντας τους προτεστάντες όπου ήταν δυνατόν. Τα γεγονότα που οδήγησαν στην Εκπαράθωση της Πράγας το 1618 ήταν μέρος αυτής της διαδικασίας.

Ταυτόχρονα όμως, διάφορες δράσεις εντός των εδαφών της αυτοκρατορίας, περιπλέκουν τις προσπάθειες του οίκου των Αψβούργων για την αποκατάσταση του καθολικισμού και της πολιτικής εξουσίας της μοναρχίας. Οι Αψβούργοι δεν

¹³ Εκλέκτορες ονομάζονταν οι ηγεμόνες που μετείχαν στην εκλογή του αυτοκράτορα της Γερμανίας, ο οποίος ήταν αιρετός. Αρχικά το δικαίωμα αυτό άνηκε σε όλους τους Γερμανούς ηγεμόνες, αλλά αργότερα αποτέλεσε αποκλειστικό προνόμιο των ισχυρότερων ηγεμόνων (Χριστοδουλίδης 1990).

κατάφεραν να εκμεταλλευτούν την θρησκευτική ειρήνη του Augsburg του 1555 και να σταθεροποιήσουν τη θρησκευτική δομή της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Οι καλβινιστές δεν συμπεριλήφθηκαν στο σύμφωνο του Augsburg με αποτέλεσμα να μην υπάρχει πρόβλεψη για ανάληψη συγκεκριμένων ενεργειών στην περίπτωση περαιτέρω ανάπτυξης της προτεσταντικής θρησκείας. Πράγματι, η συμφωνία άφησε την αυτοκρατορία διαιρεμένη σε δύο πάντα ενεργά τμήματα, και όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο λόρδος Bryce (J.F.C. Fuller 2008), «δύο αμοιβαίως απεχθή συστήματα δεν μπορούσαν να υπάρχουν το ένα δίπλα στο άλλο, χωρίς να προσπαθούν να καταστρέψουν το ένα το άλλο». Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, ο προτεσταντισμός διαδόθηκε ταχύτητα στις περιοχές της αυτοκρατορίας. Τα μεμονωμένα γερμανικά κράτη, ιδιαίτερα η Σαξονία, το Βρανδεμβούργο, η Βαυαρία και το Παλατινάτο, αποκτούσαν περισσότερο ισχύ, υπονομεύοντας περαιτέρω την αυτοκρατορική εξουσία και μετατρέποντας τους αυτοκρατορικούς θεσμούς σε πιο κατακερματισμένους και πιο παραλυμένους.

Ο οίκος των Αψβούργων δεν ήταν σε θέση να επιβάλει την τάξη ή να εξουδετερώσει τα αντιδραστικά στοιχεία, ενώ καμία από τις δύο πλευρές δεν επιθυμούσε την επικράτηση της άλλης. Μέχρι τα τέλη του 16^{ου} αιώνα, οι ηγεμόνες απέβλεπαν σε περισσότερες ελευθέριες και ανεκτικότητα στις θρησκευτικές πρακτικές τους, παρά την αντίθεση του αυτοκρατορικού οίκου, ο οποίος ήλπιζε στην εξάλειψη των αιρετικών στοιχείων και την αποκατάσταση της πολιτικής του κυριαρχίας. Αυτές οι διαφορετικές προσδοκίες μεταξύ των δύο πλευρών ήταν βέβαιο ότι θα οδηγήσουν σε σύγκρουση. Το πρόβλημα επιδεινώθηκε και, καθώς η Γερμανία ήταν ένα συνονθύλευμα ουσιαστικά ανεξάρτητων κρατών, με τα αυξανόμενα θρησκευτικά και πολιτικά σχίσματα να δημιουργούν δυσεπίλυτες διαφορές και διλήμματα, ακολούθησε τη νομοτελειακή κλιμάκωση όλων των μεγάλων συγκρούσεων με μοναδικό τελικά διέξοδο την πολεμική αναμέτρηση (Myron P. Gutmann 1988).

Σε αυτό το πλαίσιο, μέχρι την έναρξη του πολέμου το 1618, το μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης αποτελούσε τμήμα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ήταν γερμανόφωνο και χωρισμένο σε δύο θρησκευτικές παρατάξεις, τους καθολικούς και τους διαμαρτυρόμενους, οι οποίες παράλληλα διέθεταν τα μέσα για επίδειξη στρατιωτικής ισχύος. Το άμεσο αντίκτυπο της σύγκρουσης ήταν η σταδιακή αποδυνάμωση της Γερμανίας, ενώ τα πριγκιπάτα της κατέληξαν ευάλωτα σε

εξωτερικούς επίδοξους εισβολείς. Το αποτέλεσμα ήταν η διεύρυνση του πεδίου της σύγκρουσης, με τη σταδιακή είσοδο στον πόλεμο της Δανίας και της Σουηδίας και στη συνέχεια και της Γαλλίας. Το σίγουρο είναι ότι το τέλος του πολέμου, το 1648, βρήκε την κεντρική Ευρώπη σε κατάσταση ερειπίων, αλλά ταυτόχρονα αναδείχθηκε η αρχή του *raison d'état*, την οποία εδραίωσε η γαλλική εξωτερική πολιτική και υιοθετήθηκε από άλλα ευρωπαϊκά κράτη τον αιώνα που ακολούθησε. Το *raison d'état* μπορεί να θεωρηθεί με ασφάλεια ένα από τα χαρακτηριστικότερα ιστορικά παραδείγματα εφαρμογής μιας εκ των βασικότερων αρχών του πολιτικού ρεαλισμού, περί ορθολογισμού των κρατών ως παίχτες που αντιλαμβάνονται την κατανομή ισχύος, προσαρμόζουν τις ενέργειες προς τα πρότυπα συμπεριφοράς που ανταμείβονται από το διεθνές σύστημα, κατά Waltz (2011a), χωρίς να μας ενδιαφέρει η ιδεολογία, η θρησκεία και ο ηγέτης (Morgenthau 1978).

Ο Τριακονταετής Πόλεμος δεν ήταν μια απλή θρησκευτική σύγκρουση, αλλά ανέδειξε το σύνολο των υποβοσκουσών αντιθέσεων και αντιζηλιών μεταξύ των δυτικοευρωπαϊκών δρώντων. Οι σχέσεις των κύριων παιχτών της κεντρικής Ευρώπης ήταν αρμονικές, αποφεύγοντας ωστόσο διαχρονικά, την μόνιμη και αρμονική επίλυση των διαφωνιών τους, σε αντίθεση τις σχέσεις των δυτικοευρωπαϊκών παικτών, στις οποίες το βασικό χαρακτηριστικό ήταν η εχθρότητα, σε συνδυασμό με τη βαθιά αλληλοκαχυποψία. Οι Ολλανδοί έτρεφαν μίσος για τους Ισπανούς και καχυποψία για τους Γάλλους. Οι Γάλλοι ήταν καχύποπτοι προς όλους τους άλλους, ενώ οι Ισπανοί μισούσαν τους Ολλανδούς και τους Γάλλους. Και σε αυτή την κατάσταση ο πόλεμος ήταν η φυσική εξέλιξη. Οι Κάτω Χώρες ήταν μαζί με κάποιες περιοχές της Ιταλίας οι πιο πλούσιες και οι πιο προηγμένες επαρχίες της αυτοκρατορίας και της χριστιανοσύνης (Watson 2010).

Η σύγκρουση μεταξύ των Ολλανδών και των Ισπανών υπήρχε από τη δεκαετία του 1560. Το αποτέλεσμα ήταν η εξάπλωση του καλβινισμού στις Κάτω Χώρες και οι ισπανικές προσπάθειες ελέγχου των αντίστοιχων εδαφών. Ενώ η σχεδόν παράλληλη ανατολική σύγκρουση εξελίχθηκε πολύ πιο αργά και δεν μετατράπηκε σε πόλεμο μέχρι το 1618, ο πόλεμος Κάτω Χώρων ήρθε πενήντα χρόνια νωρίτερα. Από το 1568 που ξέσπασε ο Ογδοηκονταετής Πόλεμος¹⁴, το

¹⁴ Ο Ογδοηκονταετής πόλεμος ή Ολλανδικός πόλεμος της ανεξαρτησίας (1568-1648) ήταν πόλεμος που διεξήχθη ανάμεσα στις 17 επαρχίες των Κάτω Χωρών και στην Ισπανία. Η κατάληξή του ήταν η δημιουργία του Ολλανδικού κράτους. Το διάστημα 1568-1581 μπορεί να θεωρηθεί η πρώτη φάση

στρατηγικό πλεονέκτημα έκλινε από τη μια πλευρά στην άλλη, ανάλογα αφενός, με την ικανότητα των Ολλανδών να συγκεντρώσουν τη διεθνή υποστήριξη, και της Ισπανίας αφετέρου, να παράσχει τους απαραίτητους πόρους για μια νίκη. Οι Ισπανοί κατάφεραν να διατηρήσουν τον έλεγχο στον νότο και οι δύο πλευρές οδηγήθηκαν το 1609 στην υπογραφή ανακωχής που διήρκεσε δώδεκα έτη. Η διαίρεση και οι σημαντικές μετακινήσεις πληθυσμού σύμφωνα με τις προσωπικές τους πεποιθήσεις αποτέλεσαν την οδυνηρή, αλλά πλέον πρακτική λύση για τις θρησκευτικές συγκρούσεις και στις Κάτω Χώρες. Η διαίρεση ήταν πιο ξεκάθαρη από ό,τι στη Γερμανία. Οι βόρειες επαρχίες στις οποίες επικράτησε ο καλβινισμός αποσχίστηκαν από τους Αψβούργους και από την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και διακήρυξαν επίσημα την ανεξαρτησία τους το 1581 μετά από μακροχρόνιο αγώνα (Watson 2010) που ξεκίνησε το 1568 και οδήγησε στην *de facto* δημιουργία του Ολλανδικού κράτους. Έτσι, οι Ηνωμένες Επαρχίες αποτέλεσαν ένα νέο τύπο κράτους, μια δημοκρατία βασισμένη στη λαϊκή βούληση και τη μετανάστευση. Το νότιο τμήμα των Κάτω Χωρών έγινε ομοιόμορφα καθολικό, δήλωσε πίστη στους Αψβούργους και διατήρησε αυτή τη μορφή, αποτελώντας στη συνέχεια το σύγχρονο βασίλειο του Βελγίου (Watson 2010).

Η σύγκρουση μεταξύ Ισπανίας και Γαλλίας ήταν μία από τις παλαιότερες στην Ευρώπη. Αυτοί οι δύο δρώντες αποτελούσαν τους φυσικούς ανταγωνιστές τόσο στη δυτική Ευρώπη όσο και στην Ιταλία. Η Γαλλία όπως και η Ισπανία, αν και αποτελούσαν μέρος της καθολικής εξουσίας, δεν δέχονταν την εξουσία της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Ωστόσο, η μεταξύ τους σύγκρουση ήταν δυνητική και πολλές φορές πραγματική στη βάση της διατήρησης της πρωτοκαθεδρίας στη δυτική Ευρώπη, ενώ η Ισπανία δεν έπαψε να έχει ανάμειξη στις θρησκευτικές συγκρούσεις με την άνοδο του καλβινισμού στη Γαλλία. Μόνο στα τέλη του 16^{ου} αιώνα και με την επανάκαμψη του καθολικισμού στη Γαλλία, παράλληλα με την οικονομική εξάντληση της Ισπανίας, η μεταξύ τους σύγκρουση πέρασε σε μια φάση ύφεσης (Myron P. Gutmann 1988).

Στο θέατρο πολέμου της Βαλτικής, οι βασικοί παίκτες ήταν η Δανία, η Σουηδία και η Πολωνία-Λιθουανία και η Ρωσία. Το σύστημα των βόρειων ευρωπαϊκών

του πολέμου καθώς οδήγησε στην *de facto* δημιουργία του Ολλανδικού κράτους, ενώ το διάστημα μέχρι το 1648 μπορεί να θεωρηθεί ως ο αγώνας για τη διεθνή αναγνώριση του. <https://el.wikipedia.org/wiki/>

κρατών γύρω από τη Βαλτική, δεν διέθετε την ομοιογένεια σε σχέση με τις εδραιωμένες κυβερνήσεις της δυτικής Ευρώπης, με εξαίρεση το βασίλειο της Σουηδίας. Ωστόσο, αυτό δεν έπαψε να αποτελεί ένα ξεχωριστό δίκτυο πίεσης για την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στις αρχές του 17^{ου} αιώνα, με τους δύο κυρίαρχους και αντίπαλους παίκτες τη Σουηδία και την Πολωνία-Λιθουανία, να αντισταθμίζονται στην εξάπλωση της λατινικής χριστιανοσύνης. Η Σουηδία είχε καταστεί ένα ομοιογενές εθνικό κράτος και έλεγχε επίσης ένα πλήθος υποτελών μη σουηδικών εδαφικών επικρατειών γύρω από τη Βαλτική, ενώ το βασίλειο της Πολωνίας είχε αυξήσει τη δύναμη και την επιρροή του, με την επέκτασή του ανατολικά, μέσω μιας δυναστικής ένωσης με τη Λιθουανία. Η γαλλική διπλωματία της εποχής ήταν αυτή που έγκαιρα αντιλήφθηκε το πλεονέκτημα της συνεργασίας με τις δυνάμεις της Βαλτικής, μέσω, τελικά, της συγχώνευσης του δυτικού με το βόρειο πλέγμα βασιλείων και με τη σουηδική στρατιωτική ισχύ και διπλωματία να παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού συστήματος του 17^{ου} αιώνα (Watson 2010).

Στην Ευρώπη, μέχρι το τέλος της πρώτης δεκαετίας του 17^{ου} αιώνα, υπήρξε μικρή η πιθανότητα μετατροπής των υφιστάμενων αντιθέσεων μεταξύ των βασιλείων σε σύγκρουση και η κλιμάκωσή τους σε ευρωπαϊκό πόλεμο. Ωστόσο, οι φιλοδοξίες, οι μνησικακίες και τα σημεία διαφωνίας ήταν βαθιά και ήταν σχεδόν βέβαιο ότι θα εξελίσσονταν σε πόλεμο. Δύο ήταν οι κρίσιμοι παράγοντες που υποδαύλισαν την ανάμειξη των ευρωπαϊκών βασιλείων στη μεταξύ τους σύγκρουση: Η θρησκεία και ο ρόλος των Αψβούργων στη διαμορφούμενη ευρωπαϊκή τάξη πραγμάτων (Myron P. Gutmann 1988). Η θρησκεία αποτελούσε το κοινό στοιχείο για όλες τις περιφερειακές συγκρούσεις κατά τον 16^ο αιώνα, με τη θρησκευτική ειρήνη του Augsboung (1555), όπως είδαμε, να έχει εξασφαλίσει στους διαμαρτυρόμενους πολιτική ισονομία με τους καθολικούς, χωρίς ωστόσο να περιλαμβάνει διατάξεις για τον καλβινισμό. Έτσι, ο παράγοντας της θρησκείας, είχε κάνει εύθραυστους τους όποιους διακανονισμούς από τις αρχές του 17^{ου} αιώνα, μεταξύ της Ισπανίας - Γαλλίας και της Πολωνίας – Σουηδίας, καθώς και μεταξύ της Ισπανίας και των Κάτω Χωρών και της αυτοκρατορίας. Η θρησκευτική σύγκρουση μεταξύ των καθολικών και των διαμαρτυρόμενων συντηρούνταν και από τις δύο πλευρές στη σκιά της εύθραυστης ειρήνης του Augsboung (1555). Ο παπισμός δεν έπαψε να υποστηρίζει μια σκληρή γραμμή ως προς τις καθολικές του θέσεις, ενώ οι

απόψεις του ήταν σεβαστές τουλάχιστον μέχρι το 1635. Οι θρησκευτικοί δεσμοί ξεπέρασαν τα εθνικά και περιφερειακά σύνορα, υπονομεύοντας τον όποιο πολιτικό συμβιβασμό. Επιπλέον, έντονη είναι και η ανάμειξη της θρησκείας με την πολιτική, μέσω έξυπνων γάμων ή γάμων συμφερόντων μεταξύ διαφόρων αυτοκρατορικών οίκων, πολλές φορές αντίθετων με την θρησκευτική κατεύθυνση του βασιλείου, όπως οι γάμοι μεταξύ προτεσταντικών και καθολικών οίκων.

Ο δεύτερος και εξίσου σημαντικός παράγοντας που υπέθαλψε τις συνθήκες της σύγκρουσης ήταν η διαχρονική εμμονή των Αψβούργων για μόνιμη διεκδίκηση του θρόνου του Αγίου Ρωμαίου Αυτοκράτορα και η προσπάθειά τους για ηγεμονία στη δυτική χριστιανοσύνη, επί της ουσίας, προσπάθεια εγκαθίδρυσης μιας ηγεμονικής ευρωπαϊκής τάξης πραγμάτων. Στο δυτικό πεδίο, διαμορφώθηκε η συσπείρωση του ισπανικού και του αυστριακού κλάδου των Αψβούργων εναντίον της Γαλλίας και των Κάτω Χωρών. Στο βόρειο πεδίο, η Σουηδία και η Δανία είχαν αντικρουόμενα συμφέροντα στην αυτοκρατορία και επιδίωκαν την ηγεμονία στη Βαλτική, δίχως να παραβλέπουν και οι δύο τις επεκτατικές τους βλέψεις στη γερμανική ενδοχώρα, αναμένοντας να αδράξουν την ευκαιρία, εφόσον η αυτοκρατορία θα εμπλεκόταν σε πόλεμο. Σε αυτό το πλαίσιο, στις αρχές του 17^{ου} αιώνα, οι συντηρούμενες παλιές και βαθιές αντιπαραθέσεις που υπήρχαν στην Ευρώπη, είχαν δημιουργήσει όλες οι καίριες προϋποθέσεις για τον Τριακονταετή Πόλεμο. Είναι δύσκολο να εξακριβωθεί τι ήταν το πιο επικίνδυνο σε αυτές τις αντιπαραθέσεις: Οι φιλοδοξίες ορισμένων δρώντων ή ο φόβος - θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και σαν δίλημμα ασφαλείας - και όπως αυτός αποτυπώνεται στη διαδικασία λήψης απόφασης για κάποιους άλλους δρώντες, ως προς τον τρόπο που αυτοί αντιλαμβάνονται τις ενέργειες των άλλων και εφόσον τις θεωρήσουν ως απειλή τότε, νομοτελειακά, να αυξήσουν και αυτά τους μηχανισμούς σκληρής ισχύος τους και να κλιμακώσουν τον ανταγωνισμό. Επιπρόσθετα, η κατάσταση γινόταν πιο ρευστή, δεδομένου του διαμορφούμενου κλίματος εχθρότητας προς την Αυστρία, την Ισπανία και τη Σουηδία και της αμφισβήτησης αυστριακής και της ισπανικής υπεροχής, των δύο κλάδων του αψβουργικού οίκου.

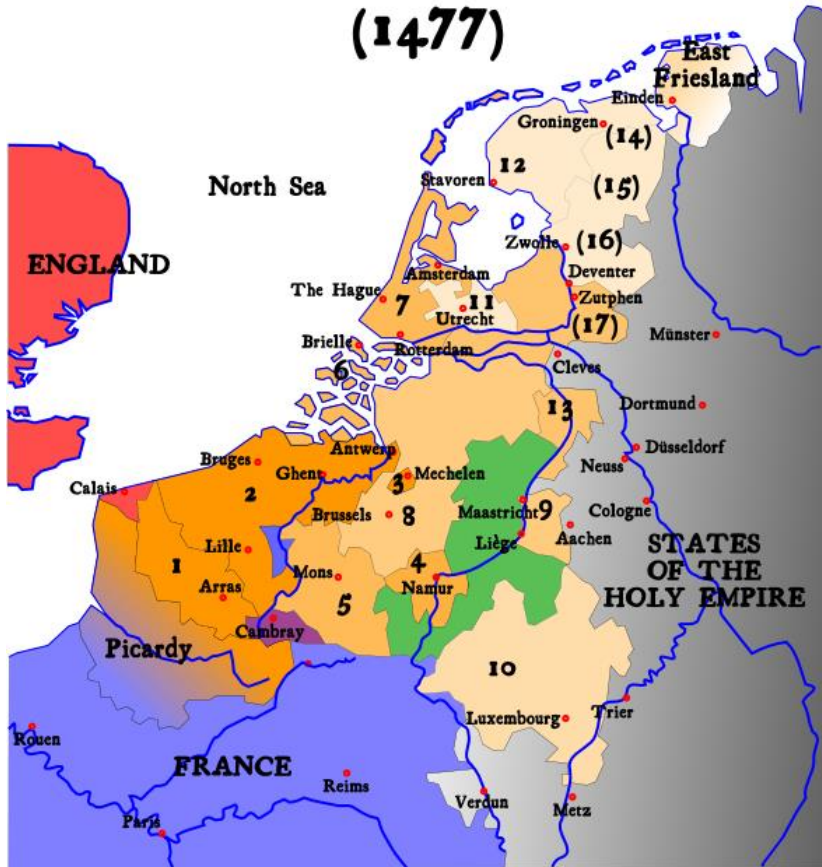
Από την αρχή του 17^{ου} αιώνα μέχρι το 1618, το ξέσπασμα μιας ευρύτερης σύγκρουσης στην Ευρώπη αποφεύχθηκε λόγω της αποδυνάμωσης των διαφόρων μερών από τα εσωτερικά τους προβλήματα. Ωστόσο, το γεγονός ότι κανένας Αψβούργος αυτοκράτορας δεν κατάφερε να μετατρέψει την διαχρονική οικουμενική

φιλοδοξία σε ένα πολιτικό σύστημα και μια σαφώς καθορισμένη δομή κεντρικής εξουσίας στην Ευρώπη, σε συνδυασμό με της ιδέες της Μεταρρύθμισης, ενίσχυσε τη ματαίωση της προοπτικής για μια ηγεμονική ευρωπαϊκή αυτοκρατορία και ταυτόχρονα την περαιτέρω διάσταση με την θρησκευτική οικουμενικότητα που αντιπροσώπευε ο παπισμός. Εξάιρεση αποτέλεσε το πρώτο μισό του 16^{ου} αιώνα, την εποχή της αυτοκρατορίας του Καρόλου Ε' και μέχρι την παραίτησή του το 1556, όπου τέθηκαν οι βάσεις για τη δημιουργία μιας αυτοκρατορίας με κεντρική εξουσία στον σημερινό γεωγραφικό χώρο της Γερμανίας, της Αυστρίας, της βόρειας Ιταλίας, της Τσεχίας και της Σλοβακίας, ίσως μια ομάδα κρατών, κατά τον Kissinger (1995), η οποία θα μπορούσε να μην επιτρέψει την εμφάνιση του οποιουδήποτε άλλου ηγεμονικού σχήματος στην Ευρώπη και σίγουρα μακριά από την προοπτική μιας ευρωπαϊκής ισορροπίας δυνάμεων. Κάτι τέτοιο όμως δεν συνέβη και στη σκιά του εύθραυστου θρησκευτικού διακανονισμού του Augsbourg (1555), το τοπικό πρόβλημα της προτεσταντικής Βοημίας¹⁵ το 1618, ήταν η αφορμή για την διεθνοποίηση της σύγκρουσης.

Ο Ογδοηκονταετής πόλεμος, ο πόλεμος για την ολλανδική ανεξαρτησία (1568-1648), διεξήχθη ανάμεσα στις επαρχίες των Κάτω Χωρών και στην Ισπανία και στον οποίο οι Ολλανδοί είχαν την υποστήριξη των προτεσταντών Γερμανών καθώς και της Γαλλίας και της Αγγλίας, οι οποίοι είχαν με τους δικούς τους λόγους για την επιδίωξη της φθοράς των Αψβούργων. Το αμφίροπο αυτή της σύγκρουσης και η αδυναμία των μερών να καταλήξουν σε μια αποφασιστική ειρήνη, πέρα από την ανακωχή του 1609, δεν άφησε ανεπηρέαστες τις ολλανδικές βλέψεις για αποικιακή επέκταση, συντηρώντας και αναζωπυρώνοντας τη σύγκρουση με την Ισπανία, φτάνοντας στο 1618, οπότε και οι ολλανδικές επεκτατικές φιλοδοξίες βρήκαν έδαφος στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Οι Ολλανδοί ήταν πρόθυμοι να ανανεώσουν τις εχθροπραξίες εναντίον των Ισπανών και να ευθυγραμμιστούν με άλλες προτεσταντικές, ακόμα και με καθολικές δυνάμεις εναντίον των Αψβούργων.

¹⁵ Η αφορμή για την έναρξη του πολέμου είναι γνωστή ως η Εκπαραθύρωση της Πράγας (1618), ενέργεια η οποία στρεφόταν κατά των εκπροσώπων του νεοεκλεγέντος βασιλιά της Βοημίας Φερδινάνδου Β', ο οποίος επιχείρησε να επιβάλει την Αντιμεταρρύθμιση στην προτεσταντική Βοημία, χωρίς όμως να αναγνωρίζεται από τους Τσέχους, οι οποίοι εξέλεξαν βασιλιά της Βοημίας τον εκλέκτορα του Παλατινάτου Φρειδερίκο Ε'. Να σημειωθεί ότι εκλέκτορες ονομάζονταν οι ηγεμόνες που μετείχαν στην εκλογή του αυτοκράτορα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, δικαίωμα το οποίο αρχικά άνηκε σε όλους τους Γερμανούς ηγεμόνες, αλλά αργότερα αποτέλεσε αποκλειστικό προνόμιο των ισχυρότερων ηγεμόνων (Χριστοδουλίδης 1990).

LOW COUNTRIES (1477)

Εικόνα 3: Οι Κάτω Χώρες το 1477 (πηγή: By Denis Jacquerye - English version of Image:1477 Pays-bas bourguignons.svg (see legend there) Removed watermark read: made for Wikipedia, CC BY-SA 1.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=33170>)

Η ένταση μεταξύ Γαλλίας και Ισπανίας, στις αρχές του 17^{ου} αιώνα ήταν εξίσου δύσκολο να επιλυθεί. Ο διαχρονικός ανταγωνισμός μεταξύ των δύο παιχτών για την καθιέρωση ως κυρίαρχης δύναμης στην ευρωπαϊκή ήπειρο, αλλά και η πολιτικο-οικονομική εξάντληση της Γαλλίας μετά από δεκαετίες εμφυλίου πολέμου, περιόριζε τις φιλοδοξίες της για ηγεμονία. Ωστόσο, η Γαλλία η οποία, από νωρίς, είχε αναγνωρίσει τη σημασία της κατανόησης των ευρωπαϊκών συσχετισμών ισχύος προς όφελος του εθνικού συμφέροντος και, όπως θα δούμε στη συνέχεια το υλοποίησε στη συνέχεια μέσω του δόγματος του *raison d'état*, διατήρησε τη σύγκρουση με τον αψβουργικό κλάδο της Ισπανίας, συσπειρώνοντας ακόμη και Γερμανούς και Ολλανδούς προτεστάντες απέναντί της. Η Γαλλία, έγκαιρα, είχε αντιληφθεί και σε αυτό το πλαίσιο φρόντιζε να κάνει φανερές τις προθέσεις της, ότι,

με το να επιτρέψει την αύξηση της ισχύος του αψβουργικού οίκου στην περιφέρειά της, θα αύξανε την τρωτότητα του κράτους απέναντι σε επίδοξους εισβολείς, αλλά και θα περιόριζε τις συνθήκες για μελλοντική επέκταση της Γαλλίας. Η συγκεκριμένη στάση της Γαλλίας είχε διαμορφωθεί ως κινητήρια δύναμη της εξωτερικής της πολιτικής, ήδη, από το 1594, όταν ανέλαβε τη βασιλεία ο Ερρίκος Δ', ο οποίος παρέλαβε ένα κράτος στα πρόθυρα της διάλυσης, μαστιζόμενο από θρησκευτικές συγκρούσεις ανάμεσα στους καθολικούς και τους διαμαρτυρόμενους (ουγενότους) και με τη διατήρηση στρατιωτικών παρακρατικών τμημάτων από τις αντίπαλες θρησκευτικές οργανώσεις. Ο Ερρίκος Δ', την αρχή του 17^{ου} αιώνα, είχε αρχίσει να ενισχύει της στρατιωτικές ικανότητες Γαλλίας, πολύ πριν ο καρδινάλιος Richelieu καθιερώσει και εφαρμόσει με αξιοθαύμαστη επιτυχία το δόγμα του *raison d'état*, καταφέροντας να παραλάβει ένα κράτος σε κατάσταση αποσύνθεσης και να το αφήσει ισχυρό και οργανωμένο, ισάξιο απέναντι στην Ισπανία και στους Αψβούργους της Γερμανίας, μέχρι την ημέρα που δολοφονήθηκε το 1610 από ένα φανατικό καθολικό. Ορισμένοι μελετητές, θέλοντας να τονίσουν την προσήλωση του Ερρίκου Δ' στην ορθολογική λειτουργία των κρατών στο ευρωπαϊκό σύστημα, υποστηρίζουν ότι, αν ο βασιλιάς δεν είχε δολοφονηθεί, ήταν πολύ πιθανό ο Τριακονταετής Πόλεμος να είχε ξεκινήσει το 1610 και ίσως να μην είχε διάρκεια 30 ετών, εφόσον η Γαλλία θα συμμετείχε από τη αρχή του (Myron P. Gutmann 1988). Η κυβέρνηση αντιβασιλείας που προέκυψε μετά το θάνατο του Ερρίκου Δ' δεν ήταν ικανή να παίζει ένα ρόλο εξισορρόπησης απέναντι στις βλέψεις των Αψβούργων για ηγεμονία στην Ευρώπη, με την εξωτερική πολιτική της Γαλλίας να εισέρχεται σε λήθαργο, αλλά και με τα υπόλοιπα βασίλεια αν μην είναι ικανά να σχηματίσουν μια αντι-ηγεμονική συμμαχία έναντι των Αψβούργων, αποτέλεσαν τους βασικούς λόγους για τους οποίους ο πόλεμος δεν ξέσπασε στις αρχές του 17^{ου} αιώνα ή και νωρίτερα. Αντίστοιχο κενό ηγεσίας ήταν φανερό και εντός των αυστριακών Αψβούργων με τον δούκα της Βαυαρίας Μαξιμιλιανό Α'¹⁶ και τον βασιλιά της Ισπανίας Φίλιππο Γ' (1598-1621), να αποτελούν ίσως τους μοναδικούς ηγέτες που ξεχώριζαν αναφορικά με την επιρροή και την ισχύ τους.

¹⁶ Ο δούκας της Βαυαρίας Μαξιμιλιανός Α' ήταν αυτός που οργάνωσε η συγκρότηση του Συνδέσμου των καθολικών ηγεμόνων το 1609, ως αντιστάθμισμα στο συνασπισμό της Ευαγγελικής Ένωσης που είχαν δημιουργήσει το 1608 οι διαμαρτυρόμενοι ηγεμόνες προκειμένου να υπερασπίσουν το θρησκευτικό τους δόγμα

Σε αυτές τις συνθήκες ήταν φανερό ότι το στοιχείο του φανατισμού και του μίσους ανάμεσα στους καθολικούς και στους διαμαρτυρόμενους, κοινό στοιχείο για όλες τις περιφερειακές συγκρούσεις κατά τον 16^ο αιώνα, το οποίο, όπως είδαμε, δεν εξαλείφθηκε με τη θρησκευτική ειρήνη του Augsboung (1555). Αντίθετα, η θρησκευτική σύγκρουση μεταξύ των δύο πλευρών συντηρούνταν στη σκιά της εύθραυστης ειρήνης, ενώ, ταυτόχρονα προχώρησαν στη δημιουργία «συμμαχιών», όχι με την ευρύτερη έννοια της συμμαχίας μεταξύ δύο κρατικών δρώντων, αλλά, ωστόσο να έχουν σχηματιστεί στη βάση της ίδιας λογικής, με στόχο την εξισορρόπηση ισχύος και της απειλής, η οποία επίτασσε την αναγκαιότητα της δημιουργίας της. Οι συμμαχίες αυτές είχαν τη μορφή θρησκευτικών ενώσεων, με την πλευρά των διαμαρτυρόμενων ηγεμόνων να έχει συσπειρωθεί με την ίδρυση της Ευαγγελικής Ένωσης το 1608 και από την άλλη, ο Σύνδεσμος των καθολικών ηγεμόνων (Καθολική Λίγκα) το 1609. Οι συνθήκες έντονου ανταγωνισμού μεταξύ των δύο πλευρών ήταν σχεδόν σίγουρο ότι νομοτελειακά θα οδηγούσαν στη σύγκρουση.

Μετά τα γεγονότα της Εκπαραθύρωσης της Πράγας ο 1618, τα καθολικά και τα προτεσταντικά κρατίδια κινήθηκαν προς τον πόλεμο, προσπαθώντας ο καθένας να εξασφαλίσει τις απαραίτητες συμμαχίες. Η καθολική πλευρά είχε εξασφαλισμένη την υποστήριξη της Ισπανίας και του παπισμού, μέσω στρατιωτικής και οικονομικής υποστήριξης αντίστοιχα, ενώ η προτεσταντική να μην λαμβάνει, στην αρχική φάση του πολέμου, αυτό που σήμερα ονομάζουμε, «την απαραίτητη διεθνή υποστήριξη», τη διεθνή ή εξωτερική νομιμοποίηση,¹⁷ αφού κανένας δεν ήταν πρόθυμος να υποστηρίξει την προτεσταντική Βοημία, ένα κράτος που είχε στραφεί κατά του νόμιμα εκλεγέντος βασιλιά Φερδινάνδου Β'. Αν και οι προτεστάντες νικήθηκαν μέσα σε δεκαοκτώ μήνες από την Εκπαραθύρωση της Πράγας, ωστόσο, ο πόλεμος διήρκεσε τριάντα χρόνια. Για να εδραιώσει την αρχική του νίκη ο Φερδινάνδος Β' θα έπρεπε να καταλήξει σε μια συμφωνία με τον αντίπαλό του, εκλέκτορα του Παλατινάτου, Φρειδερίκο Ε', μέσω της διευθέτησης του εδαφικού ζητήματος του Παλατινάτου το οποίο είχε καταληφθεί από τον βαυαρικό και τον ισπανικό στρατό.

¹⁷ Η νομιμοποίηση του πολέμου είναι εσωτερική και εξωτερική. Με την εσωτερική νομιμοποίηση νοείται η αρμονία μεταξύ ηγεμόνα και κοινωνίας ως κομβικός παράγοντας για την επιτυχία του πολέμου. Είναι ο θετικός επηρεασμός του κοινωνικού συνόλου μιας χώρας, προκειμένου να υποστηριχθεί το εκάστοτε ιδεολογικό αφήγημα μιας χώρας. Η εξωτερική νομιμοποίηση συνδέεται με την υποκειμενική προβολή του εθνικού συμφέροντος και αποτελεί τη διαδικασία αιτιολόγησης του πολέμου στο διεθνές περιβάλλον (Λίτσας 2010)

Βέβαια, εμπόδιο σε αυτή την επίλυση ήταν η υπόσχεση του Φερδινάνδου Β' προς τον δούκα της Βαυαρίας Μαξιμιλιανού Α', κατά το πρώτο έτος του πολέμου και προκειμένου να εξασφαλίσει συμμάχους, αναφορικά με την εκχώρηση της επικράτειας του Άνω Παλατινάτου και την απόδοση του τίτλου του εκλέκτορα. Ωστόσο, ο Φερδινάνδος Β' είχε πολιτική εξάρτηση από την Βαυαρία, οπότε και δεν μπόρεσε να μην τηρήσει την υπόσχεσή του. Αυτή εκπληρώθηκε το 1623, μηδενίζοντας έτσι την κάθε πιθανότητα για ειρήνευση.

Η συνέχιση του πολέμου στις αρχές της δεκαετίας του 1620 πρέπει να συνδεθεί με το τέλος της εικοσάχρονης εκεχειρίας και την επανάληψη των εχθροπραξιών μεταξύ της Ισπανίας και των Κάτω Χωρών το 1621. Είδαμε ότι στον Ογδοηκονταετή πόλεμο (1568-1648) ανάμεσα στις επαρχίες των Κάτω Χωρών και στην Ισπανία, ο οποίος κατέληξε στην ανακωχή του 1609, οι Ολλανδοί είχαν την υποστήριξη των προτεσταντών Γερμανών καθώς και της Γαλλίας και της Αγγλίας. Καμία πλευρά δεν ήταν πρόθυμη να ανανεώσει την εκεχειρία, ενώ η αποτυχία τους να καταλήξουν σε συμφωνίες πάνω σε εμπορικά και θρησκευτικά ζητήματα, κατέληξαν και πάλι στον μεταξύ πόλεμο. Η συνέχιση αυτής της σύγκρουσης είχε σημαντικό αντίκτυπο στον γερμανικό εμφύλιο πόλεμο, αφού η ανανέωση των εχθροπραξιών στις Κάτω Χώρες θα περιόριζε την δέσμευση των ισπανικών οικονομικών πόρων προς όφελος του πολεμικού αγώνα του Φερδινάνδου Β' στη Βοημία. Επιπρόσθετα, οι Ολλανδοί είχαν επεκτατικές φιλοδοξίες προς τα εδάφη της αψβουργικής αυτοκρατορίας και ήταν πρόθυμοι να ανανεώσουν τις εχθροπραξίες με την Ισπανία, συμμαχώντας με άλλες προτεσταντικές, χωρίς να αποκλείουν τη συνεργασία ακόμα και με καθολικές δυνάμεις εναντίον των Αψβούργων. Ωστόσο, μετά τη διακοπή της εκεχειρίας δεν επέδειξαν ενεργά την υποστήριξή τους προς τις προτεσταντικές δυνάμεις του Φρειδερίκου Ε' και τους συμμάχους τους, προκειμένου να αποφύγουν να δώσουν στους Αψβούργους της Γερμανίας ένα παραπάνω λόγο να συσπειρωθούν με τον ισπανικό κλάδο εναντίον τους. Το αποτέλεσμα ήταν τα δύο πεδία της σύγκρουσης στην κεντρική και στην δυτική Ευρώπη να συντηρούνται, ενώ με την σταδιακή εμπλοκή της Γαλλίας σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής, ιδιαίτερα μετά το 1624, όταν πρωθυπουργός ανέλαβε ο καρδινάλιος Richelieu, το γαλλικό κράτος έγινε ο βασικός υποκινητής ενός αντι-ηγεμονικού συνασπισμού εναντίον των Αψβούργων και επιβεβαιώθηκε η αδυναμία του Φερδινάνδου Β' να τερματίσει τη σύγκρουση που είχε αρχίσει, ενώ ο ίδιος κατέληξε να είναι αντιμέτωπος με πολλά

αντισυνασπιζόμενα μέτωπα. Επιπλέον, η εμπλοκή της Γαλλίας είχε στόχο την αύξηση της τριβής και της φθοράς των εμπολέμων, μέσω ενός παρατεταμένου πολέμου χρησιμοποιώντας τη διπλωματία, αλλά και αμφιβόλου πολιτικής ηθικής μεθοδεύσεις, οι οποίες περιλάμβαναν δωροδοκίες, υποκίνηση εξεγέρσεων και συμμαχίες με διαμαρτυρόμενα κρατίδια, ακόμη και με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το αποτέλεσμα ήταν μία σύγκρουση τοπικού και πρόσκαιρου χαρακτήρα να εξελιχθεί σε πανευρωπαϊκή και να διαρκέσει τριάντα χρόνια.

Θα μπορούσε με σχετική ασφάλεια να υποστηριχθεί ότι, ο Τριακονταετής Πόλεμος διήρκεσε τόσο καιρό, λόγω της αδυναμίας των εμπολέμων να μετατρέψουν τις στρατιωτικές νίκες σε διπλωματικές διευθετήσεις. Αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι τα ηττημένα μέρη πάντα υπολόγιζαν σε μια επόμενη αλλαγή της κατάστασης υπέρ τους, με την υποστήριξη του δικτύου συμμαχιών τους. Επίσης, οι συμβιβασμοί που προσφέρονταν στους ηττημένους από την πλευρά των νικητών, συνήθως ήταν δυσάρεστοι για τους δεύτερους, σε βαθμό που ευνοούσαν τη συνέχιση του πολέμου σε σχέση με την ειρηνική διευθέτηση. Παρά τις ήττες των διαμαρτυρόμενων κατά τη διάρκεια του πολέμου, ενώ ήταν πολλές οι περιπτώσεις που ήταν αντιμέτωποι ακόμη και με τον κίνδυνο της οριστικής κατάλυσης του προτεσταντισμού, επέμεναν στη συνέχιση του πολέμου, χάρη στις επεμβάσεις διάφορων ευρωπαϊκών δυνάμεων των οποίων τα συμφέροντα μπορεί να μην ήταν σε συμφωνία με τα δικά τους, αλλά σίγουρα ταυτίζονταν ως προς την επιθυμία τους να εμποδίσουν τους Αψβούργους να ηγεμονεύσουν την Ευρώπη. Τέτοιες δυνάμεις που ενεπλάκησαν άμεσα ή έμμεσα στον πόλεμο, ήταν οι Ολλανδοί το 1621, οι Γάλλοι στις 1624, το 1628 και το 1635, οι Δανοί το 1625 και οι Σουηδοί το 1630, αποτρέποντας έτσι μια καθολική – αυτοκρατορική νίκη και τελικά χάνοντας τον θρησκευτικό του χαρακτήρα και αποκτώντας αποκλειστικό λόγο διεξαγωγής την εγκαθίδρυση της ηγεμονίας των εμπολέμων στην Ευρώπη.

Ένας άλλος λόγος συνέχισης του πολέμου ήταν η αδυναμία του αυτοκράτορα να κάνει μια πειστική πρόταση για ειρήνη. Εν μέρει, αυτή η αποτυχία προκλήθηκε από την αδυναμία του να τηρήσει την υπόσχεσή του προς τον αντίπαλό του, εκλέκτορα του Παλατινάτου, Φρειδερίκο Ε', μέσω της διευθέτησης του εδαφικού ζητήματος του ομώνυμου κρατιδίου. Ακόμη εντυπωσιακότερη είναι η αδυναμία του Φερδινάνδου Β' να εκμεταλλευτεί πολιτικά τις στρατιωτικές νίκες του κόμη

Wallenstein¹⁸, ενώ σε αποτυχία κατέληξε και η βιαστική επικύρωση του αυτοκρατορικού Διατάγματος της Αποκατάστασης (1629), με το οποίο προσπάθησε, χωρίς τη συναίνεση καμιάς Δίαιτας, να επαναφέρει τις θρησκευτικές ισορροπίες στην εποχή πριν τη συνθήκη του Augsbouirg του 1555. Με τους καθολικούς εκλέκτορες να αρνούνται την οποιαδήποτε συμφωνία για όσο ο Wallenstein βρισκόταν στην εξουσία, ο Φερδινάνδος Β' αναγκάστηκε να τον απαλλάξει από τα καθήκοντά του το 1630, με αποτέλεσμα την κλιμάκωση του πολέμου σε βάρος των αυτοκρατορικών δυνάμεων με την επέμβαση της Σουηδίας του Γουσταύου - Αδόλφου.

Η θρησκευτική αδιαλλαξία του αυτοκράτορα αποτελεί, επίσης, ένα σημαντικό κίνητρο για τη συνέχιση του πολέμου. Ακόμη και η Ισπανία, της οποίας η εξωτερική πολιτική είχε σφραγισθεί με την ριζοσπαστικότητα και την αποφασιστικότητα του Φίλιππου Β' στα τέλη του 16^{ου} αιώνα, το 1609 ήταν πρόθυμη να συμβιβαστεί μέσω ανακωχής με τις Κάτω Χώρες. Οι Ισπανοί έβρισκαν πρόσφορο έδαφος για θρησκευτικούς συμβιβασμούς στο πεδίο των συγκρούσεων, εφόσον μπορούσαν να εξυπηρετήσουν άλλους δυναστικούς τους στόχους. Μόνο με τη Συνθήκη της Πράγας το 1635, ο Φερδινάνδος Β' επέδειξε κάποια διαλλακτικότητα ως προς τις θρησκευτικές και τις απολυταρχικές του αρχές, προκειμένου να προχωρήσει η διαδικασία ενοποίησης και ισχυροποίησης της νότιας Γερμανίας έναντι των ξένων εισβολέων. Ίσως ο πόλεμος να είχε τερματιστεί τότε, αν ο Γάλλος αυτοκράτορας Λουδοβίκος ΙΓ' δεν είχε πειστεί από τον πρωθυπουργό του καρδινάλιο Richelieu να πάψει να μένει στο περιθώριο και να εισέλθει στον πόλεμο με το μέρος των διαμαρτυρόμενων πριγκίπων, πάντα με γνώμονα το δόγμα του *raison d'état*. Όταν τελικά ο πόλεμος από θρησκευτικός είχε μετατραπεί σε ηγεμονικός, με εμφανή την υπεροχή του γαλλο-σουηδικού συνασπισμού και τη φθορά του χρόνου να πιέζει τις αυτοκρατορικές δυνάμεις, τότε μόνο ήταν ευνοϊκές οι συνθήκες για την έναρξη των διαπραγματεύσεων που κατέληξαν στη Ειρήνη της Βεστφαλίας το 1648.

Υπήρξαν διάφορα γεγονότα που στάθηκαν ως αφορμές για το ξέσπασμα του πολέμου, με αποκορύφωμα την Εκπαραθύρωση της Πράγας το 1618, αλλά και διάφορες συνθήκες στις οποίες μπορούν να αναζητηθούν τα αίτια του πολέμου. Ο

¹⁸ Ο κόμης Albrecht von Wallenstein (1583-1634) ήταν ένας πλούσιος Τσέχος τυχοδιώκτης, ο οποίος προσφέρθηκε, για λογαριασμό του Φερδινάνδου Β', να στρατολογήσει δωρεάν στρατό 40.000 ανδρών, κρατώντας μόνο το διορισμό των Αξιωματικών στην αρμοδιότητά του (J.F.C. Fuller 2008)

φόβος ότι ένα ενωμένο αψβουργικό μέτωπο θα κυριαρχούσε στη Ευρώπη ήταν το βαθύτερο αίτιο του πολέμου, αλλά και η ικανή συνθήκη της συνέχισής του για τριάντα χρόνια. Βέβαια, εκ των υστέρων, αποδεικνύεται ότι πολλοί από τους παράγοντες που συνέβαλαν σε αυτό το φόβο ήταν αδικαιολόγητοι. Από την πλευρά των Αψβούργων, ο ισπανικός κλάδος εξασθενούσε και αποτελούσε έναν αβέβαιο σύμμαχο για τις αυτοκρατορικές δυνάμεις του Φερδινάνδου Β', αφού οι προτεραιότητές της βρίσκονταν εκτός πεδίου της κεντρικής Ευρώπης και εστιάζονταν στην Ιταλία, στη δυτική Ευρώπη και στις αποικιακές της κτήσεις στην Αμερική. Ταυτόχρονα, η αδυναμία του Φερδινάνδου Β' στο στρατιωτικό πεδίο και η άκαμπτη στάση του αναφορικά με το Διάταγμα της Αποκατάστασης του 1629, μείωσαν περαιτέρω τις πιθανότητες του αυτοκράτορα για την τελική νίκη. Από την πλευρά των υπολοίπων, η μεταξύ τους καχυποψία ξεπερνούσε τον φόβο απέναντι στους Αψβούργους, σίγουρα όμως, στο αντι-αψβουργικό στρατόπεδο αναγνωρίζεται η βαθύτερη δυναμικότητα και αποφασιστικότητα του.

Το χαρακτηριστικό της περιόδου από το τέλος του 16^{ου} αιώνα μέχρι το 1618, είναι η ύπαρξη εντάσεων στην κεντρική, στη δυτική Ευρώπη και στη Βαλτική, οι οποίες είχαν εξελιχθεί σε χρονίζουσες και χωρίς ουσιαστική επίλυση. Κοινός παρονομαστής σε αυτή την ευρωπαϊκή τάξη πραγμάτων μπορεί να επιλεγεί η έλλειψη ικανών και αποφασισμένων ηγετών να αναλάβουν δράση στην περίπτωση πολιτικών αδιεξόδων. Εξαίρεση αποτελούσαν οι ηγέτες της Ισπανίας και των Κάτω Χωρών, οι οποίοι όμως έκαναν εμφανή τα σημεία της κόπωσης τους με την ανακωχή του 1609. Επίσης, ο βασιλιάς της Γαλλίας Ερρίκος Δ' στην αρχή του 17^{ου} αιώνα, είχε αρχίσει να ενισχύει της στρατιωτικές ικανότητες Γαλλίας, αλλά δεν μπόρεσε να αναλάβει δράση αφού δολοφονήθηκε το 1610. Με σχετική ασφάλεια μπορεί να υποστηριχθεί ότι η γενιά των ηγετών αυτής της περιόδου είχε εξαντληθεί από τις μακρόχρονες συγκρούσεις του 16^{ου} αιώνα και αυτό είχε αποτέλεσμα στην τήρηση μιας πιο παθητικής στάσης απέναντι στο πολεμικό φαινόμενο. Η στάση αυτή άλλαξε την περίοδο 1618-1619, με τον αυτοκράτορα Φερδινάνδο Β', πεπεισμένο και δογματικά καθολικό, δεσμευμένο με τις απόλυτες αξίες του ιερού καθήκοντος της συντριβής του προτεσταντισμού και ο οποίος οδηγήθηκε στη σύγκρουση αλλά, εκ του αποτελέσματος, χωρίς να έχει κατανοήσει πλήρως την έννοια του εθνικού συμφέροντος και την επίτευξή του σε σχέση με τους ιερούς του σκοπούς.

Σε αυτό το σημείο κρίνεται σκόπιμο να εξετασθεί η περίπτωση της Γαλλίας, η οποία, μέσω των πολιτικών της, όχι μόνο διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην έκβαση του πολέμου, αλλά μέσω της πολιτικής οξυδέρκειας του καρδινάλιου Richelieu¹⁹ και την προσήλωσή του στο βασικό αξίωμα του πολιτικού ρεαλισμού περί ορθολογικής λειτουργίας των κρατών στο διεθνές σύστημα, στη βάση του εθνικού συμφέροντος, αποτέλεσε χαρακτηριστικό και αξιοθαύμαστο παράδειγμα κατανόησης και εφαρμογής στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής της αξιωματικής διαπίστωσης του K. Waltz (2011a) αναφορικά με τη συμπεριφορά των κρατών στο διεθνές σύστημα: «Πέρα από το κίνητρο της επιβίωσης, οι στόχοι των κρατών μπορεί να εμφανίζουν άπειρη ποικιλομορφία, μπορεί να κινούνται από τη φιλοδοξία να κατακτήσουν τον κόσμο, μέχρι την επιθυμία απλώς να αφεθούν στην ησυχία τους. Η επιβίωση είναι προαπαιτούμενο, για την επίτευξη οποιωνδήποτε στόχων έχουν τα κράτη... Το κίνητρο της επιβίωσης θεωρείται μάλλον ως η βάση της δράσης σε ένα κόσμο, όπου η ασφάλεια των κρατών δεν είναι εγγυημένη... Η εν λόγω υπόθεση λαμβάνει υπόψη το γεγονός ότι ορισμένα κράτη μπορεί να επιδιώκουν επίμονα σκοπούς στους οποίους δίνουν μεγαλύτερη αξία απ' ό,τι στην επιβίωση, για παράδειγμα μπορεί να προτιμήσουν τη συνένωση με άλλα κράτη από τη δική τους επιβίωση». Η Γαλλία, σε αντίθεση με την αυτοκρατορία, είχε οργανωθεί σε *stato* από τον Λουδοβίκο ΙΑ', οι διασπαστικές δυνάμεις της εποχής της Μεταρρύθμισης είχαν μικρότερη νομιμοποίηση, είχε μια ισχυρή κεντρική εξουσία και οι συνθήκες ευνοούσαν στο να διατηρηθεί ενωμένο το κράτος κατά των διασπαστικών δυνάμεων (Watson 2010). Σε αυτό το πλαίσιο, η Γαλλία είχε αναγνωρίσει τις επιλογές συμμετοχής των κρατών στη διεθνή πολιτική²⁰. Ο Watson (2010) αναφέρει τη δυνατότητα δύο επιλογών των κρατών στο αναδυόμενο σύστημα, οι οποίες διακρίνονται εμφανώς στην περίπτωση της Γαλλίας: τη συνεργασία (δηλαδή την εξισορρόπηση μέσω της εξωτερικής ενδυνάμωσης με μη

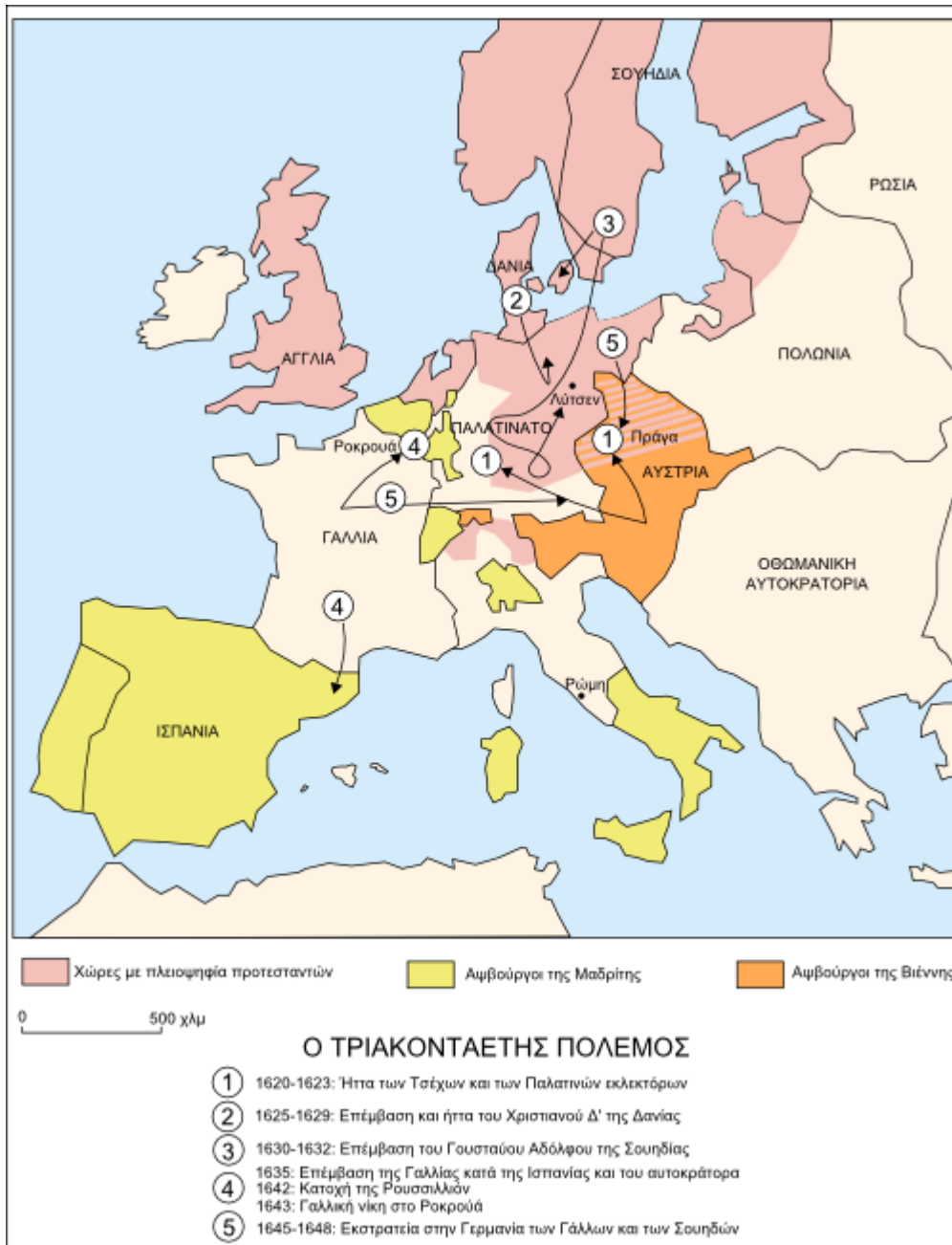
¹⁹ Καρδινάλιος Richelieu (1585-1642): Πρωθυπουργός της Γαλλίας επί Λουδοβίκου ΙΓ'. Ήταν ιδιοφυής πολιτικός και διορατικός διπλωμάτης, ο οποίος επιδίωξε με συνέπεια την αύξηση της ισχύος της Γαλλίας και την επιβολή της γαλλικής ηγεμονίας στην Ευρώπη. Το δόγμα του *raison d'état* αποτέλεσε την αποκλειστική κατευθυντήρια αρχή της εξωτερικής του πολιτικής. Το *raison d'état* (Ο λόγος του κράτους) αντιστοιχεί με τον όρο εθνικό συμφέρον, υπό την έννοια ότι όσον αφορά μία συγκεκριμένη πολιτική απόφαση ενός κράτους, ειδικά στη διεθνή πολιτική, αυτό γίνεται για το καλό της χώρας, και ως μη συνάδει η ενέργεια αυτή με ηθικούς, νομικούς ή άλλους κανόνες.

²⁰ Οι επιλογές συμπεριφοράς των κρατών στο διεθνές σύστημα είναι τρεις: η ηγεμονία (μάλλον επιθετική συμπεριφορά), η ισορροπία ισχύος (μάλλον αμυντική) και η υποχωρητικότητα. Οι τρεις αυτές βασικές επιλογές απορρέουν από την κατάσταση της συμμετοχής των κρατών στη διεθνή πολιτική, ως ενεργά δηλαδή μέλη του διεθνούς συστήματος τα οποία φυσικά λαμβάνουν υπόψη την κατανομή ισχύος σε αυτό (Η. Κουσκουβέλης 2004).

ηγεμονικές συμμαχίες) και την αντι-ηγεμονική εναντίωση στην ηγεμονική δομή των Αψβούργων (δηλαδή την εξισορρόπηση με χρήση ισχύος ακολουθώντας τις στρατηγικές του πειθαναγκασμού, του «διαίρει και βασίλευε» ακόμα και του πολέμου²¹). Έτσι σύμφωνα με τον Χριστοδουλίδη (1990), η γαλλική επέμβαση στον Τριακονταετή Πόλεμο ήταν όχι μόνο προϊόν ώριμης πολιτικής εκτίμησης, αλλά κυρίως επιτακτικής στρατηγικής ανάγκης, στηριζόμενη στο δόγμα του *raison d'état* του Richelieu, με στόχο την αναχαίτηση των ηγεμονικών τάσεων των Αψβούργων.

Ο Richelieu ανέλαβε πρωθυπουργός το 1624, με τον Αψβούργο αυτοκράτορα να προσπαθεί να εφαρμόσει την Αντιμεταρρύθμιση για να επαναφέρει την χριστιανοσύνη στην καθολικότητα και, επί της ουσίας, να καταφέρει να ελέγξει των διαμαρτυρόμενους ηγεμόνες της κεντρικής Ευρώπης, καταλήγοντας στον καταστροφικό Τριακονταετή Πόλεμο (Kissinger 1995). Αυτός ο πόλεμος πέτυχε μια αντι-ηγεμονική λύση στη συγκέντρωση της γερμανικής ισχύος, αλλά επέτρεψε την συγκέντρωση γαλλικής ισχύος. Ο Richelieu, με τη ευφυΐα και την πολιτική του διορατικότητα προσπάθησε να διαμορφώσει μια νέα αντίληψη για την κρατική εξουσία και την εξωτερική πολιτική, η οποία θα λάμβανε πάντα υπόψη τους διαμορφούμενους συσχετισμούς ισχύος (Kissinger 2014). Ο Richelieu ήταν μάλλον επηρεασμένος από την πολιτική σκέψη του Machiavelli του 16^{ου} αιώνα, ως προς την υπέρτατη ευθύνη του ηγέτη να υπερασπίζεται τα συμφέροντα του κράτους και να εξασφαλίζει την επιβίωσή του. Η σκέψη του Γάλλου πολιτικού αντικατοπτρίζεται πλήρως στις βασικές αρχές του πολιτικού ρεαλισμού περί κρατικής οντότητας, ορθολογικής συμπεριφοράς των κρατών, απαλλαγμένης από την προσωπικότητα του ηγέτη και ηθικούς περιορισμούς, και εθνικού συμφέροντος με τη μορφή του δόγματος του *raison d'état*. Σε αυτό το πλαίσιο, ο πρωθυπουργός του βασιλιά Λουδοβίκου ΙΓ' σχεδίασε και εφάρμοσε μία υψηλή στρατηγική, εκκινώντας από την εδραίωση μιας ισχυρής και αποτελεσματικής κυβέρνησης στο εσωτερικό, η οποία θα περιόριζε την παλιά φεουδαρχική τοπική εξουσία και θα μετέτρεπε τον βασιλιά στην κεντρική εξουσία, ενός κυρίαρχου κράτους και αποκλειστικό εκφραστή του εθνικού συμφέροντος (Kissinger 2014).

²¹ Τα κράτη μπορούν να εφαρμόσουν τέσσερις βασικές στρατηγικές προκειμένου να υποστηρίξουν τις επιλογές συμμετοχής τους στο διεθνές σύστημα: τον πόλεμο, τον πειθαναγκασμό, την εξισορρόπηση και τη στρατηγική του «διαίρει και βασίλευε» (Η. Κουσκουβέλης 2004).

Εικόνα 4: Χάρτης με τα κύρια γεγονότα του Τριακονταετούς Πολέμου (πηγή: https://el.wikipedia.org/wiki:Map_Thirty_Years_War-el.png)

Ο Richelieu παρακολουθώντας τις εξελίξεις στην κεντρική Ευρώπη με ορθολογική σκέψη, ανεπηρέαστη από ιδεολογίες και άλλους θρησκευτικούς περιορισμούς, χάραξε μία γαλλική πολιτική στη βάση του ψυχρά υπολογισμένου εθνικού συμφέροντος, έχοντας αντιληφθεί ότι η πραγματική απειλή για τη Γαλλία δεν είναι ιδεολογική, αλλά στρατηγική. Έτσι, στις προσταγές της καθολικής του πίστης, που του επέβαλλαν να αντιταχθεί στους επαναστατημένους διαμαρτυρόμενους

ηγεμόνες της κεντρικής Ευρώπης, ο ίδιος αντίτασσε το κοσμικό του καθήκον ως πρωθυπουργός μίας διακριτής οντότητας, η ψυχή της οποίας, σε αντίθεση με τον άνθρωπο δεν ήταν αθάνατη, αλλά ευάλωτη και εκτεθειμένη στις φιλοδοξίες των υπολοίπων για ηγεμονία. Ο ίδιος χαρακτηριστικά έλεγε: «Ο άνθρωπος είναι αθάνατος, η σωτηρία του βρίσκεται στο επέκεινα. Το κράτος δεν είναι αθάνατο, η σωτηρία του πρέπει να διασφαλιστεί τώρα ή ποτέ» (Kissinger 2014).

Η πολιτική του Richelieu μετέτρεψε το γαλλικό κράτος στο βασικό υποκινητή ενός αντι-ηγεμονικού συνασπισμού ενάντια στο στόχο των Αψβούργων να εγκαθιδρύσουν μια ηγεμονική καθολική ευρωπαϊκή τάξη πραγμάτων. Έναν τέτοιο συνασπισμό είχαν δημιουργήσει προτεστάντες Γερμανοί ηγεμόνες και οι Ολλανδοί που είχαν αποσχιστεί από την αυτοκρατορία, από το 1581, ο οποίος αντιτάχθηκε στο σχέδιο των Αψβούργων για θρησκευτικούς λόγους, αλλά και εξαιτίας της επιθυμίας τους να εγκαθιδρύσουν ανεξάρτητα *status*. Αυτοί, σε συνασπισμό με τη Γαλλία και τις σκανδιναβικές δυνάμεις δημιούργησαν μια αντι-ηγεμονική συνεργασία κατά της κυριαρχίας των Αψβούργων και των καθολικών. Ωστόσο, σε αυτό το στάδιο της ανάπτυξης της ευρωπαϊκής κοινωνίας οι αντι-ηγεμονικές πολιτικές και η ιδέα για μια γενικότερη ισορροπία ισχύος υπήρχε απλά ως μηχανισμός ανάσχεσης των Αψβούργων και ίσως να παρείχε και μια αιτιολόγηση για συνεργασία με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ακόμη και για τη Γαλλία, η οποία επιδίωκε να αναχαιτίσει τις ηγεμονικές τάσεις των Αψβούργων, η ανάδειξή της ως νέος πόλος ισχύος μέσω της αντικατάστασης των δεύτερων στην κορυφή της ηγεμονικής ιεραρχίας, δεν συμπεριλαμβανόταν στους στόχους της γαλλικής διπλωματίας.

Ο Kissinger (1995) χαρακτηριστικά αναφέρει ότι «σε μια εποχή που κυριαρχούσαν ακόμα ο θρησκευτικός ζήλος και ο ιδεολογικός φανατισμός, μια ψυχρή εξωτερική πολιτική (της Γαλλίας), ελεύθερη από ηθικές επιταγές, ξεχώριζε σαν μια χιονισμένη κορφή των Άλπεων μέσα στην έρημο. Αντικειμενικός σκοπός του Richelieu ήταν να βάλει τέλος σε αυτό που θεωρούσε περικύκλωση της Γαλλίας, να εξαντλήσει τους Αψβούργους και να εμποδίσει τη γέννηση μιας μεγάλης δύναμης στα σύνορα της Γαλλίας – ιδίως σε εκείνα με τη Γερμανία. Μοναδικό του κριτήριο για τους συμμάχους που αποκτούσε ήταν η εξυπηρέτηση των γαλλικών συμφερόντων...». Στη βάση αυτής της αντίληψης, η ενωμένη κεντρική και βόρεια Ευρώπη κάτω από μία κεντρική αυτοκρατορική εξουσία, θα αποτελούσε απειλή για τα στρατηγικά συμφέροντα του γαλλικού κράτους, αφού η ισχυροποίηση της

αυτοκρατορίας των Αψβούργων θα δημιουργούσε συνθήκες διλήμματος ασφαλείας για την Γαλλία. Συνεπώς, η Γαλλία, με κάθε κόστος και στη βάση της ρεαλιστικής θεώρησης, θα έπρεπε να αντιταχθεί και να εμποδίσει την εδραίωση ενός ηγεμονικού συστήματος στα ανατολικά της σύνορα.

Υπήρξαν συγκεκριμένες συγκυρίες που λειτούργησαν προς όφελος της εγκαθίδρυσης ενός ηγεμονικού συστήματος στη χριστιανοσύνη από τον αψβουργικό οίκο. Ο Watson (2010) αναφέρει ως το σημαντικότερο παράγοντα που συνηγόρησε υπέρ μιας ηγεμονίας των Αψβούργων, τον γενικευμένο φόβο για εξάπλωση της αναρχίας στην ευρωπαϊκή ήπειρο, ο οποίος είχε προέλθει από τις ιδέες της Αναγέννησης, την Μεταρρύθμιση και την ενίσχυση της εθνικής συνείδησης. Η επικράτηση της αναγεννησιακής σκοπιμότητας περί *ragione di stato* (reason of state), η οποία ευνοούσε την αύξηση της εξουσίας των ηγεμόνων, λειτουργούσε τελικά εναντίον της αυτοκρατορικής συνοχής και υπέρ των αυτόνομων *statos*. Στην ενίσχυση αυτών των αντι-ηγεμονικών τάσεων συνέβαλαν και οι μεταναστεύσεις των θρησκευτικά διαφωνούντων, μεταξύ των αναδυόμενων κρατικών μορφωμάτων στη βάση της θρησκευτικής ειρήνης του Augsburg (1555) και της αρχής *cujus regio, ejus religio* (αυτού η περιοχή, δική του η θρησκεία). Έτσι η αύξηση της εξουσίας των ηγεμόνων και η ανεκτικότητα μεταξύ αυτών και των υπηκόων τους που πήγαζε από τους θρησκευτικούς συμβιβασμούς, αποτέλεσαν τη βάση της πολιτικής του αντι-ηγεμονισμού. Ωστόσο, η συμφωνία μεταξύ των καθολικών και των διαμαρτυρόμενων για την ύπαρξη μιας θρησκείας σε ένα βασίλειο, ερχόταν σε αντίθεση με την τάση για ανεκτικότητα από την πλευρά των ηγεμόνων. Αυτά τα στοιχεία έτειναν να καταστήσουν την ευρωπαϊκή κοινωνία πιο παραχώδη και τους ηγεμόνες της πιο ανεξάρτητους. Κατά συνέπεια, ο φόβος της αναρχίας καθώς και ο φόβος λόγω των επεκτατικών βλέψεων της επιτυχημένης στρατιωτικά, μη χριστιανικής μεγάλης δύναμης, της μουσουλμανικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας γενικεύτηκαν. Αυτοί οι φόβοι, σε συνδυασμό με την επιθυμία των ηγεμόνων να ελέγχουν τα μεμονωμένα *statos* και να εδραιώσουν την ειρήνη και την τάξη στο εσωτερικό τους, έκαναν τους ανθρώπους να συνειδητοποιήσουν την αναγκαιότητα εδραίωσης μιας ευρύτερης τάξης και ενός σταθερότερου συστήματος που κατέστησε εύλογη την απόπειρα των Αψβούργων για ηγεμονία.

Με αυτό τον τρόπο, τον 16^ο αιώνα, το ηγεμονικό όραμα των Αψβούργων για την Ευρώπη αποτέλεσε την κατευθυντήρια γραμμή της πολιτικής τους, χωρίς

ωστόσο, οι αντιπασσόμενοι σε αυτό δρώντες να έχουν αναπτύξει συγκεκριμένους κανόνες για τη διαχείριση μιας γενικής ισορροπίας ισχύος και να έχουν σχεδιάσει μια εναλλακτική οργάνωση (Watson 2010). Μόνο, κατά το πρώτο μισό του 17^{ου} αιώνα, η Γαλλία ανέπτυξε ένα αντι-ηγεμονικό σχέδιο ενάντια στους Αψβούργους, με πρωτεργάτη τον Πρωθυπουργό επί βασιλιά Λουδοβίκου ΙΓ', τον καρδινάλιο Richelieu. Ο Richelieu, ακολουθώντας μια πολιτική εδραίωσης της βασιλικής εξουσίας στο εσωτερικό, η οποία είχε πληγεί τα προηγούμενα χρόνια εξαιτίας των θρησκευτικών αναταραχών, εφάρμοσε περίτεχνα τις πολιτικές του ιταλικού stato²² και κατέληξε ότι για την εξασφάλιση της αποτελεσματικής διακυβέρνησης ενός βασιλείου, είναι απαραίτητο να συνδυαστεί η ισχύς ενός stato με την de jure εξουσία του βασιλιά, ο οποίος θα πρέπει να αποτελεί την προσωποποίηση του κράτους. Ο καρδινάλιος ακολουθώντας πιστά το δόγμα του *raison d'état*, το οποίο καθόριζε το εθνικό συμφέρον ως κεντρικό άξονα του κράτους επί τη βάση ωφελιμιστικών αρχών, είχε ως όραμα την ένωση της Γαλλίας υπό την εξουσία ενός μονάρχη. Ο Richelieu με το *raison d'état* εννοούσε το σκοπό του κράτους τόσο στο εσωτερικό (με τη μορφή ενός ιερού καθήκοντος του ηγεμόνα προς τους υπηκόους του), όσο και στο εξωτερικό (με τη μορφή εξάλειψης κάθε απειλής της ευημερίας του λαού του). Από το 1624, με την εμφάνιση του Richelieu στην πολιτική σκηνή, μέχρι το 1871, με την εγκαθίδρυση της πρωσικής ηγεμονίας στην Γερμανία με τον καγκελάριο Bismarck και τη διπλωματική απομόνωση και αποδυνάμωση της Γαλλίας, κατευθυντήρια αρχή της γαλλικής εξωτερικής πολιτικής ήταν η διαίρεση της κεντρικής Ευρώπης, με τη Γαλλία πυρήνα της ευρωπαϊκής τάξης. Έτσι ο Richelieu, για το εξωτερικό, έθεσε ως στόχο την εξάλειψη της απειλής που συνιστούσε η ικανότητα των Αψβούργων για εγκαθίδρυση ενός ηγεμονικού συστήματος στην Ευρώπη. Αυτό το πέτυχε με χρήση διπλωματίας, διαπραγμάτευσης, πειθαναγκασμού αλλά και οικονομικών πολιτικών, ενθαρρύνοντας, στις περιοχές της αυτοκρατορίας, όλα εκείνα τα αντιδραστικά στοιχεία τα οποία όμως τα κατήγγειλε στο εσωτερικό. Τέτοια αποτελούσαν προτεσταντικά βασίλεια στη Δανία, τη Σουηδία και τις Κάτω Χώρες, τα οποία όμως τάσσονταν ενάντια στον αυτοκράτορα και ακολουθούσαν μια αντι-ηγεμονική πολιτική.

²² Στην Ιταλία το αναγεννησιακό *ragione di stato* ταυτιζόταν με την αιτιολόγηση οποιασδήποτε πολιτικής, συμπεριλαμβανομένης της βίας και της εξαπάτησης, προκειμένου να εδραιωθεί το stato.

Το δόγμα του *raison d'état* έκανε το Γάλλο βασιλιά να καταλάβει ότι αποδιοργάνωση της αυτοκρατορίας, θα αποτελούσε ενισχυτικό στοιχείο για την ασφάλεια της Γαλλίας και ίσως να της έδινε και ένα λόγο επέκτασης προς τα ανατολικά. Ο Kissinger (1995) αναφέρει χαρακτηριστικά για τον Richelieu ότι «...ήταν ο πατέρας του σύγχρονου κρατικού συστήματος. Δική του ήταν η ιδέα του *raison d'état* και την εφάρμοσε ανελέητα για το καλό της πατρίδας του. Υπό τις ευλογίες του, το *raison d'état* αντικατέστησε την μεσαιωνική ιδέα των οικουμενικών ηθικών αξιών ως βασικής αρχής λειτουργίας της γαλλικής πολιτικής. Αρχικά επιχείρησε να εμποδίσει την κυριαρχία των Αψβούργων στην Ευρώπη, αλλά στο τέλος άφησε πίσω του μια κληρονομιά που για τους επόμενους δύο αιώνες έβαλε στον πειρασμό τους διαδόχους του να εδραιώσουν την γαλλική πρωτοκαθεδρία στην Ευρώπη. Από το ναυάγιο αυτών των φιλοδοξιών προήλθε μια ισορροπία δυνάμεων, στις αρχές σαν κάτι το αναπόφευκτο και στη συνέχεια σαν ένα σύστημα οργάνωσης των διεθνών σχέσεων».

Ο Richelieu, μέσω της πολιτικής του, έδειξε να είχε αντιληφθεί και συμμεριστεί τις απόψεις κορυφαίων κλασικών ρεαλιστών και εκ των βασικότερων θεμελιωτών και εκπροσώπων του πολιτικού ρεαλισμού. Αρχικά δείχνει να έχει ευθυγραμμιστεί με τη σκέψη του Θουκυδίδη αναφορικά με τη συμπεριφορά των κρατών και την απαίτηση προσαρμογής τους στην πραγματικότητα της άνισης κατανομής ισχύος, δίνοντας σημασία στην συνετή άσκηση της εξωτερικής πολιτικής και διαχωρίζοντας την πολιτική ηθική από το αίσθημα περί δικαίου σε προσωπικό επίπεδο. Στη συνέχεια ο Richelieu δείχνει να έχει κατανοήσει τα πολιτικά διδάγματα του Machiavelli, περί ευθύνης των ηγετών για την συνεχή αναζήτηση των πλεονεκτημάτων που εξυπηρετούν τα συμφέροντα του κράτους για την εξασφάλιση της επιβίωσής του, ενώ παράλληλα περί της αναντιστοιχίας στην υπεύθυνη στάση του ηγέτη, ο οποίος προσπαθεί ταυτόχρονα να εφαρμόσει και τους κανόνες της χριστιανικής ηθικής. Επιπλέον, ο Richelieu είχε αντιληφθεί την κατάσταση του *bellum omni contra omnes* – όλοι να στρέφονται εναντίον όλων - του Hobbes, και το πρόβλημα του διλήμματος ασφαλείας που προκαλεί η φυσική κατάσταση του ανθρώπου, καθώς και το καθεστώς του φόβου απέναντι στον άλλο (*homo homini lupus* – ο άνθρωπος είναι σαν λύκος για τον συνάνθρωπό του) (Jackson and Sorensen 2006). Υπό αυτό το πρίσμα, αν εστιάζαμε μόνο στο πρόσωπο του ηγέτη, με μια δόση κανονικότητας, ο Richelieu, εφόσον προερχόταν από τους κόλπους της

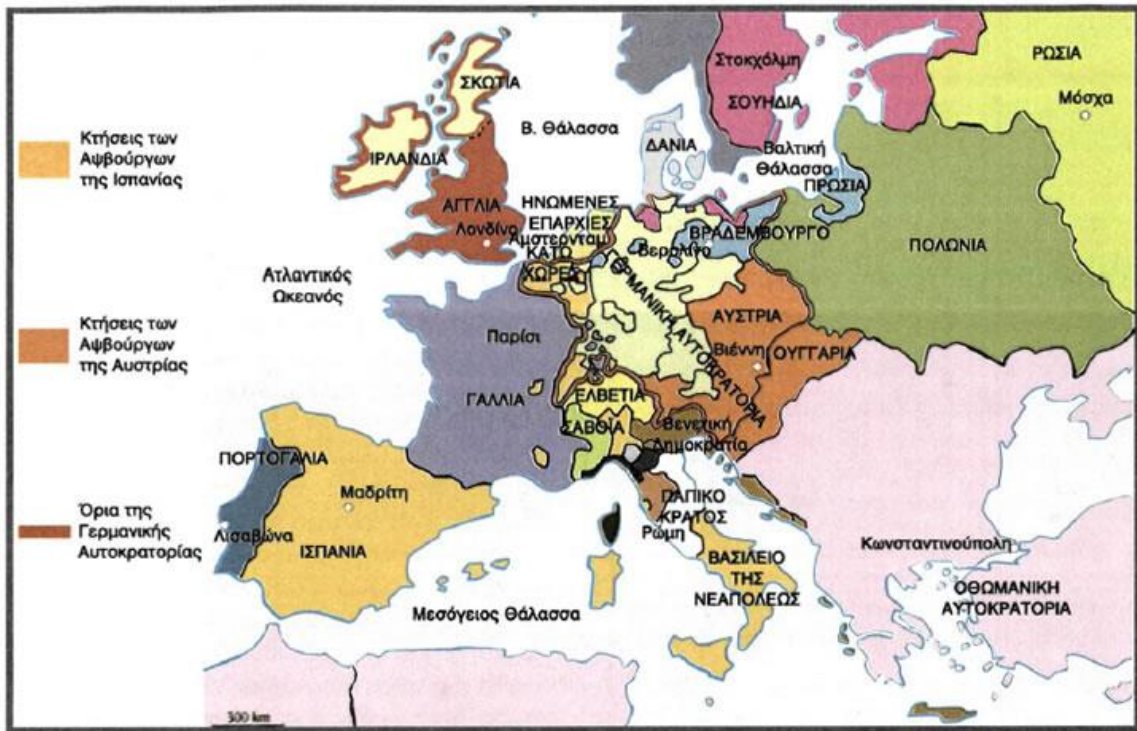
εκκλησίας, θα έπρεπε να επιδοκιμάσει την προσπάθεια του αψβουργικού οίκου να επανακτήσει την καθολική χριστιανοσύνη. Οι θρησκευτικοί στόχοι του αυτοκράτορα, όμως, δεν ταυτίστηκαν με το εθνικό συμφέρον της Γαλλίας. Έτσι, ο Richelieu, μέσα από την απόπειρα για καθολική εδραίωση, διέκρινε την απειλή για το γαλλικό κράτος να έχει τη μορφή των ηγεμονικών βλέψεων των Αψβούργων, έχοντας ξεκάθαρο στη σκέψη του, το ενδεχόμενο συμμαχίας του με τους διαμαρτυρόμενους ηγεμόνες, εκμεταλλευόμενος τη σύγκρουση που επέφερε η Μεταρρύθμιση στους κόλπους της εκκλησίας (Kissinger 1995).

Ο Richelieu όντας ρεαλιστής, είχε κατανοήσει ότι οι διεθνείς συμφωνίες από μόνες τους δεν θα εξασφάλιζαν την ειρήνη. Στη βάση αυτής της αντίληψης, κατά τη διαδικασία της υπογραφής των συνθηκών της Βεστφαλίας, ο ίδιος είχε αφήσει κάποιες οδηγίες προς τη γαλλική αντιπροσωπεία, στις οποίες περιλαμβανόταν η στάση που θα έπρεπε να κρατήσει η γαλλική διπλωματία προς την Ισπανία, η οποία αποτελούσε την μόνη εναπομείνασα δύναμη προσκείμενη στην διασπασμένη αυτοκρατορία των Αψβούργων και, επομένως, την επόμενη απειλή για τη Γαλλία. Ο ίδιος χαρακτηριστικά είχε γράψει προς τους Γάλλους πληρεξούσιους ότι «η εμπειρία μας διδάσκει ότι οι Ισπανοί τηρούν τα συμφωνημένα μόνο για όσο διάστημα είναι χρήσιμο για αυτούς και εφόσον δεν έχουν καμία αφορμή να ακυρώσουν τη συμφωνία προς όφελός τους» (Croxton 1999). Ο Richelieu είχε στο μυαλό του τρεις τρόπους για να αναγκάσει την Ισπανία να τηρήσει μία πιο υπεύθυνη στάση απέναντι στις διεθνείς συμβάσεις. Αρχικά, η Γαλλία θα μπορούσε να φανεί ως η εγγυήτρια δύναμη της ευρωπαϊκής ειρήνης μέσα στο καθορισμένο πλαίσιο της Βεστφαλίας. Κάτι τέτοιο θα περιλάμβανε και τον περιορισμό των μελλοντικών ισπανικών επιδιώξεων. Σε δεύτερο βαθμό, η Γαλλία θα ήταν πρόθυμη να συμμαχήσει με κάθε ευρωπαϊκό κράτος, που θα ήταν πρόθυμο να αντιταχθεί στην Ισπανία και να δώσει στη συμμαχία μία δυναμική που να στηρίζεται στο διεθνές δίκαιο, στα πρότυπα των επιταγών της βεστφαλιανής ειρήνης. Στο τελικό στάδιο, η Γαλλία θα έχει αποκτήσει το δικαίωμα να επεμβαίνει στρατιωτικά σε όλη την Ευρώπη με σκοπό την παρεμπόδιση της ισπανικής επέκτασης. Η Γαλλία επί της ουσίας θα ήταν αυτή που θα αποτελούσε τον μοναδικό θεματοφύλακα της ειρηνικής συνύπαρξης της ευρωπαϊκής χριστιανοσύνης (Croxton 1999).

Μετά την Ειρήνη της Βεστφαλίας, οι Αψβούργοι στράφηκαν προς την ανατολή, η Σουηδία έγινε για περίπου μισό αιώνα μία μεγάλη δύναμη, και η Γερμανία

διασπάστηκε. Η Γαλλία ευνοημένη από τη διάσπαση της Γερμανίας, συνέχισε τον πόλεμο με την Ισπανία, ενώ δύο νέες αυτοκρατορίες αναδύθηκαν στο βορρά: Οι Ηνωμένες Επαρχίες και η Αγγλία (J.F.C. Fuller 2008) Ταυτόχρονα η Γαλλία και η Σουηδία έλαβαν σημαντικές εδαφικές επανορθώσεις, ενώ και η Ελβετία αναγνωρίστηκε από τον αυτοκράτορα ως ανεξάρτητο κράτος. Με τις εδαφικές προσαρτήσεις που εξασφάλισε ο εκλέκτορας του Βρανδεμβούργου, δημιουργήθηκε η βάση για την μετέπειτα πρωσική ισχύ. Η συνθήκη επικύρωσε, επίσης, των δραστικό περιορισμό των εξουσιών του αυτοκράτορα και τη θρησκευτική διαίρεση της Γερμανίας. Το τμήμα της γερμανικής αυτοκρατορίας παρέμεινε συνομοσπονδία πολλών κρατιδίων, στα οποία, ωστόσο, αναγνωρίστηκε η πλήρης σχεδόν ανεξαρτησία για τη ρύθμιση των θρησκευτικών και των πολιτικών υποθέσεων στο εσωτερικό τους, αποκτώντας, έτσι, ιδιότητες που σύγκλιναν με εκείνες του κυρίαρχου κράτους. Αντίστοιχα δικαιώματα εκχωρήθηκαν στους Γερμανούς ηγεμόνες, αναφορικά με τη δυνατότητα να ασκούν ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική και να συνάπτουν συμμαχίες. Αυτή η δυνατότητα πολιτικής αυτοτέλειας των γερμανικών κρατιδίων, έκλεισε τη μακρά περίοδο προσπάθειας για αυτοκρατορική οικουμενικότητα και ανέστειλε για δύο αιώνες τη διαδικασία της γερμανικής ενοποίησης²³ (Χριστοδουλίδης 1990).

²³ Πρωταγωνιστής στη διαδικασία της γερμανικής ενοποίησης ήταν ο Πρώσος πολιτικός Ο. Bismarck (1815-1898), ο οποίος κυριαρχώντας στη διπλωματική σκηνή της Ευρώπης, κατάφερε, το 1866, να κατοχυρώσει τη συγκρότηση Βορειογερμανικής Συνομοσπονδίας, ενσωματώνοντας περισσότερους από 4 εκατ. Γερμανούς και καθορίζοντας μία νέα ισορροπία δυνάμεων στην Ευρώπη, οδήγησε, τελικά στη γερμανική ενοποίηση και όχι απλώς σε μία μεγαλύτερη Πρωσία (Χριστοδουλίδης 1990)

Εικόνα 5: Η Ευρώπη μετά τη Συνθήκη της Βεστφαλίας (1648) (πηγή: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B131/179/1259,4540/>)

Η Ειρήνη της Βεστφαλίας, από την θρησκευτική πλευρά, κατάφερε να αποκαταστήσει τα κενά που είχε ο θρησκευτικός διακανονισμός του Augsbouirg του 1555, επεκτείνοντας τις ευνοϊκές της προβλέψεις και στους καλβινιστές. Συναφώς, η Βεστφαλία, πέρα από τις εδαφικές διευθετήσεις, ανέδειξε τρία κρίσιμα ζητήματα. Πρώτον, επίλυσε τις διαχρονικές θρησκευτικές διαφορές, τοποθετώντας τον καλβινισμό σε ίση βάση με τον λουθηρανισμό, ενώ καταργήθηκε η κυριαρχία της καθολικής εκκλησίας. Ωστόσο, δεν εξασφάλισε τις θρησκευτικές ελευθερίες, αφού η αρχή του *cujus regio, ejus religio*, έδινε την δυνατότητα στον ηγεμόνα, από το 1555 με τη θρησκευτική ειρήνη του Augsbouirg, να επιβάλλει στους υπηκόους του τη δική του θρησκεία. Δεύτερον, επικύρωσε τον περιορισμό των αυτοκρατορικών εξουσιών και επιβεβαίωσε την αδυναμία του αυτοκράτορα να διατηρήσει ένα κεντρικό ρόλο στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής. Τρίτον, η ειρήνη διευθέτησε το ζήτημα της σχέσης μεταξύ της Ισπανίας και των Κάτω Χωρών και επέτρεψε στο ολλανδικό κράτος να ενταχθεί στον αναδυόμενο αντι-γαλλικό συνασπισμό, ο οποίος δημιουργήθηκε στη βάση την υπερ-επιδίωξης του *raison d'état*, το κληροδότημα του Richelieu στον διάδοχο του Λουδοβίκου ΙΓ' τον ΙΔ.' Η Βεστφαλία εδραίωσε μια

ευρωπαϊκή τάξη στη βάση της ισορροπίας δυνάμεων, με τη μορφή της αποτροπής της κυριαρχίας ενός κράτους, μετακίνησε τις ανησυχίες των Αψβούργων προς το ανατολικό πεδίο στα σύνορα με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ώθησε στην ανάδυση του πρωσικού κρατιδίου, την ενίσχυση της Σουηδίας στα βόρεια και την εδραίωση της Γαλλίας ως το ισχυρότερο κράτος της Ευρώπης.

Η Γαλλία και η Σουηδία ανέλαβαν το ρόλο των εγγυητριών δυνάμεων για την τήρηση των συνθηκών της Βεσφαλίας. Αυτό τους έδινε το δικαίωμα της επέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις της Γερμανίας, στις περιπτώσεις που ανέκυπτε κάποιο ζήτημα μεταξύ των ηγεμόνων των ομόσπονδων κρατιδίων και του αυτοκράτορα και την εξέλιξή του, αυτόματα, από τοπικό σε ευρωπαϊκό (Χριστοδουλίδης 1990). Η Γαλλία, ωστόσο, θεωρείται η πλέον ευνοημένη από τις συνθήκες του 1648, αφού εκπλήρωσε, σχεδόν στο έπακρο, τις φιλοδοξίες της, αποκλείοντας την προσπάθεια ευρωπαϊκής ηγεμόνευσης του αυτοκράτορα και, ταυτόχρονα, επεκτείνοντας την εδαφική της κυριαρχία. Η Βεσφαλία, σύμφωνα με το Χριστοδουλίδη (1990) σηματοδοτεί την έναρξη της σύγχρονης εποχής των διεθνών σχέσεων, η οποία χαρακτηρίζεται από την καθιέρωση της διεξαγωγής συνεδρίων και την προσπάθεια εφαρμογής της αρχής της ισορροπίας της ισχύος, η οποία, με επίκεντρο την αυτοκρατορική εξουσία και την αποδυνάμωση του αψβουργικού οίκου, είχε στόχο να αποτρέψει την ηγεμονία ενός κράτους έναντι των υπολοίπων. Ωστόσο, όπως αποδείχθηκε περίπου 150 χρόνια αργότερα, μέχρι την εποχή των ναπολεόντειων πολέμων, δεν υπήρχε ουσιαστικά ένα ευρωπαϊκό κράτος το οποίο να παίζει το ρόλο του εξισορροπιστή στην γαλλική ισχυροποίηση. Σε αυτό το συλλογισμό, συνηγορεί και η γρήγορη παρακμή της Σουηδίας, της μίας εκ των δύο εγγυητριών δυνάμεων, αφήνοντας ελεύθερο το πεδίο για την μελλοντική προσπάθεια ηγεμόνευσης της Γαλλίας.

3. Το βεσπφαλιανό σύστημα κρατών ως ιδεότυπος του κρατο-κεντρικού συστήματος κρατών

3.1 Το βεσπφαλιανό σύστημα ως το πρώτο διεθνές σύστημα

Τα σύγχρονα εθνικά κράτη δημιουργήθηκαν με τη συνθήκη της Βεσπφαλίας το 1648, αφού είχε προηγηθεί ο καταστρεπτικός Τριακονταετής Πόλεμος, ως απότοκο της ενίσχυσης της κεντρικής εξουσίας των βασιλέων σε σχέση με τους τοπικούς φεουδάρχες. Η εμπειρία του Τριακονταετούς Πολέμου με την εκτεταμένη χρήση μισθοφορικών στρατευμάτων σε συνδυασμό με το έντονο θρησκευτικό μίσος μεταξύ των αντιμαχόμενων, επέφερε μετέπειτα βαθιές αλλαγές στο ευρωπαϊκό πολιτικό σκηνικό και τις στρατιωτικές τακτικές, οδηγώντας τα κράτη στην αντικατάσταση των μισθοφορικών στρατών από μόνιμους, επαγγελματικούς στρατούς που ήταν συνδεδεμένοι όχι με την προσωπικότητα του ηγέτη αλλά με το κράτος που υπηρετούσαν.

Το πρώτο διεθνές σύστημα (1648-1789), το οποίο ήταν αυτό που προέκυψε μετά το τέλος του Τριακονταετή Πολέμου στην Ευρώπη και τις συνθήκες της Βεσπφαλίας και έφτασε μέχρι τη Γαλλική Επανάσταση και τους ναπολεόντειους πολέμους, σηματοδοτεί την κλασική εποχή του περιορισμένου πολέμου, εννοώντας ότι οι στρατοί, σχετικά μικροί σε μέγεθος, προέβαιναν σε ελιγμούς με τη λογική περισσότερο να αποφύγουν παρά να εμπλέκουν σε μία μάχη (Freedman 2001). Οι πόλεμοι, μετά την Βεσπφαλία, θεωρούνταν περιορισμένοι σε σύγκριση με τον ολοκληρωτισμό των ναπολεόντειων και του Τριακονταετούς Πολέμου που προηγήθηκε. Σε αυτή την περίοδο οι ηγεμόνες αναγνώρισαν την ανάγκη να περιορίσουν τις φιλοδοξίες τους και να ιεραρχήσουν ξανά τα συμφέροντά τους, δημιουργώντας την τάση σιωπηρού περιορισμένου πολέμου (Hart 1995). Αντίθετα, κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης και των ναπολεόντειων πολέμων (1792-1815), καθώς και κατά τη διάρκεια των γερμανικών ενωτικών πολέμων από τον Πρώσο Bismarck, υιοθετήθηκε το πρωσικό (ή αργότερα γερμανικό) σύστημα πολέμου, από το οποίο απείχε η ναυτική Βρετανία και προέβλεπε, εκμεταλλεόμενο και τα πλεονεκτήματα της τεχνολογικής επανάστασης, μεγάλους στρατούς, με δυνατότητες γρήγορης μετακίνησης, μεγαλύτερης παραμονής στο μέτωπο και αυξημένης καταστροφικής ικανότητας, μεταλλάσσοντας τον πόλεμο σε όλο και πιο ολοκληρωτικό.

Σε αυτό το πλαίσιο, οι συνθήκες της Βεσπφαλίας σηματοδότησαν την αρχή του πρώτου διεθνούς συστήματος το οποίο διατηρήθηκε μέχρι τους πολέμους της Γαλλικής Επανάστασης το 1789. Η συγκεκριμένη περίοδος, με οδηγήτρια αρχή τις συνθήκες του 1648, έθεσε τις βάσεις της αναγνώρισης της κρατικής κυριαρχίας, της εδαφικής επικράτειας και τις ισοτιμίας των κρατών στο διεθνές δίκαιο. Το σύστημα αυτό χαρακτηρίζεται από την αρχή της ισορροπίας της ισχύος, ως το βασικό εργαλείο διαμόρφωσης πολιτικών συμπεριφορών, αναδεικνύοντας έτσι ένα από τα διαχρονικά στοιχεία της στρατηγικής, την ανάγκη για σύναψη συμμαχιών με στόχο την εξισορρόπηση της ισχύος, με τη μορφή ενδυνάμωσης, την εξισορρόπηση της απειλής, με τη μορφή των αντισυσπειρώσεων ή με στόχο τη σύμπλευση (*bandwagoning*). Η Βεσπφαλία, επί της ουσίας, καθιέρωσε το διαχρονικό πρότυπο της σύναψης συμμαχιών με τη μορφή ενός «γάμου συμφερόντων» (*marriage of convenience*), όπου όλοι οι παράγοντες που συμμετέχουν σε αυτή, πρέπει και οφείλουν να παρέχουν στη σχέση συνεχώς τους λόγους για τους οποίους υπάρχει. Με αυτό τον τρόπο δημιουργήθηκε μία δομή (H. Κουσκουβέλης 2004) η οποία μέσα από τη διαμόρφωση συμμαχιών προσπάθησε να αντιμετωπίσει το «δίλημμα ασφαλείας» (*security dilemma*) ή αλλιώς το «θουκυδίδειο αδιέξοδο», το οποίο θα αναλυθεί σε επόμενη ενότητα και με την εναντίωση στις ηγεμονικές φιλοδοξίες του Ναπολέοντα, να αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αντίδρασης του συστήματος στην προσπάθεια ηγεμόνευσης του ενός δρώντα.

Σύμφωνα με τον Watson (2010) οι συμφωνίες της Βεσπφαλίας, πέραν από την νομιμοποίηση ενός ευρωπαϊκού συστήματος κυρίαρχων κρατών, επισφράγισε και την εξωτερική αναγνώριση του αναγεννησιακού *stato*, το οποίο από αυταρχικό, το οποίο είχε ως στόχο να αυξήσει την ισχύ του στο εσωτερικό και να επεκταθεί σε βάρος των γειτόνων του, τώρα, με βάση την αρχή της βεσπφαλιανής ισορροπίας ισχύος, μπορούσε να διαχειρισθεί αυτόνομα τις εσωτερικές του υποθέσεις και είχε εξασφαλίσει την ανεξαρτησία του στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής. Ωστόσο, όπως ιστορικά αποδείχθηκε, το βεσπφαλιανό σύστημα δεν είχε προβλέψει ένα ενεργότερο ρόλο των Αψβούργων στη νέα ευρωπαϊκή τάξη πραγμάτων, γεγονός το οποίο έχει πολλά κοινά σημεία με την Συνδιάσκεψη της ειρήνης στο Παρίσι, μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου το 1919, με τον αποκλεισμό των ηττημένων δυνάμεων και κυρίως της Γερμανίας από τη συνδιάσκεψη (Χριστοδουλίδης 1996). Τότε, η προσπάθεια για οριστική αποτροπή του γερμανικού κινδύνου, καλλιέργησε

τις γνωστές ρεβανσιστικές τάσεις από την πλευρά της Γερμανίας καταλήγοντας, νομοτελειακά, στο ξέσπασμα και του δεύτερου πολέμου. Το σίγουρο είναι, ότι το βεσφαλιανό σύστημα δεν μπορεί να συγκριθεί με το ασταθές διεθνές σύστημα που προέκυψε με το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και το οποίο, επηρεασμένο και από τα καταστροφικά αποτελέσματά του, ήταν αφορμή για την ανάδειξη των φιλελεύθερων ιδεών που έδειχναν να είναι αποτελεσματικές, αλλά τελικά, εκ του αποτελέσματος, αποδείχθηκαν ευσεβείς πόθοι, με τους Jackson και Sorensen (2006) να χρησιμοποιούν τον εύστοχο όρο του «ουτοπικού φιλελευθερισμού». Έτσι, δόθηκε η αφορμή για τη δημιουργία της θεώρησης του ιδεαλισμού με κύριο εκφραστή της τον πρόεδρο των ΗΠΑ Wilson, μέσα από τα 14 σημεία του καταστατικού της Κοινωνίας των Εθνών (Η. Κουσκουβέλης 2004). Ο Carr (2011) είναι αυτός που με ερευνητική εντιμότητα, με αντικειμενικότητα και χωρίς να προπαγανδίζει, αποδεικνύει την κατάρρευση της ουτοπικής θεωρίας του μεσοπολέμου, η οποία στηριζόταν στην αρμονία των συμφερόντων, αντιδιαστέλλοντας την ουτοπική με τη ρεαλιστική σκέψη. Για τον Carr δεν υπάρχει αρμονία συμφερόντων και διεθνής ηθική, παρά μόνο το εθνικό συμφέρον των ηγεμονικών δυνάμεων που προσπαθούν να το επιβάλλουν. Ο ειρηνισμός, επομένως, προϋποθέτει μεγάλη αισιοδοξία αναφορικά με τις προοπτικές της εσωτερικής και διεθνούς προόδου (Freedman 2001) και με απλά λόγια να μην στηρίζεται μόνο στην ιδεαλιστική θεώρηση, γιατί, επιπλέον, αν εκείνοι που ενδιαφέρονται για την ειρήνη είναι πολύ αισιόδοξοι για την επιτυχία, τότε μπορεί να επιλέξουν πιο ακραίες και επαναστατικές προσεγγίσεις για να το πετύχουν. Όσον αφορά, βέβαια, το βεσφαλιανό σύστημα, παρά την σχετική αποδυνάμωση του αυτοκράτορα σε σχέση τις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις που αναδείχθηκαν (κυρίως η Γαλλία και η Σουηδία), θεωρείται σταθερό γιατί ήταν πολυπολικό και ομοιογενές (μοναρχικά πολιτεύματα), στο οποίο τα δυναστικά συμφέροντα μεταξύ των ηγεμόνων ήταν και ο μεταξύ τους συνδετικός κρίκος στις περιπτώσεις αντίθετων εθνικών συμφερόντων (Η. Κουσκουβέλης 2004).

Τα βασίλεια που είχαν συγκροτηθεί στο Μεσαίωνα και τα αναγεννησιακά *statos* αποτελούσαν, πλέον, μια δομή από κυρίαρχα κράτη. Ο Watson (2010) τα ταξινομεί σε τρεις κατηγορίες. Η πρώτη περιλαμβάνει τα βασίλεια της Γαλλίας και της Ισπανίας, τα οποία είχαν εξασφαλίσει την *de facto* εξωτερική νομιμοποίηση και την *de jure* διεθνή αναγνώριση και των οποίων η θέση δεν επηρεαζόταν από τις

συνθήκες της Βεσφαλίας. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τις ανεξάρτητες ηγεμονίες εντός της αυτοκρατορίας, από τα οποία προέρχονταν οι εκλέκτορες του αυτοκρατορικού θρόνου: η Βαυαρία, η Σαξονία και το Βρανδεμβούργο, Ωστόσο, δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι τα συγκεκριμένα βασίλεια ως προς την έννοια του κράτους πληρούσαν τον τρισυπόστατο ορισμό του, αναφορικά με τον μόνιμο πληθυσμό, το έδαφος και την αυθυπόστατη πολιτική εξουσία, αφού αποτελούσαν κοσμικές ηγεμονίες της αυτοκρατορίας, υπό την περιορισμένη, αλλά όχι ανύπαρκτη αυτοκρατορική εξουσία. Επιπρόσθετα, στην ίδια κατηγορία άνηκε μια πληθώρα μικρότερων ηγεμονιών, με σημαντική ελευθερία εξωτερικής δράσης, αλλά με την αυτοκρατορία να διατηρεί το δικαίωμα της αρνησικυρίας (veto) για την κήρυξη πολέμου από τον τοπικό πρίγκιπα, ενώ αυτός είχε κατοχυρωμένη την πλήρη ελευθερία να συνάπτει συμμαχίες με άλλα κράτη, μεριμνώντας για την εξωτερική του ενδυνάμωση, έχοντας σαν βάση την αρχή της αυτοβοήθειας σε ένα ανταγωνιστικό σύστημα, στο οποίο, ο κάθε ηγεμόνας έχει την υποχρέωση προς τους υπηκόους του να μεριμνά για την ασφάλειά τους. Τα κράτη αυτής της κατηγορίας αναγνωρίζονταν ως ανεξάρτητα και συστατικά μέρη του συστήματος, τα οποία είχαν ενεργή συμμετοχή σε αυτό. Η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει τα κράτη που είχαν συγκροτηθεί με βάση δικούς θεσμούς, αλλά παρέμεναν υπό εξάρτηση και ξένη επιρροή, όπως οι αψβουργικές νότιες Κάτω Χώρες, κάποια κράτη στην Ιταλία και στην περιοχή της Βαλτικής. Το προφανές μεταξύ όλων των κρατών ήταν η ανισότητα σε επίπεδο ισχύος, αν και *de jure* ήταν ίσα.

Η πληθώρα των ανεξάρτητων κρατών ήταν αυτή που νομιμοποιήθηκε με τη συμφωνία της Βεσφαλίας, με σαφή χάραξη των νέων συνόρων και με τον έλεγχο της εσωτερικής τάξης να βρίσκεται στην αποκλειστική αρμοδιότητα της εκάστοτε κυβέρνησης. Οι ευνοημένοι του Τριακονταετούς Πολέμου, η Γαλλία, η Σουηδία και η Ολλανδία, επέβαλαν τη συνθήκη στους ηττημένους, επιδιώκοντας τη διαμόρφωση ενός αντι-ηγεμονικού χαρακτήρα. Σε αυτό το πλαίσιο, διαφαίνεται η απόρριψη της οικουμενικότητας της καθολικής εκκλησίας και η πρόβλεψη για διαίρεση των κρατών έναντι την ενότητας της χριστιανοσύνης (Watson 2010). Επιπρόσθετα, αναδείχθηκε για πρώτη φορά το άναρχο του διεθνούς συστήματος, μέσω της απουσίας οικουμενικών νόμων (όπως στην περίοδο της μεσαιωνικής χριστιανοσύνης).

Η συμφωνία της Βεσφαλίας διαμορφώθηκε από το αντι-ηγεμονικό στρατόπεδο, το οποίο αποτελούνταν από την Γαλλία, τη Σουηδία και την Ολλανδία,

ακολουθώντας τις επιταγές της πολιτικής διαθήκης του Richelieu. Ωστόσο, με την πάροδο των χρόνων, αποδείχθηκε ότι η θεσμοθετημένη ισότητα μεταξύ των κρατών δεν συμβάδιζε με τους κατά καιρούς διαμορφούμενους συσχετισμούς ισχύος. Η Γαλλία του Λουδοβίκου ΙΔ', ο οποίος ήταν στην εξουσία από το 1661 μέχρι το 1714 (Watson 2010), ήταν το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα επανάληψης του ηγεμονικού οράματος στα πρότυπα των Αψβούργων της αρχής του 17^{ου} αιώνα. Στα χρόνια της βασιλείας του Λουδοβίκου ΙΔ', η Γαλλία είχε εξελιχθεί στην πιο ισχυρή και καλύτερα οργανωμένη μοναρχία της Ευρώπης. Αυτό ευνόησε τα σχέδια του Γάλλου βασιλιά για προσπάθεια εγκαθίδρυσης μιας ηγεμονικής τάξης πραγμάτων, εντός του πλαισίου της Βεσφαλίας, επιβεβαιώνοντας τον κανόνα ότι ο επικεφαλής του αντι-ηγεμονικού συνασπισμού μπορεί να εξελιχθεί σε μία νέα ηγεμονική δύναμη. Το αποτέλεσμα, είναι γνωστό, αφού η δομή του συστήματος δεν επιτρέπει τις μαξιμαλιστικές στοχεύσεις και την ανάδειξη ενός ηγεμόνα, ο οποίος θέλει να ακυρώσει την διατακτική αρχή της αναρχίας και να λάβει τη θέση στην κορυφή της ιεραρχίας, δίνοντας τέλος στο κεφάλαιο των ηγεμονικών φιλοδοξιών της Γαλλίας το 1713 με τη συμφωνία της Ουτρέχτης.

Η Ειρήνη της Βεσφαλίας έχει αποκτήσει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την αντίληψη του διεθνούς συστήματος και τη μελέτη της διεθνούς πολιτικής, αν και οι εκπρόσωποι των κρατών που τη διαπραγματεύτηκαν δεν ενδιαφέρονταν τότε για τη διαμόρφωση ενός διεθνούς συστήματος, αλλά για την ενίσχυση της θέσης των κρατών τους. Στην τήρηση αυτής της στάσης συνηγόρησαν τα καταστροφικά αποτελέσματα του μακροχρόνιου πολέμου, ο οποίος είχε αποκλείσει την κάθε πιθανότητα για τη δημιουργία μιας οικουμενικής διακυβέρνησης. Το αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία πολλαπλών ανεξάρτητων κρατών, νομικά ισότιμα, αλλά χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι συσχετισμοί ισχύος, δηλαδή τα κράτη ήταν ισότιμα στο εξωτερικό, ανεξάρτητα των συντελεστών ισχύος που είχαν αναπτύξει. Η έννοια της ισορροπίας ισχύος αναπτύσσεται από τον Waltz (2011a) μέσα από τη θεώρηση του δομικού ρεαλισμού, σύμφωνα με την οποία το διεθνές σύστημα έχει έντονη την τάση προς ισορροπία. Τα κράτη, άσχετα αν έχουν ή όχι ως στόχο την ισορροπία της ισχύος, θα προβούν σε εξισορροπητική συμπεριφορά, χωρίς αυτό να σημαίνει πως εφόσον επιτευχθεί η ισορροπία θα διατηρηθεί, αλλά ότι αν μια ισορροπία διαταραχτεί, το σύστημα θα βρει τον τρόπο να την αποκαταστήσει. Η διατήρηση της ισορροπίας δεν προϋποθέτει την ορθολογική δράση, τη σταθερότητα των απόψεων

όλων των δρώντων ή την εμπλοκή όλων κρατών σε ανταγωνισμό για αύξηση της ισχύος. Λόγω της τάσης των κρατών για μίμηση των επιτυχημένων συμπεριφορών, αν κάποια κράτη ωφεληθούν από την επιτυχημένη δράση τους, όπως αυτή προσδιορίζεται από το σύστημα, τα άλλα κράτη, εφόσον επιθυμούν να επιβιώσουν, θα συμπεριφερθούν ανάλογα. Η προσέγγιση αυτή θυμίζει τον τρόπο σκέψης που δεσπόζει στις θετικές επιστήμες, έναν μηχανικό τρόπο λειτουργίας των μονάδων και γενικότερα του διεθνούς συστήματος, το οποίο υπακούει σε ορισμένες βασικές αρχές και νόμους. Θα μπορούσε, εύστοχα, να επιχειρηθεί ένας παραλληλισμός της θεωρίας της διατήρησης της ενέργειας στη φυσική επιστήμη με τη θεωρία της ισορροπίας ισχύος στη διεθνή πολιτική. Η θεωρία της ισορροπίας της ισχύος εμφανίζεται με τον Θουκυδίδη, αρχίζει και διατυπώνεται από τον 16 αιώνα μέσα από την πολιτική πραγματεία του Machiavelli. Ωστόσο, στο βεσφαλιανό σύστημα, νεοπαγείς δυνάμεις στο ευρωπαϊκό πολιτικό σύστημα, όπως η Σουηδία και η Ολλανδία, εξασφάλισαν αντιμετώπιση αντίστοιχη με εκείνη των εδραιωμένων δυνάμεων, όπως η Γαλλία και η Αυστρία (Kissinger 2014).

Όλα τα θεωρητικά παραδείγματα των διεθνών σχέσεων εκκινούν από την πραγματικότητα ότι το διεθνές σύστημα αποτελείται από κυρίαρχα κράτη, είναι άναρχο, δηλαδή δεν υπάρχει κάποια ρυθμιστική εξουσία και έχουν αφετηρία το βεσφαλιανό μοντέλο του 1648, το οποίο δημιούργησε ένα καθεστώς διεθνών σχέσεων, στο οποίο η κρατική κυριαρχία αποτέλεσε τον σημαντικότερο παράγοντα ρύθμισης των σχέσεων μεταξύ των κρατικών οντοτήτων του διεθνούς συστήματος (Ηφαιστος 1999). Σε αυτό το πλαίσιο, ο Wight (1998) διατυπώνει τα τρία ρεύματα σκέψης των διεθνών σχέσεων, κατατάσσοντας τον πολιτικό ρεαλισμό ως την πλέον κατάλληλη θεώρηση για να εξηγήσει επαρκώς το φαινόμενο του πολέμου, μέσα από τη σύγκρουση των συμφερόντων, συνέπεια της αναρχίας και της κατανομής ισχύος στο διεθνές σύστημα. Ταυτόχρονα, ο Wight θεωρεί ότι η προσδοκία των ρασιοναλιστών για συλλογική ασφάλεια, που αντιστοιχεί στην καθιέρωση μιας ισορροπίας ισχύος, αποδεικνύεται ασταθής λόγω της συνεχούς αλλαγής των συσχετισμών αυτής.

Η ισορροπία ισχύος που θεσμοθετήθηκε για πρώτη φορά από τις συνθήκες της Βεσφαλίας, κατά τον Wight (1994) είναι μία διφορούμενη έννοια που επιδέχεται διαφόρων σημασιών. Μπορεί να έχει την έννοια της ίσης κατανομής ισχύος, με τη μορφή ότι καμία δύναμη δεν θα υπερισχύσει των υπολοίπων. Αυτή τη σημασία

μπορεί να οδηγήσει στην ερμηνεία ότι η ισχύς οφείλει να είναι ίσα κατανεμημένη, αφήνοντας να εννοηθεί ότι αποτελεί ένα άγραφο νόμο του διεθνούς συστήματος. Εφόσον η ισορροπία συσχετιστεί με την αναζήτηση της ασφάλειας από τα κράτη, τότε λαμβάνει την έννοια της αυτοβοήθειας, ότι δηλαδή το κράτος οφείλει να έχει ένα περιθώριο δύναμης για να αποτρέψει τον κίνδυνο μιας άνισης κατανομής ισχύος. Το πρόβλημα που προκύπτει είναι ότι η αντίληψη για το τι πραγματικά αποτελεί ίση κατανομή ισχύος επιδέχεται αμφισβητήσεις μεταξύ των κρατών, ενώ, ταυτόχρονα, καμία κατανομή δεν μπορεί να παραμείνει για μεγάλο χρονικό διάστημα σταθερή, καταλήγοντας στη σημασία της υπάρχουσας κατανομής ισχύος. Μία άλλη σημασία είναι η διατήρηση της ισορροπίας από μία δύναμη που θα αναλάβει το ρόλο του εγγυητή. Το πρόβλημα εδώ είναι ότι ο εγγυητής μπορεί να λειτουργήσει στη βάση ωφελιμιστικών αρχών και τελικά να μην τον απασχολεί η ισορροπία της ισχύος, αλλά η βελτίωση της θέσης του. Μία τελευταία σημασία περιγράφει την έμφυτη τάση της διεθνούς πολιτικής να παράγει μία ίση κατανομή ισχύος, όντας ένα δυναμικό σύστημα που τίθεται σε λειτουργία αυτόματα από τη στιγμή που υφίσταται ένας αριθμός αλληλεξαρτώμενων κρατών. Συναφώς, αν και η ισορροπία ισχύος λαμβάνει αρχικά τη σημασία της ισοκατανομής, η οποία όμως υπόκειται σε δυναμικές που τείνουν να τη μετατοπίσουν και να την ανακατανεύουν. Υπό αυτό το πρίσμα, η Βεσπφαλία, θέτοντας τέλος στις προσδοκίες για οικουμενικότητα πολιτικά και ιδεολογικά, έθεσε την ισορροπία των δυνάμεων ως την καθοριστική παράμετρο των σχέσεων μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών. Ίσως αυτό που δεν κατανόησαν πολλοί από τους ηγέτες της εποχής είναι ότι κάτι τέτοιο δεν σημαίνει παντοτινή ισότητα μεταξύ των κρατών - αν και από νομικής πλευράς, ακόμα και σήμερα, τα κράτη είναι ισότιμα – αλλά απαιτείται η προσαρμογή στις συνεχώς μεταβαλλόμενες συνθήκες.

Η βεσπφαλιανή ειρήνη δημιουργήθηκε στη βάση ενός κόσμου, όπως τον είχε φανταστεί ο Hobbes (1946), στον οποίο απουσιάζει ο θεσμός του κυρίαρχου κράτους και η διεθνή πολιτική είναι αντιμέτωπη με το αδιέξοδο του διλήμματος ασφαλείας, εφόσον δεν υπάρχει μία παγκόσμια διακυβέρνηση. Συνεπώς, το κράτος ήταν η πρώτη έκφραση της διεξόδου του ανθρώπου από την χομπσιανή κατάσταση. Με αυτό τον τρόπο οι άνθρωποι συνδέθηκαν με το κυρίαρχο κράτος, δημιουργώντας ένα κοινωνικό συμβόλαιο μεταξύ του ηγέτη και του πολίτη, για την επιβίωση του κράτους με αντάλλαγμα την προστασία της ζωής, της τιμής και της

περιουσίας τους, δηλαδή την αποκόμιση μιας εγγύησης ασφαλείας²⁴. Συνεπώς, για να επιτευχθεί το διέξοδο από τη φυσική κατάσταση του ανθρώπου και για να λειτουργήσει το νέο διεθνές σύστημα, θα έπρεπε αυτό να βασίζεται, σύμφωνα με τους εμπνευστές του, στην αρχή της ισορροπίας της ισχύος. Ο Kissinger (2014) θέτει τον προβληματισμό σχετικά με τον τρόπο που θα μπορούσε να λειτουργήσει στην πράξη αυτή η ισορροπία. Ο ίδιος θεωρεί ότι είναι απαραίτητο να διαχωρισθεί η ισορροπία δυνάμεων ως γεγονός από την ισορροπία δυνάμεων ως σύστημα, έχοντας ως κατευθυντήρια αρχή την ισορροπία για την εδραίωση της διεθνούς τάξης. Η ισορροπία δυνάμεων ως γεγονός υπήρχε και πριν τη βεσπφαιανή διευθέτηση, αφού η μεσαιωνική Ευρώπη περιλάμβανε ένα μεγάλο αριθμό κατακερματισμένων ηγεμονιών, μεταξύ των οποίων συχνά διαμορφωνόταν μία ισορροπία ισχύος. Ωστόσο, η ισορροπία δυνάμεων ως σύστημα διαμορφώθηκε μετά τις συνθήκες της Βεσπφαλίας, ως κατευθυντήρια γραμμή της εκάστοτε εξωτερικής πολιτικής, η οποία επέτασσε την δημιουργία συμμαχιών μεταξύ των κρατών για την αποκατάστασή της, στην περίπτωση που υπήρχε τάση για την ανατροπή της. Η Βεσπφαλία εδραίωσε την ισορροπία δυνάμεων στην Ευρώπη, η οποία, τουλάχιστον μέχρι την γαλλική επανάσταση και τους ναπολεόντειους πολέμους παρέμεναν σε ισχύ, όχι από την άποψη ότι περιόριζαν τους πολέμους, αλλά στηριζόμενες στο γεγονός ότι περιόριζαν τα καταστροφικά τους αποτελέσματα, αφού στόχος δεν ήταν η απόλυτη κατάκτηση αλλά η επίτευξη της ισορροπίας (Kissinger 2014). Στη βάση της διατήρησης της ισορροπίας της ισχύος το βεσπφαιανό σύστημα αντιμετώπισε με επιτυχία τις διάφορες προκλήσεις αμφισβήτησής της. Η αμφισβήτηση μπορεί να εκφράζεται μέσα από την προσπάθεια ηγεμόνευσης από μία μεγάλη δύναμη ή από την επιδίωξη μιας λιγότερο ισχυρής δύναμης να λάβει μια θέση στη δομή του συστήματος ανάμεσα στους ισχυρούς, οπότε απαιτεί, μέσα από τη στάση της, τη δημιουργία μιας νέας ισορροπίας η οποία μπορεί να επιτευχθεί μέσω εξισορροπητικών διορθώσεων ή μέσω του πολέμου (Kissinger 2014). Τέτοια παράδειγμα αποτελεί η προσπάθεια της Γαλλίας αρχικά με τον αυτοκράτορα Λουδοβίκο ΙΔ', από το 1661 και μέχρι τη Συνθήκη της Ουτρέχτης το 1713, να αποκτήσει ένα ηγεμονικό ρόλο, εκμεταλλευόμενη την πολιτική διαθήκη του Richelieu. Άλλο παράδειγμα είναι η

²⁴ Από αυτό πηγάζει και ο κοινωνικός χαρακτήρας του πολέμου, αφού αυτός, επί της ουσίας, ελέγχεται από την ίδια την κοινωνία, αποτελώντας το εργαλείο της πολιτικής για την επίτευξη των στόχων της, οι οποίοι στόχοι όμως είναι και μέρος του κοινωνικού συμβολαίου.

περίπτωση της Πρωσίας του Φρειδερίκου Β΄, το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα, όπου η ισορροπία αποκαταστάθηκε, ακόμα και με αντιστροφή των συμμαχιών προκειμένου να διακόψουν τις φιλοδοξίες της Πρωσίας για την ανάληψη ενός ενεργότερου ρόλου στην ευρωπαϊκή τάξη πραγμάτων. Μετά τη Βεσφαλία, οι πόλεμοι διεξάγονταν για περιορισμένους εδαφικούς σκοπούς ως πόλεμοι κανονικότητας, μια μορφή περιορισμένου πολέμου, σε περιορισμένο γεωγραφικό πλαίσιο και με περιορισμένες πολιτικές στοχεύσεις. Θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν στην ρασιοναλιστική και στην ρεαλιστική θεωρία σχετικά με το σκοπό και τη διεξαγωγή του πολέμου κατά Wight (1998), ενώ απείχαν από την αντίστοιχη επαναστατική θεωρία, αναφορικά με την επιδίωξη της μαξιμαλιστικής στόχευσης για αποδόμηση του διεθνούς συστήματος. Σε αυτό το πλαίσιο, το βεσφαλιανό σύστημα απέτρεπε την αναρρίχηση ενός κράτους στην κορυφή της συστημικής πυραμίδας και τον πλήρη έλεγχο της συστημικής διαδικασίας. Η βεσφαλιανή διευθέτηση ήρθε να αποδείξει για πρώτη φορά στη ιστορία της διεθνούς πολιτικής ότι σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να μεταβληθεί ο άξονας του διεθνούς συστήματος ως άναρχου, ανταγωνιστικού αλλά μη χαστικού.

Η αρχή της κυριαρχίας αποτελεί και τη νομική βάση του συστήματος: από το αξίωμα “*cujus regio ejus religio*” (αυτού η περιοχή, δική του η θρησκεία) περάσαμε στην τυπική ισοτιμία των κρατών. Συνοψίζοντας, οι συνθήκες της Βεσφαλίας ανέδειξαν μία σειρά αρχών και πρακτικών για το νέο διεθνές σύστημα (Ashique Ali T 2009):

- α. Εγκαινίασαν την εγκαθίδρυση μίας τάξης πραγμάτων με κύριο χαρακτηριστικό την νομική ισότητα μεταξύ των κρατών.
- β. Άνοιξαν το δρόμο για τη διπλωματία των συνεδρίων.
- γ. Εδραίωσαν την έννοια της κρατικής κυριαρχίας.
- δ. Μέσα από την αντι-ηγεμονική στρατηγική προς τους Αψβούργους, καθιέρωσαν την αρχή της ισορροπίας ισχύος.
- ε. Δημιούργησαν μία δομή κατά Waltz (2011a), ένα κανονιστικό πλαίσιο, μία διεθνή κοινωνία κατά Bull (2001).

στ. Η κατοχύρωση των θρησκευτικών ελευθεριών αποτέλεσε ένα πρώτο βήμα προς την προστασία των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η Ευρώπη που προέκυψε μετά τον Τριακονταετή Πόλεμο ανέλαβε τη σκυτάλη του διεκδικητή της παγκόσμιας εξουσίας, έχοντας ως προδρόμους την ρωμαϊκή, την κινεζική και την μογγολική αυτοκρατορία, στις αντίστοιχες ιστορικές περιόδους της πολιτισμικής και στρατιωτικής τους ανάπτυξης. Μετά την εξαφάνιση του μογγολικού βασιλείου στις αρχές του 15^{ου} αιώνα, η Ευρώπη αποτέλεσε το κέντρο μιας παγκόσμιας δύναμης, αλλά και το επίκεντρο δημιουργίας όλων των μεταγενέστερων ανταγωνισμών για την εγκαθίδρυση της παγκόσμιας δύναμης. Αυτή η επιδίωξη φάνηκε να επιβεβαιώνεται στους επόμενους αιώνες, με την ευρωπαϊκή ισχύ να εμφανίζεται σε όλες τις ηπείρους, φτάνοντας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όπου μόνο η Ρωσία, η Κίνα, η Οθωμανική Αυτοκρατορία και η Αιθιοπία είχαν παραμείνει ανεξάρτητες από ξένη εισβολή (Brzezinski 1998). Ωστόσο, αυτή η κυριαρχία της δυτικής Ευρώπης δεν αντιστοιχούσε σε μια παγκόσμια ισχύ, αλλά στην πραγματικότητα η ισχύς ήταν πολιτισμική και οικονομική, και εκφραζόταν μέσα από τον υπερπόντιο ευρωπαϊκό ιμπεριαλισμό και το θαλάσσιο εμπόριο. Η συνεχή διαδικασία και επιδίωξη για ευρωπαϊκή υπερπόντια επέκταση, συντηρούσε αφενός των ανταγωνισμό μεταξύ των ναυτικών ευρωπαϊκών δυνάμεων της εποχής, αφετέρου, το παράλληλο μέτωπο για ηγεμονία στην ίδια την ευρωπαϊκή ήπειρο (Brzezinski 1998). Η Βεσφαλία τελικά απέδειξε και εδραίωσε την αντίληψη ότι η οποιαδήποτε προσπάθεια για εγκαθίδρυση μιας πανευρωπαϊκής ηγεμονίας από ένα παίχτη θα έβρισκε αντιμέτωπο έναν ευρωπαϊκό συνασπισμό, ο οποίος θα είχε στόχο την αποκατάσταση της ισορροπίας ισχύος.

Το παγκόσμιο σύστημα σήμερα, από ορισμένες απόψεις, έχει περισσότερη ομοιότητα με το είδος του συστήματος που υποδεικνύεται από την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία παρά με το λεγόμενο μοντέλο Βεσφαλίας. Αυτός έχει επίσης ομοιότητες μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Αγίας Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Αλλά στην εποχή του παγκοσμιοποιημένου κόσμου, όπου η σημασία των εθνικών κρατών αμφισβητούνται, το ίδιο το Βεσφαλιανό σύστημα αμφισβητείται (Ashique Ali T 2009).

3.2 Ο πολιτικός ρεαλισμός ως κρατο-κεντρισμός

Για τον πολιτικό ρεαλισμό το κράτος αποτελεί τον πιο σημαντικό παράγοντα του διεθνούς συστήματος, ο οποίος λειτουργεί στη βάση του ορθολογισμού, υπολογίζοντας συνεχώς τη σχέση κόστους και οφέλους. Επιφανείς εκπρόσωποι του πολιτικού ρεαλισμού από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας, στην Ευρώπη, είναι ο Θουκυδίδης, ο Machiavelli, ο Hobbes και ο Spinoza, και στην ανατολική Ασία, ο Ινδός Kautilya (370-283 π.Χ.) και ο Κινέζος στρατηγός Sun Tzu (544-496 π.Χ.) (Ηρακλείδης 2015). Ο Hobbes διατύπωσε τη βάση του απολυταρχικού κράτους και η θεωρία του για αυτό στηριζόταν στην ορθολογική λογική της αυτοσυντήρησης, η οποία οδηγεί τον άνθρωπο στη σύναψη του κοινωνικού συμβολαίου με το κράτος. Αυτή η θεωρία νομιμοποίησε την απόλυτη εξουσία του ηγεμόνα, εδραίωσε την κεντρική θέση του κράτους και έκανε τον Hobbes τον θεμελιωτή της ορθολογικής πολιτικής φιλοσοφίας και της σύγχρονης ιδέας του κράτους (Νταβούτογλου 2011). Για τους ρεαλιστές ο πόλεμος αποτελεί εγγενές στοιχείο του άναρχου και ανταγωνιστικού διεθνούς συστήματος. Το εθνικό συμφέρον επικρατεί, το οποίο στηρίζεται στους διατιθέμενους συντελεστές ισχύος του κράτους, απαλλαγμένο από ηθικούς περιορισμούς και ιδεολογικές προσταγές. Η τάση αυτή εκφράστηκε στο χώρο της διπλωματίας με το *raison d'état*, με κύριο εκφραστή τον Richelieu.

Μέχρι το τέλος του Τριακονταετούς Πολέμου, το μεγαλύτερο μέρος της ευρωπαϊκής επικράτειας είχε οργανωθεί, υπό την ηγεσία ενός ηγεμόνα, σε μία μορφή διακριτής κρατικής οντότητας. Ο ηγεμόνας ήταν κυρίαρχος στο εσωτερικό και η ασφάλεια του κρατιδίου ισοδυναμούσε με την ασφάλεια των υπηκόων. Το κράτος εκείνη την περίοδο ήταν η έκφραση της διεξόδου του ανθρώπου από την χομπσιανή κατάσταση του ανθρώπου που χαρακτηρίζεται από ένα καθεστώς φόβου και που κανένας δεν είναι σίγουρος για την ασφάλεια του, αφού *homo homini lupus* (ο άνθρωπος είναι λύκος για το συνάνθρωπο) και του *bellum omni contra omnes*, όπου όλοι στρέφονται εναντίον όλων. Σε αυτή την κατάσταση, ο άνθρωπος οδηγείται στην δημιουργία και στη διατήρηση του κυρίαρχου κράτους. Ωστόσο, το κίνητρο για τη δημιουργία του δεν εξυπηρετεί καμία άλλη σκοπιμότητα, πέρα από το ένστικτο της αυτοσυντήρησης. Το αποτέλεσμα αυτών των ενεργειών είναι η συνεργασία των ανθρώπων για τη δημιουργία του κράτους, το οποίο θα διαθέτει πλήρη εξουσία και αξιόπιστη ισχύ και προστατεύει τους πολίτες, μέσα από ένα κοινωνικό συμβόλαιο, από εσωτερικές αναταραχές και εξωτερικούς κινδύνους.

Τελικά όμως, φτάνουμε στο παράδοξο, όπου η ίδια η δημιουργία του κράτους συνεπάγεται μια κατάσταση ανασφάλειας στο διεθνές σύστημα. Αυτή εκφράζεται με τη μορφή του διλήμματος ασφαλείας (Jackson and Sorensen 2006). Το κράτος αποτελεί την αφετηρία των διεθνών σχέσεων, σύμφωνα με τον Bull (2001), το οποίο διαθέτει ένα σύστημα διακυβέρνησης, ασκεί τα κυριαρχικά του δικαιώματα σε μία συγκεκριμένη γεωγραφική επικράτεια και την εξουσία στον πληθυσμό της. Το κράτος, από τη μία πλευρά διεκδικεί την εσωτερική κυριαρχία, με τη μορφή της εξασφάλισης της υπεροχής έναντι οποιασδήποτε άλλης αρχής εντός της επικράτειας, από την άλλη πλευρά το κράτος διεκδικεί την εξωτερική κυριαρχία, με τη μορφή της διατήρησης της ανεξαρτησίας έναντι οποιασδήποτε αρχής στο εξωτερικό.

Ένα ακόμα αποτέλεσμα της δημιουργίας του σύγχρονου κράτους είναι η εξασφάλιση του μονοπωλίου της χρήσης βίας, μέσω του ελέγχου των πολεμικών μέσων. Ο μονάρχης πρώτα αποκατέστησε την τάξη εσωτερικά και εξελίχθηκε στη συνέχεια στο μοναδικό κέντρο εξουσίας εντός της επικράτειας, ενώ ανάλογα με τις φιλοδοξίες του, είχε την επιλογή της αύξησης της επιρροής του και της επέκτασης των εδαφών του. Αν και οι πλειοψηφία των πολέμων ήταν αποτέλεσμα αυτής καθαυτής της δημιουργίας ανεξαρτήτων κρατών και το βασικό εργαλείο της πολιτικής για τη διευθέτηση των διαφορών ανάμεσα στα κυρίαρχα κράτη, ο Τριακονταετής Πόλεμος και άλλες μεγάλες ευρωπαϊκές συγκρούσεις που προηγήθηκαν, προέκυψαν λόγω της Μεταρρύθμισης που δίχασε το χριστιανικό πληθυσμό της Ευρώπης κατά το 16^ο και το 17^ο αιώνα. Μέχρι να διαμορφωθεί το οικείο σήμερα παγκόσμιο τοπίο, με το έδαφος ολόκληρου του πλανήτη να είναι μοιρασμένο σε ανεξάρτητες κυβερνήσεις, αυτό συντελέστηκε σταδιακά, με έναρξη την πολιτική αλλαγή που συνέβη μεταξύ της μεσαιωνικής και της σύγχρονης εποχής, δηλαδή την αφετηρία του σύγχρονου διεθνούς συστήματος που ταυτίζεται με τον Τριακονταετή Πόλεμο και τις συνθήκες της Βεσφαλίας που τον τερμάτισαν. Στο σύγχρονο διεθνές σύστημα, τα όρια της εδαφικής επικράτειας παγιώνονται, ενοποιοούνται διοικητικά και η εξουσία ασκείται από την κυρίαρχη κυβέρνηση, ενώ όλοι οι θεσμοί τίθενται πλέον υπό τον έλεγχό της. Σε αυτό το πλαίσιο το Βεσφαλιανό διακρατικό σύστημα παρουσιάζει τέσσερα σημαντικά χαρακτηριστικά. Πρώτον, αποτελείται από κράτη των οποίων η κυριαρχία είναι αδιαμφισβήτητη. Δεύτερον, η αναγνώριση της ανεξαρτησίας μεταξύ των κρατών δεν ισχύει εκτός των ορίων του

διακρατικού συστήματος. Αυτό σημαίνει ότι τα εκτός ευρωπαϊκού πλέγματος πολιτικά συστήματα, δεν συμμετείχαν στο διακρατικό σύστημα, αντιμετώπιζονταν ως πολιτικά κατώτερα, καταλήγοντας τα περισσότερα υπό τον έλεγχο των ευρωπαϊκών αποικιακών αυτοκρατοριών. Τρίτον, τα ευρωπαϊκά κράτη είχαν την υποχρέωση να τηρούν τους θεσμοθετημένους κανόνες του διεθνούς δικαίου και της διπλωματίας. Τέταρτον, και ίσως το σημαντικότερο, η νέα ευρωπαϊκή τάξη πραγμάτων στηριζόταν στην αρχή της ισορροπίας ισχύος, ήταν αντι-ηγεμονική, με στόχο την αποτροπή εγκαθίδρυσης μιας ηγεμονίας από ένα κράτος που θα μπορούσε να ισχυροποιηθεί πολιτικά και στρατιωτικά (Jackson and Sorensen 2006).

Το βεσφαλιανό διεθνές σύστημα, εκτός την αναγνώριση της κρατικής κυριαρχίας, εδραίωσε το δόγμα του *raison d'état*, ως κατευθυντήρια αρχή της εξωτερικής πολιτικής των παιχτών του νέου συστήματος και υιοθετήθηκε από άλλα ευρωπαϊκά κράτη τον αιώνα που ακολούθησε. Επί της ουσίας, η αρχή του *raison d'état* αποτελεί ένα από τα βασικά αξιώματα του πολιτικού ρεαλισμού, περί ορθολογισμού των κρατών ως παίχτες, οι οποίοι αντιλαμβάνονται την κατανομή ισχύος, προσαρμόζουν τις ενέργειες προς τα πρότυπα συμπεριφοράς που ανταμείβονται από το διεθνές σύστημα, κατά Waltz (2011a), χωρίς να μας ενδιαφέρει η ιδεολογία, η θρησκεία και ο ηγέτης (Morgenthau 1978).

Ως προς τα πρότυπα συμπεριφοράς που επιλέγουν να υιοθετήσουν τα κράτη στη διεθνή πολιτική σκηνή, πηγάζουν από την κοινή (ορθολογική) επιδίωξη της ασφάλειας και της επιβίωσης στο άναρχο, ανταγωνιστικό, αλλά μη χαστικό διεθνές σύστημα. Σύμφωνα με τον Waltz (2011a), τα κράτη εκτός από την επιδίωξη της επιβίωσης, μπορούν να επιλέξουν την επικράτηση και την ηγεμονία επί των άλλων: «κατ' ελάχιστον επιδιώκουν την επιβίωσή τους και κατά μέγιστον επιδιώκουν την παγκόσμια κυριαρχία». Σύμφωνα με τον Κουσκουβέλη (2004), εφόσον τα κράτη έχουν επιλέξει το πρότυπο της επιβίωσης, έχουν στη διάθεσή τους να επιλέξουν σε ένα εύρος συμπεριφορών ανάμεσα στην ουδετερότητα και στην ενεργή συμμετοχή τους στη διεθνή πολιτική. Η ουδετερότητα μπορεί να κινηθεί μεταξύ των ορίων του απομονωτισμού και της εσωτερικής ενδυνάμωσης. Ο απομονωτισμός μπορεί να είναι πλήρης, που αντιστοιχεί στην απουσία ανάμειξης με τα διεθνή δρώμενα, ή μερικός. Η εσωτερική ενδυνάμωση επιτυγχάνεται μέσω της αναβάθμισης της στρατιωτικής ισχύος και έχει πρωτίστως αμυντικό και αποτρεπτικό χαρακτήρα.

Εφόσον τα κράτη επιλέξουν την ενεργή τους συμμετοχή στη διεθνή πολιτική, τότε έχουν να επιλέξουν ανάμεσα στην ηγεμονία, στην εξισορρόπηση και στην υποχωρητικότητα. Σε κάθε περίπτωση κατευθυντήρια γραμμή στη συμπεριφορά των κρατών είναι η κατανόηση των εκάστοτε συσχετισμών ισχύος. Αν τα κράτη επιδιώξουν την ηγεμονία, τότε μπορούν να στοχεύσουν στην εσωτερική τους ενδυνάμωση με αναβάθμιση των δικών τους συντελεστών ισχύος (στρατιωτική – οικονομική ισχύς) ή στην εξωτερική τους ενδυνάμωση των συντελεστών ισχύος που άπτονται συμμαχιών και συσπειρώσεων ηγεμονικού χαρακτήρα (θεσμική – πολιτική ισχύς) ή απλά στην εφαρμογή μιας πολιτικής «διαίρει και βασίλευε». Βέβαια, η επιλογή της ηγεμονικής συμπεριφοράς μπορεί να εκφραστεί επιθετικά μέσω του πολέμου με σκοπό την απροκάλυπτη αρπαγή, από την οπτική της συμπεριφοριστικής προσέγγισης, ή την εξουδετέρωση του αντιπάλου. Η επιλογή της εξισορρόπησης περιλαμβάνει την εσωτερική ενδυνάμωση και την εξωτερική ενδυνάμωση, μέσω της σύναψης συμμαχιών αμυντικού – αποτρεπτικού χαρακτήρα, οι οποίες ως ένας «γάμος συμφερόντων» δεν αποκλείει την περίπτωση συμμαχίας με τον αντίπαλο του εχθρού, απαλλαγμένη από ηθικά και άλλα ιδεολογικά διλήμματα. Και σε αυτή την περίπτωση μπορεί να εφαρμοστεί και η στρατηγική του «διαίρει και βασίλευε», καθώς και η επιλογή του πολέμου σε συνδυασμό με τη στρατηγική του πειθαναγκασμού. Τέλος, η περίπτωση της υποχωρητικότητας, η οποία δεν θεωρείται ότι αποτελεί ορθολογική επιλογή των κρατών, ενώ αποτελεί ταυτόχρονα και μία δυσμενής στρατηγική, μπορεί να λάβει τη μορφή του κατευνασμού και της σύμπλευσης. Η σύμπλευση, ωστόσο, όταν έχει επιλεγεί με στόχο το κέρδος (*bandwagoning for profit*) (Schweller 1994) μπορεί να αποκτήσει μία πιο αναθεωρητική δυναμική και να δώσει στο κράτος την ευκαιρία να λάβει καθοριστική θέση στη δομή του διεθνούς συστήματος.

Το πρότυπο συμπεριφοράς που αναδείχθηκε μέσα από τις πολιτικές και διπλωματικές όψεις του Τριακονταετή Πολέμου είναι αυτό της ηγεμονίας και της εξισορρόπησης, στο πλαίσιο της ενεργούς συμμετοχής των κρατών στην πολιτική σκηνή. Τα δύο αυτά είδη συμπεριφοράς είναι και αυτά που έχουν τις μεγαλύτερες πιθανότητες να ανταμειφθούν από το διεθνές σύστημα. Αυτή η πιθανότητα της ανταμοιβής προκύπτει, σύμφωνα με τον Waltz (2011a), έχοντας το κίνητρο της επιβίωσης ως προϋπόθεση για την επίτευξη όποιων άλλων στόχων έχουν τα κράτη. Η επιβίωση αποτελεί το κίνητρο για τα κράτη, τα οποία επιλέγουν να συμμετέχουν

σε ένα διεθνές πολιτικό σύστημα, ένα διεθνές περιβάλλον δράσης ή σε μία δομή του συστήματός τους. Τα κράτη για τη συστημική θεωρία του Waltz, είναι «μαύρα κουτιά», όμοιες εγωιστικές μονάδες, που η κάθε μία διαθέτει συγκεκριμένα φορτία ισχύος και δρουν ταυτόχρονα σε ένα διεθνές πολιτικό σύστημα. Η συνύπαρξη αυτή των κρατών μας δίνει μία πολιτική δομή. Το παράδοξο είναι πώς συνυπάρχει η δομή, ως μία οργανωτική έννοια, με την αναρχία στο διεθνές σύστημα; Δηλαδή, τα κράτη αντιδρούν στη συμμετοχή τους σε μία δομή γιατί τα περιορίζει. Ωστόσο, τα κράτη συγκροτούν και διατηρούν μία δομή στη βάση της αρχής της αυτοβοήθειας, την οποία πρώτος ο Θουκυδίδης ανέδειξε μέσα από το διάλογο των Μηλίων [E, 85-113] (Θουκυδίδη Ιστορία 2011), σύμφωνα με τη οποία τα κράτη έχουν υποχρέωση να προνοούν για την διεύρυνση των συντελεστών ισχύος τους, για να διατηρούν ετοιμότητα αντιμετώπισης των αναθεωρητικών βλέψεων των άλλων. Η δομή αποτελεί το περιβάλλον δράσης των κρατών στο διεθνή χώρο και λαμβάνει υπόψη το γεγονός ότι τα κράτη μπορεί να αλλάξουν τη συμπεριφορά τους, λόγω της ίδιας της δομής που συγκροτούν μέσω της αλληλεπίδρασής τους με τα άλλα κράτη. Έτσι, όταν γίνεται αναφορά ότι το κάθε κράτος είναι ελεύθερο να επιλέγει μία συγκεκριμένη στάση ή ένα πρότυπο συμπεριφοράς, ωστόσο στην πραγματικότητα, αυτό καθορίζεται από τη δομή του συστήματος και οι παίχτες που θα προσαρμόσουν γρηγορότερα τις ενέργειές τους προς το πρότυπο που ανταμείβεται από το διεθνές σύστημα, αυτοί θα ανέλθουν στην κορυφή. Συνεπώς λαμβάνοντας υπόψη τα τρία συστατικά στοιχεία μίας πολιτικής δομής (Waltz 2011a), που είναι η αναρχία, οι μονάδες και η κατανομή ισχύος. Η τελευταία, αποτελεί, κατά τον Waltz, τη βάση της συστημικής του θεώρησης, ο οποίος λειτουργώντας αφαιρετικά, κρατάει μόνο τον παράγοντα της ισχύος, χωρίς να ενδιαφέρεται για λοιπές ιδιαιτερότητες, όπως η προσωπικότητα του ηγέτη, η ιδεολογία και η κουλτούρα, σε αντίθεση με τη διεθνή κοινωνία του Bull (2001), ο οποίος εισέρχεται σε έννοιες κοινών συμφερόντων και αξιών. Στη βάση της θεώρησης του δομικού ρεαλισμού του Waltz ο Κουσκουβέλης (2004) συνοψίζει τα χαρακτηριστικά του διεθνούς συστήματος: Πρώτον, το διεθνές σύστημα καθορίζεται από τη θεμελιώδη διατακτική αρχή της διάρθρωσής του την αναρχία και, εφόσον αυτή αλλάξει τότε αυτό θα διαφοροποιήσει και το σύστημα. Δεύτερον, τα κράτη αποτελούν τις βασικές μονάδες του συστήματος, τη δομή του και αφού αυτά είναι όμοια και αντιμετωπίζουν τις ίδιες προκλήσεις ασφαλείας, τότε το σύστημα δεν αλλάζει. Τρίτον, η δομή του

συστήματος καθορίζεται και μεταλλάσσεται από την κατανομή της ισχύος των μονάδων σε αυτό και τους συσχετισμούς της.

Στο βεσφαλιανό σύστημα, η στάση που επέλεγε να ακολουθήσει το κάθε κράτος βασιζόταν στην εξασφάλιση της αρχής της επιβίωσής του και στη επιλογή για συμμετοχή στο νέο διεθνές σύστημα. Σε αυτό το πλαίσιο, υπήρχαν Γερμανοί και Ιταλοί ηγεμόνες, οι οποίοι διατηρούσαν συμμαχίες με άλλα κράτη (Watson 2010). Η διαμόρφωση των συμμαχιών, πλέον, δεν ταυτιζόταν με την πόλωση των δύο πρώην αντιμαχόμενων πλευρών, αλλά το κάθε κυρίαρχο κράτος ήταν ελεύθερο να προσχωρήσει σε όποιο είδους συνασπισμού επιθυμούσε και θεωρούσε ότι ανταποκρίνεται καλύτερα στα συμφέροντά του. Η ανάγκη για τη σύναψη των συμμαχιών υπαγορευόταν ανάλογα με τους στόχους του κάθε κράτους: Εφόσον αυτοί περιλάμβαναν τη διατήρηση της ανεξαρτησίας τότε επέλεγαν τη συμμαχία για την εξισορρόπηση της ισχύος ή της απειλής. Η άλλη επιλογή των κρατών είναι σύμπλευση (band-wagoning), με τον ηγεμόνα να ταυτίζει τα συμφέροντά του με αυτά του ισχυρότερου και, ταυτόχρονα να κατανοεί την αδυναμία του σε σχέση με τον ισχυρό. Επίσης, κάποια άλλα κράτη επέλεγαν, μια πιο κερδοφόρα επιλογή του band-wagoning, τη σύμπλευση για κέρδος (band-wagoning for profit) (Schweller 1994), τηρώντας μια πιο αναθεωρητική στάση, ως προς τα αναμενόμενα κέρδη από τη συμμετοχή τους στη συμμαχία, χωρίς να ενδιαφέρονται για την εξωτερική πολιτική και να αλλοτριώνονται σε εσωτερικό επίπεδο. Η πολιτική αυτών των κρατών, σύμφωνα με τον Watson (Watson 2010) δεχόταν επικρίσεις από τα άλλα κράτη, χαρακτηρίζοντάς τη ως «πορνεία».

Για να αναδειχθεί ο Τριακονταετής Πόλεμος και το φαινόμενο της Βεσφαλίας που ακολούθησε, ως μια ιδεοτυπική θεωρία του πολιτικού ρεαλισμού θα επιλεγούν τα μεθοδολογικά εργαλεία που προκύπτουν από τις θεωρίες πολέμου που στηρίζονται στον ρεαλισμό και στη συνέχεια θα εξετασθούν και θα κατηγοριοποιηθούν τα αίτια του συγκεκριμένου πολέμου στη βάση των τριών επιπέδων ανάλυσης κατά Waltz (2011b) (άνθρωπος, κράτος, διεθνές σύστημα). Ταυτόχρονα θα εξετασθούν, στη βάση του βεσφαλιανού συστήματος κρατών οι θεωρήσεις των αντιπροσωπευτικότερων θεωρητικών του πολιτικού ρεαλισμού.

Για την ερμηνεία του φαινομένου του πολέμου μεταξύ των δυνάμεων της εποχής θα πρέπει να εστιάσουμε αρχικά στις λειτουργίες του πολέμου στο διεθνές

σύστημα. Μια λειτουργία βρίσκεται στο επίπεδο του κράτους και λαμβάνει τη μορφή είτε της εξισορρόπησης ισχύος ή απειλής, είτε της προσπάθειας για ηγεμόνευση, ενώ μια δεύτερη λειτουργία βρίσκεται στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος (Η. Κουσκουβέλης 2004). Μια τρίτη λειτουργία του πολέμου είναι αυτή της διεθνούς κοινωνίας κατά Bull (2001), με τις μεγάλες δυνάμεις να λειτουργούν ως εργαλείο της διατήρησης του διεθνούς συστήματος. Έτσι στο επίπεδο του κράτους, κατά τον Clausewitz, «ο πόλεμος είναι μία πράξη βίας που αποσκοπεί στο να υποχρεώσει τον αντίπαλο να πράξει κατά τη δική μας βούληση» και «είναι η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα», ενώ κατά τον Hedley Bull «ο πόλεμος είναι οργανωμένη βία που διεξάγεται ανάμεσα σε πολιτικές μονάδες, η βία δεν είναι πόλεμος, παρά μόνο αν ασκείται εν ονόματι μίας πολιτικής μονάδας». Ο Κολιόπουλος (2008) αναφέρει ότι πόλεμος είναι η οργανωμένη βία που ασκείται μεταξύ πολιτικών μονάδων με σκοπό την επιβολή της θέλησης της νικήτριας επί της ηττημένης. Κοινό στοιχείο στις παραπάνω προσεγγίσεις, εκτός από την έννοια της βίας, αποτελεί η διάσταση που λαμβάνει η πολιτική στην εξέλιξή του. Η στόχευση κάθε πολέμου, αντικειμενικά και διαχρονικά, είναι η επίτευξη των πολιτικών στόχων της εθνοκρατικής οντότητας. Στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος, ο πόλεμος αποτελεί το μέσο για την κατάργηση και τη δημιουργία ενός νέου διεθνούς συστήματος. Έτσι, ο Τριακονταετής Πόλεμος, αρχικά χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο για την επίλυση των θρησκευτικών διαφορών και στην πορεία του πολεμικού φαινομένου οδήγησε στην αποφυγή της επικράτησης ενός δρώντα επί των υπολοίπων (ηγεμονία των Αψβούργων στην Ευρώπη). Σε επίπεδο της διεθνούς κοινωνίας, ο Bull (2001) θεωρεί ότι ο πόλεμος μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο για την πραγμάτωση κοινών στόχων και τη διατήρηση του διεθνούς συστήματος.

Ο πόλεμος, ως προϊόν οργανωμένης βίας και ως εργαλείο της πολιτικής, χρησιμοποιείται για να παραχθεί ένα πολιτικό αποτέλεσμα (Λίτσας 2010). Είναι ένα πολιτικό φαινόμενο και οι σκοποί του αφορούν την επιβίωση του κράτους και την επικράτησή του έναντι των υπολοίπων. Ταυτόχρονα, ο πόλεμος δεν μπορεί να εκλείψει από την ανθρώπινη ζωή, αφού είναι ένα δημιούργημα του ίδιου του ανθρώπου και προκύπτει από την άναρχη και ανταγωνιστική δομή του διεθνούς συστήματος, μέσα από την ρεαλιστική θεώρηση, η οποία δίνει καλύτερες απαντήσεις για τα πραγματικά αίτια και όχι τις αφορμές του πολέμου, αποφεύγοντας

να ασχοληθεί με ηθικά ερωτήματα και περί πολέμου διλήμματα της ανθρωπότητας. Μία ορθολογική στρατηγική αποτελεί το μέσο επίτευξης των πολιτικών σκοπών με όσο το δυνατόν λιγότερο κόστος για την οντότητα που επιλέγει να κάνει χρήση αυτής. Ο Carr (2011), διατυπώνοντας μια ορθολογική θέση περί πολέμου, αναφέρει ότι η πολιτική δεν υποτάσσεται στην ηθική, αλλά ούτε και η ηθική στην πολιτική, ενώ και τα δύο στοιχεία υποτάσσονται στην ανάγκη αύξησης της ισχύος του εθνοκρατικού παράγοντα. Σύμφωνα με το Λίτσα (2010), η διεξαγωγή ορθολογικών πολέμων προσφέρει μεγαλύτερα διαστήματα ειρήνης, εξυπηρετεί τον υπέρτατο σκοπό του κράτους να διατηρήσει την ελευθερία και την ασφάλειά του, αναζητώντας συντελεστές ισχύος προκειμένου να εξασφαλίσει την επιβίωσή του και την εδαφική του ακεραιότητα. Αυτή αποτελεί και την πλέον ορθολογικά ηθική λειτουργία ενός κράτους στη διεθνή κοινωνία και η οποία διατυπώνεται με τον πλέον εύστοχο τρόπο στο διάλογο των Αθηναίων και Μηλίων του Θουκυδίδη, αναφορικά με το ανήθικο των Μηλίων να μην έχουν προνοήσει για την εσωτερική τους ενδυνάμωση – η αρχή της αυτοβοήθειας κατά τον Θουκυδίδη – με ενίσχυση των συντελεστών ισχύος του κράτους, ώστε αυτοί να λειτουργούν αποτρεπτικά έναντι εξωτερικών απειλών. Άλλωστε, πολλοί κοινωνικοί επιστήμονες, ανάμεσά τους και αρκετοί του ειρηνιστικού κινήματος, αναγνώρισαν ότι η ολοκληρωτική εξάλειψη της σύγκρουσης είναι όχι μόνο αδύνατη αλλά είναι και ανεπιθύμητη, επειδή η σύγκρουση σε κάποιες μορφές είναι προϋπόθεση κοινωνικής αλλαγής και προόδου.

Το έργο του Θουκυδίδη, το οποίο συνιστά την πρώτη θεωρητική πηγή διεθνών σχέσεων. Σε αυτό το πλαίσιο, θα προσπαθήσουμε, αρχικά, να συσχετίσουμε τα αίτια του Τριακονταετή Πολέμου με την θεώρηση του πολιτικού ρεαλισμού και τον τρόπο που αντιλαμβάνεται αυτός τις διεθνείς σχέσεις. Ο Θουκυδίδης αντιλαμβανόταν τις πόλεις-κράτη της εποχής του ως μέρη ενός διεθνούς συστήματος - όχι όπως του σημερινού και χωρίς να το ονομάζει έτσι - δεν αναφέρει την έννοια της ισορροπίας ισχύος του 17^{ου} αιώνα, παρουσιάζοντας την πόλη-κράτος να λειτουργεί με βάση το συμφέρον και τον ανταγωνισμό της ισχύος. Ο Θουκυδίδης μέσα από το έργο του προσφέρει τρεις θεωρίες πολέμου: Με πρώτο τον ανταγωνισμό της ισχύος, ο οποίος θα εξετασθεί στη συνέχεια καθώς είναι το βασικότερο αίτιο του πολέμου και αποτυπώνεται στη συμπεριφορά συγκεκριμένων δρώντων κατά τη διάρκεια του Τριακονταετή Πολέμου. Δεύτερη θεωρία είναι η πρόφαση που σχετίζεται με τις ιμπεριαλιστικές τάσεις των κρατών: «Ο πραγματικός

λόγος της εκστρατείας (των Αθηναίων στη Σικελία) ήταν η επιθυμία τους να κατακτήσουν ολόκληρο το νησί, πρόβαλλαν όμως ταυτόχρονα την εύσημη πρόφαση π[ως ήθελαν να βοηθήσουν τους ομοφύλους τους και τους συμμάχους που είχαν αποκτήσει εκεί» [Ζ, 6] (Θουκυδίδη Ιστορία 2011). Τρίτη έρχεται η απόφαση για πόλεμο, μέσα από τον υπολογισμό του κόστους και του οφέλους: «Πραγματικά, κανένας δεν παρασύρεται σε πόλεμο από άγνοια των δεινών ούτε πάλι αποτρέπεται κανένας από φόβο, εάν νομίζει ότι πολεμώντας θα αποκτήσει κάποια πλεονεκτήματα (κόστος-όφελος). Αυτό (ο πόλεμος) που πραγματικά συμβαίνει είναι ότι οι μεν εκτιμούν πως τα κέρδη θα είναι μεγαλύτερα από τους κινδύνους και οι άλλοι προτιμούν να αντιμετωπίσουν τους κινδύνους παρά να πάθουν εκείνη τη στιγμή κάποια ζημιά» [Δ, 59-2] (Θουκυδίδη Ιστορία 2011).

Το πρώτο αίτιο και το βασικότερο αίτιο του πολέμου που παραθέτει είναι ο ανταγωνισμός ισχύος: «Η πραγματικότερη λοιπόν αιτία, αλλά και η πιο ανομολόγητη, είναι κατά τη γνώμη μου ότι οι Αθηναίοι, καθώς η δύναμή τους είχε αυξηθεί και ενέπνεαν φόβο στους Λακεδαιμόνιους, έφεραν τους τελευταίους στην ανάγκη να πάρουν τα όπλα» [Α, 23-6] και «οι Λακεδαιμόνιοι ψήφισαν ότι η συνθήκη είχε παραβιαστεί και ότι έπρεπε να κηρυχτεί πόλεμος όχι τόσο επειδή τους έπειθαν τα λόγια των συμμάχων τους όσο επειδή φοβούνταν μήπως οι Αθηναίοι γίνουν ακόμη ισχυρότεροι...» [Α,88] (Θουκυδίδη Ιστορία 2011). Από τη συνθήκη του ανταγωνισμού της ισχύος προκύπτει το κομβικό σημείο της έννοιας του διλήμματος ασφάλειας και η έννοια του «θουκυδίδειου αδιεξόδου» ως η διαδικασία που προκύπτει μέσω της κλιμάκωσης του ανταγωνισμού και όταν αυτή μηδενισθεί τότε να παράγει τον πόλεμο. Σε αυτή τη διαδικασία συνεχούς ενίσχυσης των μηχανισμών ισχύος του κράτους, μας ενδιαφέρει ο τρόπος που αντιλαμβάνεται το άλλο κράτος αυτή την ενίσχυση και εφόσον τη θεωρήσει ως απειλή για τη δική του ασφάλεια τότε προβαίνει σε ενέργειες παύσης αυτής της διαδικασίας. Η παραλλαγή της έννοιας του ανταγωνισμού της ισχύος, διατυπώθηκε ξεκάθαρα και με διορατικότητα το 15^ο αιώνα από τον Machiavelli ως ισορροπία ισχύος ανάμεσα στα ιταλικά stato της εποχής του. Η προτεραιότητα του ηγεμόνα δεν ήταν κάποιος συγκεκριμένος εχθρός, αλλά η εξασφάλιση, μέσω μιας ορθολογικής στρατηγικής, ότι κανένας άλλος ηγεμόνας, ακόμα και ο πιο στενός σύμμαχος δε θα εξελισσόταν σε υπερβολικά ισχυρό (Watson 2010). Έτσι το πρώτο βεσφαλιανό διεθνές πολυπολικό σύστημα (1648-1789) δημιουργήθηκε στη βάση αυτής της αρχής. Στον Τριακονταετή Πόλεμο,

ο αυτοκράτορας Φερδινάνδος Β΄ ήταν αυτός που ουσιαστικά δε αντιλήφθηκε την έννοια το εθνικού συμφέροντος και προτίμησε να μείνει δογματικά προσηλωμένος στις θρησκευτικές του πεποιθήσεις. Από την άλλη η Γαλλία, με τον καρδινάλιο Richellieu, είχε αντιληφθεί τη σημασία που έχει για ένα κράτος να αναγνωρίζει τους συσχετισμούς ισχύος του διεθνούς περιβάλλοντος, απαλλαγμένο από οποιουσδήποτε ηθικούς περιορισμούς. Εξάλλου, σύμφωνα με το Θουκυδίδη, τα επιχειρήματα υπέρ του δικαίου έχουν αξία μόνο όπου υπάρχει ίση ανάγκη, δηλαδή να υπάρχει ίση ισχύς για τη επιβολή του: «...αφού ξέρουμε και ξέρετε πως κατά την ανθρώπινη λογική μπορούμε να μιλάμε για δίκαιο όταν και τα δύο μέρη έχουν ίση ισχύ και ότι οι ισχυροί πράττουν ό,τι τους επιτρέπει η δύναμή τους και οι αδύναμοι υποχωρούν και το αποδέχονται» [E-89] (Θουκυδίδη Ιστορία 2011). Κάνοντας ένα βήμα παραπέρα στην εξέλιξη της θεωρίας του πολιτικού ρεαλισμού, ο επιθετικός ρεαλισμός του Mearsheimer (2006) προσπαθεί μέσω συγκεκριμένων υποθέσεων να εξηγήσει γιατί τα κράτη και συγκεκριμένα οι μεγάλες δυνάμεις²⁵, επιδιώκουν την ισχύ και δεν περιορίζουν τη λειτουργία τους μόνο στη βάση του εθνικού συμφέροντος της ασφάλειας και της επιβίωσής τους, αλλά ανταγωνίζονται για την ισχύ, επιδιώκουν την ηγεμονία και τη μεγιστοποίησή τους. Η πρώτη υπόθεση είναι η αναρχία του διεθνούς συστήματος, με την έννοια της απουσίας μιας ανώτατης διατακτικής αρχής πάνω από τα κράτη. Η δεύτερη είναι η επιθετική τους ικανότητα, που εξαρτάται από τα φορτία ισχύος που διαθέτουν. Η τρίτη έχει να κάνει με την αβεβαιότητα των προθέσεών τους, όπως και το τρόπο που αντιλαμβάνεται το ένα κράτος την ισχυροποίηση του άλλου. Η τέταρτη αφορά την επιβίωση και την ασφάλεια ως το βασικό κίνητρο και τη βάση για τη μεγιστοποίηση του κράτους. Η πέμπτη αφορά τη λειτουργία των κρατών ως ορθολογικές οντότητες, οι οποίες υπολογίζουν συνεχώς τη σχέση κόστους και οφέλους και εξετάζουν τις συμπεριφορές των άλλων κρατών και την τυχόν επιρροή τους στις στρατηγικές επιβίωσης. Σε αυτό το πλαίσιο, κατά το Mearsheimer (2006) τα κράτη που επιδιώκουν την ισχύ έχουν ως στόχο την ηγεμονία ακολουθώντας τρία γενικά πρότυπα συμπεριφοράς: Τον φόβο, την αυτοβοήθεια και τη μεγιστοποίηση της

²⁵ Αν και η θεωρία του Mearsheimer επικεντρώνεται στις μεγάλες δυνάμεις, με την υπόθεση ότι αυτές έχουν τις μεγαλύτερες πιθανότητες να οδηγηθούν στη σύγκρουση, ωστόσο δεν παραλείπει να αναφέρει ότι η θεωρία του αφορά και τις μικρότερες δυνάμεις, εννοώντας ότι αυτές είναι μικρότερες σε σύγκριση με κάποιες άλλες, ενώ δεν αποκλείεται ένα κράτος που είναι μικρό να επιθυμεί τη μεγιστοποίησή του. Έτσι στην αναφορά των υποθέσεων σχετικά με τους λόγους που οι μεγάλες δυνάμεις επιδιώκουν την ισχύ, η παρούσα εργασία αναφέρεται γενικότερα στα κράτη και όχι αποκλειστικά στις μεγάλες δυνάμεις.

ισχύος. Τα δύο πρώτα έχουν αναλυθεί από το Θουκυδίδη με την αρχή της αυτοβοήθειας να αποτυπώνεται εύστοχα στο διάλογο Αθηναίων – Μηλίων, αποτυπώνοντας το ανήθικο ενός κράτους που δεν έχει προνοήσει για τη δυνατότητα αυτοπροστασίας του μέσω στρατηγικών εσωτερικής (στρατιωτικής ισχύος) και εξωτερικής (σύναψη συμμαχιών – αντισυσπειρώσεων) ενδυνάμωσης. Ο φόβος, κατά τον Θουκυδίδη, είναι σε συσχέτιση με τη διαδικασία λήψης απόφασης και όπως αυτός αποτυπώνεται στις αποφάσεις ενός κράτους με την ύπαρξη μιας δεδομένης απειλής. Ο Κουσκουβέλης (2015) αναφέρει ότι η απόφαση έχει ένα υποκείμενο στο επίκεντρο, το οποίο λειτουργεί και αποφασίζει μέσα σε ένα περιβάλλον που συντίθεται από διαφορετικά μεγέθη και μεταβλητές. Τα μεγέθη του ανθρώπινου περιβάλλοντος κατατάσσονται από τον Θουκυδίδη στους αντικειμενικούς παράγοντες στη διαδικασία λήψης απόφασης και ο βαθμός που οι συγκεκριμένοι παράγοντες επηρεάζουν την ίδια την απόφαση είναι θέμα υποκειμενικής εκτίμησης και πνευματικής διεργασίας του ατόμου που τη λαμβάνει. Αυτοί είναι ο χώρος, ο πληθυσμός, η οργάνωση, η διεθνής θέση του κράτους, η εσωτερική και διεθνής συγκυρία και ο πλούτος. Στις περιπτώσεις που η παρουσία και η επιρροή ενός ή περισσότερων αντικειμενικών παραγόντων είναι έντονη στο στάδιο της διαδικασίας της απόφασης, τότε αυτοί που στοιχειοθετούν και το περιβάλλον του υποκειμένου, προσδιορίζουν την απόφαση, με αντίστοιχη μείωση της επίδρασης του υποκειμενικού στοιχείου, το οποίο συγκρούεται με την πραγματικότητα. Αυτή ακριβώς την κατάσταση ο Θουκυδίδης την ονομάζει «ανάγκη» και προσδιορίζει τους τρεις ενισχυτικούς παράγοντες παραγωγής απόφασης, την τιμή, τον φόβο και το συμφέρον και οι οποίοι αναφέρονται στα τρία βασικά εδάφια που βρίσκεται η θεωρία του για την απόφαση [Α.75.3, Α.76.2 και Γ.45.4-7] (Θουκυδίδη Ιστορία 2011). Με αντιπροσωπευτικότερο το πρώτο εδάφιο, όπου οι Αθηναίοι εξηγούν ότι την ηγεμονία δεν την απέκτησαν με τη βία, «αλλά μόνον αφού σεις δεν ηθελήσατε να μείνετε προς συνέχισιν του αγώνος κατά των υπολειφθεισών δυνάμεων του βαρβάρου, οι ίδιοι δε οι σύμμαχοι προσήλθαν και μας ικέτευσαν να αναλάβωμεν την αρχηγίαν των» και ότι με αυτό τον τρόπο η ηγεμονία «μας επεβλήθη κατ' αρχάς από αυτήν την δύναμιν των πραγμάτων», καταλήγοντας στην επιβεβαίωση των τριών παραγόντων απόφασης του Θουκυδίδη, «ο φόβος των βαρβάρων υπήρξε το κυριώτερον ελατήριόν μας, έπειτα η δόξα, και τελευταίον το συμφέρον». Επιπρόσθετα, φαίνεται ότι ο άνθρωπος εξαιτίας της φύσης του ή και της ανάγκης του, αλλά και λόγω του συμφέροντος, του φόβου και της τιμής, αναλαμβάνει,

αναπτύσσει και διατηρεί εξουσία. Όσον αφορά το στοιχείο του φόβου, ως διαδικασία διάχυσης αρνητικών συναισθημάτων είναι παρούσα στις διεθνείς σχέσεις και οδηγεί τα κράτη στη σχηματοποίηση ανάλογων πολιτικών στο διεθνές σύστημα. Ο φόβος είναι θετικό στοιχείο για το ορθολογικό κράτος, ενώ ο φόβος του εχθρού (*metus hostilis* ή το δόγμα Σαλούστιου) που αναφέρεται στην χρησιμότητα διατήρησης του φόβου του αντιπάλου, μέσω της αναγκαιότητας της ύπαρξης της εθνοκρατικής οντότητας του αντιπάλου, αποφεύγοντας ενέργειες που θα οδηγήσουν στην εξαφάνισή του από το διεθνές σύστημα στην περίπτωση ήττας του.

Επομένως, στη βάση των δύο πρώτων προτύπων συμπεριφοράς των κρατών στο διεθνές σύστημα - τον φόβο και την αυτοβοήθεια - τα κράτη βλέπουν με καχυποψία και έλλειψη εμπιστοσύνης τις ενέργειες των άλλων. Η στάση αυτή ενισχύεται από την ίδια την άναρχη δομή του διεθνούς συστήματος, με την έννοια της απουσίας μιας κεντρικής εξουσίας στην οποία το κράτος μπορεί να στραφεί για βοήθεια όταν απειλείται. Η σημασία του φόβου, του διλήμματος ασφαλείας μεταξύ των κρατών, λαμβάνει προεξέχουσα θέση, κινητοποιώντας ανταγωνιστικές συμπεριφορές. Επιπρόσθετα, τα κράτη, μέσα στο ανταγωνιστικό και άναρχο διεθνές σύστημα, δεν μπορούν να βασίζονται σε άλλους για την εξασφάλιση της επιβίωσής τους. Αυτή είναι η πρόνοια των κρατών για αυτοβοήθεια χρησιμοποιώντας ως εργαλεία τις συμμαχίες και την ενίσχυση των πυλώνων ισχύος τους. Η αυτοβοήθεια κάνει τα κράτη να μην υποτάσσουν τα συμφέροντά τους στα συμφέροντα των υπολοίπων και αυτό σε συνδυασμό με την αβεβαιότητα, ακόμα και την εξαπάτηση των υπολοίπων σχετικά με τις προθέσεις τους, τα κάνει να επιλέγουν, σαν βέλτιστη στρατηγική εξασφάλισης της επιβίωσής τους, το τρίτο πρότυπο συμπεριφοράς, την μεγιστοποίηση της ισχύος τους. Για να το πετύχουν αυτό τα κράτη έχουν ως εργαλείο τον ηγεμονικό πόλεμο, ενώ θα πρέπει να είναι γνώστες της κατανομής ισχύος στο σύστημα και να προσπαθούν να την αλλάξουν εφόσον αντιληφθούν ότι η ισορροπία αυτή δεν τους ευνοεί. Σε αυτό το πλαίσιο, μια δύναμη επιδιώκει, πέρα από τη διατήρηση της θέσης της στο σύστημα, να διευρύνει την επιρροή της και τελικά να καταστεί ηγεμονική. Επιπλέον, η ηγεμονική δύναμη στοχεύει στη διατήρηση της πολικότητας του συστήματος, εξασφαλίζοντας ότι κανένας άλλος δεν θα αναδειχθεί σε ηγεμονική δύναμη, ενώ η ίδια μπορεί να παίζει το ρόλο του σταθεροποιητή, ερχόμενος σε σύγκρουση με αναθεωρητικές δυνάμεις. Βέβαια, μια ηγεμονική δύναμη μπορεί να λειτουργήσει και αποσταθεροποιητικά, ως

επαναστατική κατά Wight (1998) δύναμη, η οποία προσπαθεί να καταργήσει το διεθνές σύστημα και να εγκαθιδρύσει μια παγκόσμια αυτοκρατορία, μιλώντας για τον πλήρη έλεγχο της συστημικής διαδικασίας μέσω μιας μαξιμαλιστικής στόχευσης.

Οι αρχές που διατύπωσαν δύο κορυφαίοι σύγχρονοι εκφραστές του πολιτικού ρεαλισμού που δεσπάζει στις διεθνείς σχέσεις, ο Morgenthau και ο Waltz, θα αποτελέσουν τη βάση της ανάλυσης προκειμένου αναδειχθεί το βεσφαλιανό σύστημα, μέσα από τις πολεμικές του όψεις και τις διπλωματικές του διαδικασίες, ως ένας ιδεότυπος, ο οποίος προσδιορίζει οντολογικά, κανονιστικά και ιδεολογικά όχι μόνο τη δυτική νεωτερικότητα αλλά και την παγκόσμια κοινωνία ή το παγκόσμιο διεθνές σύστημα.

Ο Morgenthau (1978), ο οποίος θεωρείται ο θεμελιωτής του πολιτικού ρεαλισμού, διατύπωσε τις έξι θεμελιώδεις αρχές της κυρίαρχης θεώρησης:

α. Η διεθνής πολιτική διέπεται από αντικειμενικούς κανόνες που έχουν τις ρίζες τους στην ανθρώπινη φύση, η οποία είναι εγωιστική, ιδιοτελής και παρορμητική. Εφόσον η ανθρώπινη φύση δεν έχει αλλάξει, τότε μπορούμε να αναπτύξουμε μία αντίστοιχη ορθολογική θεωρία.

β. Ο χώρος της διεθνούς πολιτικής είναι μία αυτόνομη σφαίρα δράσης. Συναφώς, η πολιτική ως αυτόνομη, δεν μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο με όρους οικονομίας, ηθικής ή ιδεολογίας.

γ. Τα συμφέροντα προσδιορίζονται με όρους ισχύος, ενώ όλα τα υπόλοιπα ηθικά και ιδεολογικά κίνητρα υπερκαλύπτονται από την ισχύ. Δεν υφίσταται προσαρμογή της πραγματικότητας στην πολιτική, αλλά μία αντικειμενική εικόνα της κατάστασης (η κατάσταση όπως είναι και όχι όπως θα θέλαμε να είναι).

δ. Το συμφέρον, ως κοινά αποδεκτός στόχος, μπορεί να μεταβάλλεται ανάλογα με τις προτεραιότητες της εποχής. Το συμφέρον αποτελεί μια αντικειμενική κατηγορία που ορίζεται οικουμενικά, αλλά χωρίς σταθερό περιεχόμενο, το οποίο μπορεί να προσδιορίζεται διαφορετικά για τον καθένα και ποικίλει βάσει των διαφορετικών συντελεστών ισχύος ανά εποχή.

ε. Τα ζητήματα ηθικής αναγνωρίζονται, παράλληλα με την συγκρουσιακή τους σχέση ανάμεσα στις ηθικές εντολές και στις απαιτήσεις της

πολιτικής για μία επιτυχημένη δράση, δηλαδή η ηθική αναγνωρίζεται αλλά με γνώμονα το συμφέρον.

στ. Οι ηθικές επιδιώξεις ενός κράτους δεν ταυτίζονται απαραίτητα με τους οικουμενικούς κανόνες της ηθικής. Η δράση των κρατών συμβαίνει σε χώρο διαφορετικό από αυτό της ηθικής. Δεν υπάρχει κυρίαρχη ηθική.

Οι βασικές αρχές του πολιτικού ρεαλισμού, όπως αυτές προκύπτουν από το έργο του Waltz (2011a) συνοψίζονται ως ακολούθως:

α. Η αναρχία του διεθνούς συστήματος, η οποία συνίσταται από την απουσία μιας υπέρτατης ρυθμιστικής αρχής.

β. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των παιχτών του διεθνούς συστήματος, απόρροια της έλλειψης μίας ρυθμιστικής εξουσίας.

γ. Η αρχή της αυτοβοήθειας, ως εξασφάλιση του εθνικού συμφέροντος της ασφάλειας για τα κράτη.

δ. Το δίλημμα ασφαλείας, ως κατευθυντήρια αρχή για τις ενέργειες των κρατών για αύξηση της ασφάλειάς τους, στον τρόπο που αυτά αντιλαμβάνονται την ενδυνάμωση των άλλων. Στη βάση αυτής της λογικής τα κράτη στο άναρχο διεθνές σύστημα αναγκάζονται να λάβουν μέτρα, για να αυξήσουν την ασφάλειά τους. Τα μέτρα αυτά όμως μειώνουν την ασφάλεια των άλλων. Αυτό ανατροφοδοτεί την ανασφάλεια και τον ανταγωνισμό.

ε. Το διεθνές σύστημα ως κρατο-κεντρικό, λαμβάνοντας το κυρίαρχο κράτος ως την βασική μονάδα του συστήματος

στ. Η αρχή του ορθολογισμού στη συμπεριφορά των κρατών, υπολογίζοντας συνεχώς τη σχέση κόστους – οφέλους.

ζ. Η ασφάλεια, ως βασική επιδίωξη του κράτους και υπέρτατο εθνικό συμφέρον.

η. Η επιδίωξη της ισχύος από τα κράτη.

θ. Η προσπάθεια για εξισορρόπηση της ισχύος ως βασική στρατηγική των κρατών.

ι. Η αρχή της ισορροπίας της ισχύος. Οι μεμονωμένες προσπάθειες που καταβάλλουν τα κράτη να εξισορροπήσουν τους αντιπάλους τους, συμβάλλουν στη δημιουργία ενός αυτορρυθμιζόμενου συστήματος ισορροπίας δυνάμεων που με τη σειρά του δύναται να συμβάλλει στη διατήρηση της ειρήνης. Η κατανομή ισχύος στο διεθνές σύστημα συμβάλλει στη σταθερότητα ή στην αστάθεια του συστήματος.

Η εστίαση της παρούσας εργασίας στη θεωρητική παρακαταθήκη του Waltz, γίνεται λόγω της προσπάθειάς του να συγκεντρώσει και να οργανώσει, τον 20^ο αιώνα, την προηγούμενη παραγωγή σκέψης σε ότι αφορά το διεθνές φαινόμενο, αφού όλοι οι προγενέστεροι παραγωγοί πολιτικής σκέψης αναφέρονται στο διεθνές φαινόμενο: Σε μικρότερο βαθμό ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης, σε μεγαλύτερο ο Θουκυδίδης, ενώ εξίσου σημαντική είναι η συνεισφορά των Machiavelli και Hobbes στη θεωρία περί της δημιουργίας του κράτους. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Waltz κατάφερε να συγκεντρώσει όλες τις απόψεις, σπουδαίων θεωρητικών, σε διαφορετικές εποχές και συνθήκες, οι οποίοι κατέληξαν να δώσουν τη βασική σκέψη για τα διεθνή τεκταινόμενα. Στη βάση αυτή της σκέψης, ο Waltz προσπάθησε να απαντήσει στο διαχρονικό ερώτημα αναφορικά με το «από πού ξεκινάει ο πόλεμος», εστιάζοντας έτσι σε τρία επίπεδα: το πρώτο να είναι το άτομο, το δεύτερο να είναι το κράτος και το τρίτο να περιλαμβάνει το διεθνές σύστημα (Waltz 2011b).

Τα τρία αυτά επίπεδα ή εικόνες διαφοροποιούν και καθορίζουν πολιτικές συμπεριφορές και σε αυτά μπορούν να εντοπιστούν τα κυριότερα αίτια του πολέμου, ενώ κάθε πρόταση της πολιτικής για διατήρηση της ειρήνης συνδέεται αναπόφευκτα με αυτές τις εικόνες. Με την πρώτη εικόνα να εστιάζει στο χαμηλό επίπεδο του ανθρώπου, ο πόλεμος θεωρείται ως απόρροια της «κακής» ανθρώπινης φύσης. Εδώ το άτομο παρουσιάζεται ως λήπτης απόφαση, ο βασικός δρών με δεδομένες τις εγγενείς ανθρώπινες αδυναμίες, με τους αισιόδοξους να υποστηρίζουν ότι το άτομο αναμορφώνεται και τους απαισιόδοξους να θεωρούν ότι παραμένει το ίδιο. Η δεύτερη εικόνα αναφέρεται στο κράτος, το οποίο διαθέτει ένα συγκεκριμένο πολιτικό σύστημα και ιδιαίτερες πολιτικές συνθήκες. Οι μηχανισμοί ασφαλείας του κράτους είναι αυτοί που θα χρησιμοποιηθούν για να αναμορφωθεί και ο άνθρωπος. Σε αντιστοιχία, το κράτος αναμορφώνεται, κατ' αναλογία, με τη

βελτίωση του ανθρώπου, αφού το κράτος εξαρτάται από τους πολίτες του και οι πολίτες διαμορφώνονται μέσω της εκπαίδευσης. Το επίπεδο του κράτους, ήρθε για να καθορίσει το πολιτικό πλαίσιο εντός του οποίου λαμβάνουν χώρα οι ατομικές και οι κοινωνικές δράσεις και καθώς όλες οι δραστηριότητες της ζωής σχετίζονται με την ανθρώπινη φύση, γίνεται κατανοητό ότι το επίπεδο του ατόμου δεν αρκεί για να προσδιορισθούν οι διάφορες συμπεριφορές, οπότε, προκειμένου να εξηγηθεί οτιδήποτε, θα πρέπει να εξετασθεί σε ένα υψηλότερο επίπεδο από την ανθρώπινη φύση (Waltz 2011b). Συναφώς, στη βάση της χομπσιανής ανάλυσης, η αυτοσυντήρηση είναι το πρωταρχικό ενδιαφέρον του ανθρώπου, οπότε και στρέφεται προς το κράτος για να εξασφαλίσει τη συλλογική του ασφάλεια, ενώ ο Bodin θεωρεί ότι η εσωτερική ενότητα του κράτους μπορεί να εξυπηρετηθεί μέσα από ένα πόλεμο, στον οποίο όλη η κοινωνία συνασπίζεται εναντίον του κοινού εχθρού. Ωστόσο, όταν η ανάλυση των διεθνών σχέσεων και του φαινομένου του πολέμου στηρίζεται αποκλειστικά στη δεύτερη εικόνα, αυτό μπορεί να οδηγήσει λανθασμένα στη γενίκευση ότι τα «κακά» κράτη κάνουν πόλεμο, αφού, το αντίστροφο, ότι δηλαδή τα «καλά» κράτη εξασφαλίζουν την παγκόσμια ειρήνη είναι αμφισβητήσιμο. Στη βάση αυτής της λογικής, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η σχέση μεταξύ ανθρώπου και κοινωνίας είναι αμφίδρομη, ήτοι, το άτομο κατασκευάζει την κοινωνία και, αντίστοιχα, η κοινωνία διαμορφώνει τον άνθρωπο. Συνεπώς, στο ίδιο μοτίβο, και η σχέση μεταξύ κράτους και διεθνούς περιβάλλοντος είναι αμφίδρομη, ήτοι οι δράσεις των κρατών συντελούν στην ουσία των διεθνών σχέσεων και, αντίστοιχα, το διεθνές περιβάλλον επηρεάζει τη συμπεριφορά των κρατών. Δεδομένης της ανεπάρκειας της δεύτερης εικόνας να εξηγήσει τα διεθνή φαινόμενα, η τρίτη εικόνα του διεθνούς συστήματος έρχεται να απαντήσει το ερώτημα σχετικά με το αν μια παγκόσμια συνομοσπονδία θα μπορούσε να αποτρέψει τον πόλεμο. Η απάντηση δίνεται μέσω του παραδείγματος του «διλήμματος των φυλακισμένων» του Rousseau²⁶, ο οποίος αντιλαμβάνεται το διεθνές σύστημα ως αίτιο πολέμου, έχοντας την ανάλογη επίδραση στη

²⁶ Αναφέρεται στο παράδειγμα το οποίο το θέτει ως τη βάση της εξήγησης ότι οι συγκρούσεις στις διεθνείς σχέσεις είναι αναπόφευκτες: Οι πέντε άνδρες που από κοινού υποφέρουν από την πείνα, αποφασίζουν να συνεργασθούν σε μια επιχείρηση παγίδευσης ενός ελαφιού. Ταυτόχρονα όμως, το αίσθημα της πείνας του καθενός θα ικανοποιηθεί και από ένα λαγό, η παγίδευση όμως του οποίου, θα δώσει δίοδο διαφυγής για το ελάφι. Οι άνδρες στο συγκεκριμένο παράδειγμα θεωρούνται ισότιμοι, όπως τα κράτη. Ωστόσο σε δράσεις που απαιτούν τη συνεργασία και ακόμη και όταν όλοι οι δρώντες συμφωνούν για τον κοινό σκοπό, το άμεσο συμφέρον μπορεί να υπερισχύσει της κοινής στόχευσης (Waltz 2011b).

συμπεριφορά των κρατών. Αν και σε επίπεδο κράτους, αυτό διαθέτει τους μηχανισμούς εξουσίας και το νομιμοποιημένο μονοπώλιο της χρήσης της βίας να τη χρησιμοποιεί στις σχέσεις του με τα άλλα κράτη κατά τρόπο ανάλογο με αυτόν που τη χρησιμοποιεί στο εσωτερικό, το άναρχο και ανταγωνιστικό περιβάλλον του διεθνούς συστήματος, κάνει το κάθε κράτος να προωθεί τα συμφέροντά του όπως αυτό θεωρεί καλύτερα, με τη βία να αποτελεί το μέσο επίτευξης των σκοπών του, στηριζόμενο σε μια ορθολογική αντίδραση στο διεθνές περιβάλλον, χωρίς να σχετίζεται με λόγους ηθικού ή ανήθικου. Υπό αυτό το πρίσμα και προκειμένου ο μελετητής να κατανοήσει και να εξηγήσει τα αίτια του Τριακονταετούς Πολέμου, θα πρέπει να κινηθεί κυρίως στο τρίτο επίπεδο ανάλυσης του Waltz, το διεθνές σύστημα ή, καλύτερα στο ευρωπαϊκό σύστημα των διαφόρων διακριτών, εδαφικά και πολιτικά, οντοτήτων. Αυτό το σύστημα, από την εξέλιξη και την κατάληξη του πολέμου, αποδείχθηκε ότι λειτουργούσε στη βάση των αρχών του πολιτικού ρεαλισμού (της αναρχίας, της ανταγωνιστικότητας, της αυτοβοήθειας, της ορθολογικής κρατικής συμπεριφοράς, του διλήμματος ασφαλείας και της προσπάθειας εξισορρόπησης της ισχύος). Οι κρατικές οντότητες, με κεντρικό παίχτη τη Γαλλία, που αντιλήφθηκαν έγκαιρα αυτή τη δυναμική, βγήκαν οι πλέον ευνοημένες από την κατάληξη του πολέμου, εκπληρώνοντας τις φιλοδοξίες τους, αποτρέποντας την αναρρίχηση ενός κράτους στην κορυφή της συστημικής πυραμίδας και αποδεικνύοντας ότι σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να μεταβληθεί ο άξονας του διεθνούς συστήματος ως άναρχου, ανταγωνιστικού αλλά μη χασοκού.

Η βάση της ισορροπίας ισχύος, στο πλαίσιο των αρχών του πολιτικού ρεαλισμού, που τέθηκε με τη Βεσφαλία και διαμορφώθηκε από την πολιτική του Richelieu, αποτέλεσε την κατευθυντήρια αρχή για τη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής των κρατών της Ευρώπης για σχεδόν 250 χρόνια, τουλάχιστον μέχρι την επανανοποίηση της Γερμανίας από τον Bismarck το 1871 (Kissinger 2014), ο οποίος ήταν και αυτός ένας πολιτικός που ακολούθησε μια ρεαλιστική και καιροσκοπική πολιτική, απαλλαγμένη από συνειδησιακές αναστολές στην εφαρμογή της (Χριστοδουλίδης 1996). Η ιστορία απέδειξε ότι όταν η Γαλλία απομακρύνθηκε από τις κατευθυντήριες αρχές του *raison d'état* και επέλεξε να ακολουθήσει μία ηγεμονική πολιτική δέχτηκε την νομοτελειακή αντίδραση των υπολοίπων ευρωπαϊκών κρατών, με τη μορφή αντισυσπειρώσεων και με τα αποτελέσματα που οδήγησαν στην Συνέδριο της Βιέννης του 1815 και στη διαμόρφωση ενός νέου

ευρωπαϊκού συστήματος, μετά την αποτυχημένη προσπάθεια του Ναπολέοντα να ηγεμονεύσει στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Σύμφωνα με τον Kissinger (2014) η πολιτική διαθήκη του Richelieu περιλαμβάνει τρία συμπεράσματα: Πρώτο είναι η αναγκαιότητα για ανάλυση όλων των σχετικών παραγόντων στη βάση του συνεχούς υπολογισμού του κόστους και οφέλους προκειμένου να εφαρμοστεί μια επιτυχημένη εξωτερική πολιτική. Δεύτερο είναι το καθήκον του ηγέτη να εξασφαλίσει τα συμφέροντα του κράτους αναλύοντας και συνεκτιμώντας ένα εύρος αλληλοσυγκρουόμενων συχνά αντιλήψεων, προκειμένου να καταλήξει σε μία απόφαση που εξυπηρετεί αυτό το κοινωνικό συμβόλαιο. Τρίτο είναι η αντίληψη των ορίων μεταξύ του εφικτού και του ευκαταίεου, και η δράση του ηγέτη στο ανώτερο όριο του εφικτού, προκειμένου να πετύχει τη μέγιστη σύγκλιση των φιλοδοξιών της κοινωνίας με τις πολιτικές επιδιώξεις. Το πρώτο συμπέρασμα αντιστοιχεί στο αξίωμα του πολιτικού ρεαλισμού περί ορθολογισμού των κρατών, λαμβάνοντας το κράτος ως τον βασικό παίχτη στο διεθνές σύστημα άρα και την βασική μονάδα ανάλυσης των διεθνών σχέσεων (κρατο-κεντρικό διεθνές σύστημα). Το δεύτερο και το τρίτο συμπέρασμα αντιστοιχούν στον κυρίαρχο στόχο του κράτους που είναι η κατοχύρωση της ασφάλειάς του, δηλαδή η επιβίωση, η διατήρηση της εδαφικής κυριαρχίας και της εθνικής ανεξαρτησίας και αυτονομίας, απαλλαγμένο από τις προσωπικές πεποιθήσεις του ηγέτη.

Η λογική του *raison d'état* απέδειξε ότι η ισορροπία της ισχύος δεν είναι πάντα προϊόν μιας συνειδητής επιλογής από τα κράτη, αλλά αντίθετα, πηγάζει από τη ματαίωση της προσπάθειας ενός κράτους να ηγεμονεύσει μέσα από την δημιουργία συσπειρώσεων από τα άλλα κράτη, χωρίς να κατευθύνουν τις ενέργειές τους στη βάση των ηθικών περιορισμών και των ιδεολογικών επιταγών (Kissinger 1995), όπως συνέβη, αφενός, με την περίπτωση των Αψβούργων το 1635 και της εισόδου της Γαλλίας στον πόλεμο, αφετέρου, με την περίπτωση να αναχαιπιστεί η ισχυροποίηση της Γαλλίας μετά το 1789. Το *raison d'état* πρότασε το εθνικό συμφέρον ως την υπέρτατη προτεραιότητα και στόχο του ηγέτη, επιβεβαιώνοντας το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα στην ιστορία της ρεαλιστικής θεώρησης της διεθνούς πολιτικής, το διάλογο των Μηλίων στο έργο του Θουκυδίδη, όπου ο ισχυρός θα προσπαθήσει να εξουσιάσει και ο αδύναμος θα υποχωρεί όσο του επιβάλλει η αδυναμία του, εκτός και αν φροντίσει και προβλέψει, βάσει της λογικής της αυτοβοήθειας, να αυξήσει τη δύναμή του μέσω της συμμετοχής του σε συμμαχίες

και μέσω της εσωτερικής του ενδυνάμωσης. Μέσα από αυτή την κατάσταση θα αναδειχτεί αυτόματα η συνεπαγόμενη δημιουργία της ισορροπίας ισχύος, εφόσον ο αντι-ηγεμονικός συνασπισμός διαθέτει την αναγκαία ισχύ για να αντιμετωπίσει τις αρπακτικές βλέψεις του ισχυρού. Ο Kissinger (1995) θεωρεί ότι η τελική μορφή της ισορροπίας δεν είναι προκαθορισμένη και οι συχνοί πόλεμοι το αποδεικνύαν. Στα απόνερα της Βεσφαλίας, η ισορροπία ισχύος ήταν μάλλον ένα τυχαίο γεγονός παρά ένας συνειδητός στόχος της διεθνούς πολιτικής, ενώ προτεραιότητά της ήταν να διατηρήσει τη διεθνή τάξη και να αποτρέψει την επικράτηση του ενός σε βάρος των άλλων κρατών. Ίσως αυτός είναι ο λόγος που η Ευρώπη διένυσε αρκετά χρόνια μέχρι να καταφέρει να εδραιώσει μια τάξη στη βάση της ισορροπίας ισχύος, έχοντας ως σταθμό τη Συμφωνία της Ουτρέχτης το 1713, η οποία προώθησε περαιτέρω τις αντι-ηγεμονικές αρχές της Βεσφαλίας, λαμβάνοντας ως αφορμή την προσπάθεια του Γάλλου αυτοκράτορα Λουδοβίκου ΙΔ' να διαδεχτεί τους Αψβούργους στην κορυφή της ευρωπαϊκής ιεραρχίας. Αυτό έκανε τους διαμορφωτές πολιτικής να κατανοήσουν ότι δεν αρκεί απλά η καθιέρωση μιας ισορροπίας ισχύος, αλλά η συνεχής επικαιροποίηση των συσχετισμών ισχύος, λόγω της συνεχούς μεταβολής αυτής της ισορροπίας.

Ο Bull (2001) προσπαθεί να διερευνήσει τη διεθνή κοινωνία και τη διεθνή τάξη στην παγκόσμια πολιτική και αποδεχόμενος το ρόλο των κρατών και το άναρχο της διεθνούς πολιτικής, εισάγει τις έννοιες του διεθνούς συστήματος και της διεθνούς κοινωνίας. Ο Bull προσπαθεί να δώσει απαντήσεις στην έννοια της τάξης, στον τρόπο που αυτή διατηρείται στο εσωτερικό του υφιστάμενου συστήματος των κυρίαρχων κρατών και αν αυτό το σύστημα εξακολουθεί να παρέχει ένα βιώσιμο δρόμο προς την παγκόσμια τάξη. Στη βάση αυτών των προβληματισμών, ο Bull, χωρίς να καταλήγει σε προτάσεις, υποδεικνύει τρόπους επίτευξης της σταθερότητας. Οι διεθνείς σχέσεις κατά τον Bull είναι ένα πολύπλοκο σύνολο σχέσεων μεταξύ των κρατών που συνιστούν μια διεθνής κοινωνία και όχι μόνο ένα σύστημα, ενώ, ως προς το χαρακτηρισμό της ως άναρχης, αναφέρεται σε μία κοινωνία που δεν υπάρχει υπέρτατη εξουσία, στην οποία υπάρχει ανταγωνισμός, αλλά δεν υπάρχει διαρκώς το φαινόμενο του πολέμου. Ο Bull επιχειρεί να δώσει ένα ορισμό του διεθνούς συστήματος, το οποίο στην αρχική του μορφή ήταν το ευρωπαϊκό που προέκυψε από την Ειρήνη της Βεσφαλίας: Ένα σύστημα κρατών ή ανεξάρτητων πολιτικών οντοτήτων, το οποίο θεωρείται η αφετηρία των διεθνών

σχέσεων, ή «ένα διεθνές σύστημα σχηματίζεται, όταν δύο ή περισσότερα κράτη έχουν αρκετές σχέσεις μεταξύ τους και όταν το ένα έχει αρκετή επιρροή στις αποφάσεις του άλλου, ώστε να συμπεριφέρονται -σε κάποιον τουλάχιστον βαθμό- ως μέρη ενός όλου». Ο Bull ασχολείται με το ζήτημα της τάξης, και διακρίνει τις έννοιες της αταξίας και της αναρχίας: Άλλο άναρχο, με την έννοια ότι δεν υπάρχει μια κυρίαρχη αρχή, και άλλο αταξία. Ο κόσμος είναι οργανώσιμος και διέπεται από το στοιχείο της αυτοοργάνωσης. Σε ένα άναρχο σύστημα, παρόλο που δεν υπάρχει κάποια ανώτερη αρχή για να επιβάλλει την τάξη, οι μονάδες του συστήματος, λειτουργώντας βάση της αρχής της αυτοβοήθειας, αυτοοργανώνονται, και το σύστημα εμφανίζει στοιχεία τάξης και οργάνωσης. Συνεπώς, ο Bull «με το όρο διεθνής τάξη, κατ' αναλογία με τη τάξη στη κοινωνική ζωή, εννοείται ένα μοντέλο συμπεριφοράς που στηρίζει του στοιχειώδεις, πρωταρχικούς ή οικουμενικούς σκοπούς της κοινωνίας των κρατών ή της διεθνούς κοινωνίας. Η τάξη δεν είναι αξία, είναι κατάσταση, που μπορεί να ισχύει ή όχι στη διεθνή πολιτική σε μια χρονική στιγμή ή σε κάποιο μέρος, σε μεγαλύτερο ή σε μικρότερο βαθμό». Εν προκειμένω, μελετώντας τους στόχους της διεθνούς κοινωνίας κατά τον Bull (2001), θα κατανοηθεί η αξία του βεσφαλιανού συστήματος στη διαμόρφωση του μοντέλου της ρεαλιστικής θεώρησης των διεθνών σχέσεων, αφού, επί της ουσίας ο Τριακονταετής Πόλεμος και η Βεσφαλία, αυτούς ήρθαν, κατά προτεραιότητα, να εξυπηρετήσουν. Η διεθνής κοινωνία που ως μοντέλο ρύθμισης της διεθνούς συμπεριφοράς υπήρχε πάντα στην ιστορία, στο πλαίσιο μιας ανταγωνιστικής σχέσης μεταξύ του χομπσιανού στοιχείου της σύγκρουσης και του καντιανού στοιχείου της αλληλεγγύης, εξυπηρετεί τους στοιχειώδεις, πρωταρχικούς ή οικουμενικούς στόχους της κοινωνίας των εθνών, οι οποίοι είναι:

α. Η διατήρηση του ίδιου του συστήματος και της κοινωνίας των κρατών, ένας αγώνας ενάντια στην δημιουργία μιας παγκόσμιας ηγεμονίας, καθώς, ασχέτως των όποιων διαφορών, τα κράτη συμφωνούν ότι αυτά είναι οι βασικοί παράγοντες παγκόσμιας πολιτικής και οι βασικοί φορείς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων στο εσωτερικό της.

β. Η διατήρηση της ανεξαρτησίας ή της εξωτερικής κυριαρχίας των μεμονωμένων κρατών. Κάθε κράτος, από την δική του οπτική γωνία, επιδιώκει τη διασφάλιση της υπέρτατης δικαιοδοσίας στους υπηκόους του και στο έδαφός του. Η προϋπόθεση ή το τίμημα γι' αυτήν, είναι η αναγνώριση της ανεξαρτησίας των

άλλων κρατών. Ο στόχος της διατήρησης του κράτους είναι υποδεέστερος αυτού του διεθνούς συστήματος και εφόσον απαιτείται, κατά την εκδοχή των μεγάλων δυνάμεων που θεωρούν εαυτούς ως φύλακες της τάξης, μπορεί να θυσιαστεί η ανεξαρτησία μικρών κρατών για τη διατήρηση του ίδιου του συστήματος.

γ. Η διατήρηση της ειρήνης, όχι με την έννοια της διαρκούς ειρήνης, αφού ο Bull δεν αναφέρει την απαγόρευση του πολέμου, ούτε μιας μόνιμης οικουμενικής ειρήνης των ιδεαλιστών, αλλά με την έννοια της έλλειψης πολέμου μεταξύ των κρατών της διεθνούς κοινωνίας. Θεωρείται ως υποδεέστερη των δύο πρώτων αρχών²⁷.

δ. Η εξασφάλιση των κοινών στόχων κάθε κοινωνικής ζωής, στους οποίους περιλαμβάνονται: Ο περιορισμός της βίας, με τη μορφή συνεργασίας μεταξύ των κρατών προκειμένου να διατηρήσουν το μονοπώλιο της χρήσης της βίας που κατέχουν, αρνούμενα να αναγνωρίσουν τη χρήση της από άλλες ομάδες και η επιδίωξη της σταθερότητας και της συνεργασίας, με την αναγνώριση της κυριαρχίας και της σφαίρας της δικαιοδοσίας των άλλων.

Στη βάση της εξυπηρέτησης αυτών των στόχων, το βεσπφλιανό σύστημα κατάφερε να εδραιώσει μια διεθνή κοινωνία, θυσιάζοντας τις τρεις τελευταίες αρχές για τον υπέρτατο σκοπό της διατήρησης του διεθνούς συστήματος και της άναρχης κοινωνίας. «Έτσι η εσωτερική δομή του έθνους - κράτους που σχηματοποιήθηκε και νομιμοποιήθηκε από τους Machiavelli, Bodin και Hobbes», «οι αρχές της δομής του διεθνούς συστήματος στο οποίο τα έθνη - κράτη έγιναν πολιτικές μονάδες που ορίστηκαν από τον Grotius» και «ο σχηματισμός του συστήματος των εθνών – κρατών ως μία νέα κοινωνικοπολιτική εσωτερική δομή ανεξαρτήτων κυρίαρχων κρατών και ως ένα νέο διεθνές σύστημα ολοκληρώθηκε με την Ειρήνη της Βεσπφαλίας το 1648» (Νταβούτογλου 2011). Στη βάση της αντίληψης της διατήρησης του διεθνούς συστήματος, ο Bull παραθέτει ως εργαλεία τα κοινά συμφέροντα, τους κανόνες και τους θεσμούς, οι οποίοι δεν είναι απαραίτητα

²⁷ Χαρακτηριστικό, σύγχρονο παράδειγμα αναφορικά με την έννοια της διατήρησης της ειρήνης αποτελεί ο Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ, όπου, όποτε αναφέρεται η λέξη ειρήνη αναφέρεται και η ασφάλεια. Απαγορεύεται ο πόλεμος αλλά υφίσταται η νόμιμη άμυνα και οι συμμαχίες. Τα κράτη αναγνωρίζουν ότι ο πόλεμος πάντα θα είναι ενδεχόμενος. Η συνδυασμένη χρήση της ειρήνης και της ασφάλειας, αντανακλά την πίστη ότι οι ανάγκες της ασφάλειας συγκρούονται με εκείνες της ειρήνης και ότι σε αυτή τη περίπτωση ο πόλεμος και όχι η ειρήνη έχει προτεραιότητα.

οργανισμοί και διοικητικοί μηχανισμοί, αλλά αποτελούν πρακτικές για την πραγμάτωση των κοινών στόχων της διεθνούς κοινωνίας. Στη βάση αυτής της αντίληψης στους θεσμούς συμπεριλαμβάνεται η ισορροπία ισχύος, η διπλωματία, οι μεγάλες δυνάμεις, το διεθνές δίκαιο και ο πόλεμος. Επομένως, οι συνθήκες της Βεσφαλίας, ως επακόλουθες του Τριακονταετούς Πολέμου εδραίωσαν το διεθνές σύστημα ως το υπέρτατο στοιχείο που απαιτείται να εξασφαλιστεί στο πλαίσιο της διεθνούς πολιτικής, χρησιμοποιώντας ως εργαλεία σχεδόν το σύνολο των θεσμών κατά Bull, οι οποίοι στηρίζονται στη λογική της προσπάθειας εξίσωσης προκειμένου το σύστημα να οδηγείται στην αποτροπή.

4. Συμπεράσματα

4.1 Η οντολογική και θεωρητική αξία του βεσπφαλιανού μοντέλου

Η Βεσπφαλία αποτέλεσε τη γενέθλια πράξη ενός νεοπαγούς διεθνούς συστήματος. Σύμφωνα με τις συνθήκες της Βεσπφαλίας, κάθε κράτος έχει απόλυτη κυριαρχία επί του εδάφους του. Τα κράτη αναγνωρίζονται ως ίσα. Το διεθνές δίκαιο είναι το νομικό σύστημα που διέπει τις σχέσεις τους. Ο πόλεμος θεωρείται νόμιμο μέσο ενάσκησης κρατικής πολιτικής. Οι μέχρι πρότινος εξαρτημένες πολιτικές οντότητες της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας απέκτησαν αυτόνομη κρατική υπόσταση, εδραίωσαν την αρχή της αμοιβαίας διεθνούς αναγνώρισης και θεμελίωσαν το βασικό πλαίσιο ανάπτυξης σχέσεων μεταξύ καθολικών και προτεσταντικών κρατών (Χρυσόχοου 2009). Πέραν της πρωταρχικής κανονιστικής θεμελίωσης της κρατικής κυριαρχίας ως αδιαφιλονίκητης πρωτογενούς εξουσίας - ως εξουσίας αδέσμευτης έναντι κάθε άλλου εσωτερικού ή εξωτερικού φορέα εξουσίας-, η έννοια σηματοδότησε τη συγκρότηση των σύγχρονων κρατών, προτάσσοντας το όραμα ενός ειρηνικού διεθνούς συστήματος ισότιμων επικρατειών και θεμελιώνοντας την αποκλειστική ικανότητα των κρατών να διαθέτουν, ως υπεύθυνοι εγγυητές της τάξης και των νόμων, την ευθύνη της τελικής απόφασης όταν οι καταστάσεις το απαιτούσαν (Χρυσόχοου 2009).

Ο Kissinger (2014) υποστηρίζει ότι, σήμερα, οι αρχές της Βεσπφαλίας αποτελούν τη μόνη γενικά αποδεκτή βάση της όποιας παγκόσμιας τάξης. Οι αρχές των κυρίαρχων κρατών και της μη επέμβασης στα εσωτερικά τους επεκτάθηκαν σε ολόκληρο τον κόσμο, δίνοντας το πλαίσιο της λειτουργίας του διεθνούς συστήματος, όχι μόνο για τα κράτη της ευρωπαϊκής ηπείρου αλλά και για τους αποικιοκρατούμενους λαούς, όταν αυτοί απαίτησαν την ανεξαρτησία τους. Συνεπώς, οι αρχές της εθνικής ανεξαρτησίας, της κρατικής κυριαρχίας, του εθνικού συμφέροντος και της μη επέμβασης αποτέλεσαν αποτελεσματικά εργαλεία για την διαμόρφωση του παγκόσμιου πολιτικού χάρτη. Το σύστημα της Βεσπφαλίας έχει γίνει πλέον παγκόσμιο, αποτελώντας τη διεθνή κοινωνία κατά Bull (2001), η οποία σχηματίζεται από μία ομάδα κρατών με κοινά συμφέροντα και αξίες και που έχει την έννοια της αντίληψης ενός κοινού συνόλου κανόνων στις μεταξύ τους σχέσεις και τη συμμετοχή στη λειτουργία κοινών θεσμών, προσπαθώντας να ελέγξει την άναρχη φύση του διεθνούς συστήματος και περιλαμβάνοντας κάθε πολιτισμό και κάθε

γεωγραφική περιφέρεια. Ωστόσο, το βεσπφλιανό σύστημα, στις μέρες μας, έχει βρεθεί πολλές φορές στο επίκεντρο διαφόρων αμφισβητήσεων. Η Ευρώπη τείνει να εγκαταλείψει το σύστημα των κυρίαρχων κρατών που δημιούργησε μέσω της ενοποίησης αλλά ότι της ομοσπονδιοποίησης, στα αμερικανικά πρότυπα και του συγκερασμού των εθνικών κυριαρχιών. Ακόμα και η έννοια της ισορροπίας ισχύος, περιορίστηκε, αφού η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) επέλεξε τον περιορισμό του στοιχείου της ισχύος στους νέους της θεσμούς. Εξαιρέση αποτελεί, από τον 2017 και υπό το βάρος των διεθνών εξελίξεων, η ενεργοποίηση των σχετικών διατάξεων της Συνθήκης της Λισσαβόνας για τη Μόνιμη Διαρθρωμένη Συνεργασία (Permanent Structured Cooperation – PESCO), η οποία αποτέλεσε μια συντονισμένη επανεξέταση του τομέα της ευρωπαϊκής άμυνας. Ωστόσο, αυτή η συνεργασία δεν τυγχάνει ολιστικής αποδοχής από τα κράτη – μέλη της Ε.Ε., ιδιαίτερα από εκείνες τις κυβερνήσεις που, από τη μια μεριά ήθελαν να προωθήσουν μια δυνατότητα αυτόνομης δράσης της Ε.Ε. σε ζητήματα αμυντικών δυνατοτήτων και συνεργασίας, αλλά από την άλλη, δεν επιθυμούσαν να αντιμετωπίσουν τις ενδεχόμενες αμφιβολίες εκείνων των κρατών -μελών που πάντα έβλεπαν με πολύ μεγάλη δυσπιστία την PESCO. Στη Μέση Ανατολή, οι διάφορες φονταμενταλιστικές ιδεολογίες αμφισβητούν το μονοπώλιο χρήσης της βίας από το κράτος και σχηματίζουν τρομοκρατικές οργανώσεις, ισχυρότερες, κάποιες φορές, από τις κρατικές στρατιωτικές δυνάμεις. Οι ΗΠΑ τηρούν μια αμφίσημη στάση αναφορικά με την υπεράσπιση των αρχών του συστήματος της Βεσπφλίας. Με βασικούς πυλώνες των αμερικανικών μεταψυχροπολεμικών δογμάτων εθνικής στρατηγικής ασφαλείας, την άμυνα, την ισορροπία ισχύος, την τιμωρία των κακοποιών κρατών και τη διεύρυνση των συμμαχιών στο εξωτερικό, οι ΗΠΑ άλλοτε επιλέγουν την ανάμειξη στα εσωτερικά άλλων κρατών, μέσω των δογμάτων των προληπτικών και των παρεμποδιστικών πολέμων, άλλοτε τον απομονωτισμό με τον επανακαθορισμό των στρατηγικών της προτεραιότητων.

Η αρχή της ισορροπίας των δυνάμεων που επισφραγίστηκε με την Ειρήνη της Βεσπφλίας, δημιουργήθηκε για να ελέγξει και να περιορίσει κάποιο κράτος από την ηγεμονία. Η Γαλλία ήταν η πρώτη που το αντιλήφθηκε, με εκφραστή τον Richelieu και εισήλθε στον Τριακονταετή Πόλεμο ενάντια στην προσπάθεια των Αψβούργων να επιβάλλουν την πολιτική ηγεμονία στην ευρωπαϊκή ήπειρο, με σύμμαχο τη Σουηδία. Η Γαλλία, ωστόσο, με αυτοκράτορα το Λουδοβίκο ΙΔ΄, λίγο

αργότερα, προσπάθησε με τη σειρά της να εκμεταλλευτεί το συσχετισμό ισχύος και να εγκαθιδρύσει μια ηγεμονία, αλλά απειράτη από τη συμμαχία της Αγγλίας με την Ολλανδία, δίνοντας τέλος στις ηγεμονικές φιλοδοξίες της Γαλλίας το 1713 με τη συμφωνία της Ουτρέχτης. Η Γαλλία, με τον Ναπολέοντα, θα το επιχειρήσει ξανά, αλλά πάλι οι ηγεμονικές φιλοδοξίες θα διακοπούν από τη συσπείρωση της Αγγλίας, της Ρωσίας, της Πρωσίας και της Αυστρίας. Μετά τους ναπολεόντειους πολέμους, η ισορροπία διατηρήθηκε από το Συνέδριο της Βιέννης το 1815 μέχρι την έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου το 1914. Η Γερμανία του Χίτλερ προσπάθησε με τη σειρά της να επιβάλλει την ηγεμονία της, με τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά και αυτή εμποδίστηκε από τη συμμαχία της Βρετανίας, των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης. Το συμπέρασμα είναι ότι το διεθνές σύστημα, μετά τις συνθήκες της Βεσφαλίας κατάφερε να διατηρήσει την κληρονομιά της ισορροπίας ισχύος, έχοντας ως εργαλείο του τους συστημικούς πολέμους, απόρροια της κατανομής και των συσχετισμών ισχύος σε αυτό. Ο συστημικός πόλεμος, έχοντας κοινά σημεία με τη θεωρία του ηγεμονικού πολέμου, χαρακτηρίζεται έτσι αφενός, λόγω της συμμετοχής του συνόλου των ισχυρών δρώντων του συστήματος, αφετέρου, λόγω ότι είναι απότοκο της δομής (της αναρχίας, του χαρακτήρα των μονάδων και της κατανομής ισχύος) ή της προσπάθειας αλλαγής του ίδιου του συστήματος (Η. Κουσκουβέλης 2004). Το ερώτημα κατά πόσο οι ΗΠΑ, η μοναδική υπερδύναμη μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου θα εξελιχθούν σε ένα παγκόσμιο ηγεμόνα είναι δύσκολο, προς το παρόν να απαντηθεί (Jackson and Sorensen 2006). Ωστόσο, οι πόλεμοι των ΗΠΑ στο Αφγανιστάν (2001-2002) και στο Ιράκ (2003), θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως συστημικοί, υπό το πρίσμα ότι, οι ΗΠΑ, προκειμένου να διατηρήσουν την ισορροπία ισχύος και να αποτρέψουν τη διαδικασία αλλαγής του διεθνούς συστήματος, δέχονται πιέσεις από τις δομές του, για να διατηρήσουν την ηγετική τους θέση και να το σταθεροποιούν (Η. Κουσκουβέλης 2004).

Η Βεσφαλία επηρέασε σημαντικούς μεταγενέστερους θεωρητικούς του πολέμου, όπως τον Clausewitz, τον Hart και τον Corbett. Ο Clausewitz (Κολιόπουλος 2008) καθόρισε τον πόλεμο ως μια πολιτική πράξη, η οποία προϋποθέτει ένα στρατηγικό σχεδιασμό βάσει των πολιτικών αντικειμενικών σκοπών. Η πολιτική καθορίζει τους πολιτικούς αντικειμενικούς σκοπούς, ανάλογα με τα διατιθέμενα μέσα και τους εκάστοτε συντελεστές ισχύος του κράτους. Βέβαια, πρέπει να επισημανθεί ότι ο Clausewitz, αν και θεωρούσε τους ναπολεόντειους

πολέμους, οι οποίοι ήταν πόλεμοι χωρίς περιορισμούς και με απεριόριστους πολεμικούς στόχους, ως ιδανικούς, και για αυτές τις απόψεις έχει παρεξηγηθεί από κάποιους, ωστόσο αυτός επισημαίνει ότι η βία του πολέμου μπορεί να περιοριστεί αν οι πολιτικοί στόχοι περιορισθούν. Ο Liddell Hart (1995) με τη στρατηγική της έμμεσης προσέγγισης, συμπλήρωσε τον Clausewitz, κατηγοριοποιώντας τα κράτη σε επεκτατικά και σε συντηρητικά, αλλά έχοντας κοινό παρονομαστή την περιορισμένη μορφή του πολέμου, η δυναμική της οποίας καθορίζεται συναρτήσει των αντίστοιχων πολιτικών σκοπών. Ο Corbett (2015) που ανέδειξε τη Βρετανική ή Ναυτική Σχολή στρατηγικής, σε αντίθεση με τον Clausewitz, ο οποίος διαμόρφωσε την Γερμανική ή Χερσαία Σχολή Στρατηγικής, κατηγοριοποίησε τους πολέμους σε απεριόριστους και περιορισμένους πολέμους, επηρεασμένος από την πολιτική θεωρία του πολέμου που διατύπωσε ο Clausewitz και ο οποίος είχε διακρίνει τους πολέμους σε εκείνους με «περιορισμένο» σκοπό και εκείνους των οποίων ο σκοπός ήταν «απεριόριστος». Το κοινό σε όλους τους θεωρητικούς του πολέμου είναι ότι οι εκάστοτε πολιτικές στοχεύσεις δεν μπορούν να περιλαμβάνουν την αλλαγή του διεθνούς συστήματος, έχοντας ως αφετηρία στη σκέψη τους το σύστημα της Βεσφαλίας το οποίο δεν αφήνει περιθώρια για ηγεμονικές φιλοδοξίες.

Στη βάση της αντίληψης ότι το φαινόμενο του πολέμου είναι μια πολιτική πράξη, οι κρατικοί δρώντες οδηγήθηκαν στην ανάπτυξη στρατηγικών για την καλύτερη οργάνωση της πολεμικής διαδικασίας. Ο Clausewitz όρισε την στρατηγική ως την τέχνη χρησιμοποίησης των μαχών ως μέσο για την επιτυχία του σκοπού του πολέμου, η οποία διαμορφώνει το σχέδιο του πολέμου, καθορίζει τις λεπτομέρειες της προτεινόμενης πορείας των διαφόρων εκστρατειών μέσα από τις μάχες που πρέπει να διεξαχθούν. Ο Moltke αναβαθμίζοντας τον αρχικό ορισμό του Clausewitz, τη διατύπωσε ως την πρακτική εφαρμογή των μέσων που έχουν διατεθεί σε ένα στρατηγό στην επιτυχία του συγκεκριμένου αντικειμενικού σκοπού. Πρακτικά, αυτό σημαίνει ότι η κυβέρνηση, η οποία διαμορφώνει την πολεμική πολιτική μπορεί να μεταβάλλει τον αντικειμενικό σκοπό, ο οποίος δεν είναι απαραίτητο να περιλαμβάνει την καταστροφή των αντίπαλων δυνάμεων. Από αυτό πηγάζει και η επιλογή της εφαρμογής μιας στρατηγικής περιορισμένου αντικειμενικού σκοπού. Έτσι ο Hart ορίζει ως στρατηγική την τέχνη της κατανομής και της χρησιμοποίησης των στρατιωτικών μέσων για την επιτυχία των σκοπών της πολιτικής, μέσω της δημιουργίας των ευνοϊκότερων συνθηκών, οι οποίες θα

περιορίσουν αναλογικά τη μάχη και θα επιφέρουν ένα αποφασιστικό αποτέλεσμα χωρίς σοβαρή μάχη. Ο Λίτσας (2010) διαχωρίζει την στρατηγική σε κλασική και επιστημονική, με την πρώτη να ασχολείται με τη διεξαγωγή μιας μάχης και η δεύτερη να την εξελίσσει, λαμβάνοντας υπόψη την όλη εξελικτική διαδικασία και τις ποιοτικές διαφοροποιήσεις που επέφερε η τεχνολογία. Η επιστημονική στρατηγική θεωρείται μια ορθολογική, ήτοι επιτυχημένη στρατηγική, η οποία έχει σαν βάση της θεωρίας τον έλεγχο στη χρήση της βίας και τους περιορισμούς που τελικά επιβάλλει το κόστος της χρήσης της. Η επιστημονική στρατηγική θέτει τις βάσεις για τη διεξαγωγή ενός ορθολογικού πολέμου, προσεγγίζοντας αυτόν ως μέσω επίτευξης πολιτικών σκοπών με το λιγότερο κόστος σε υλικούς και ανθρώπινους συντελεστές ισχύος. Η βία είναι λειτουργική μόνο όταν κατευθύνεται από τον πολιτικό δρώντα που επιλέγει να κάνει χρήση αυτής για να εξυπηρετήσει τους αντίστοιχους πολιτικούς σκοπούς του, στη βάση της θεωρίας Clausewitz, περί πολέμου ως εργαλείο της πολιτικής και περί υπεροχής της έναντι αυτού. Ωστόσο, λόγω της άναρχης και ανταγωνιστικής φύσης του διεθνούς συστήματος, η οποία ενισχύει κάποια από τα αίτια του πολέμου που είναι η άνιση ανάπτυξη, τα διλήμματα ασφαλείας και οι ηγεμονικές συμπεριφορές, το ζήτημα, τελικά, που προκύπτει είναι η αναζήτηση των τρόπων μέσω των οποίων ο πολιτικός παράγοντας, που κάνει χρήση του πολέμου ως εργαλείου, είναι σε θέση να ελέγξει την εξέλιξη αυτού και να περιορίσει τη δυναμική του, για να μην εξελιχθεί σε μια ολική σύγκρουση (Λίτσας 2010).

4.2 Σύγχρονες αντιπαραθέσεις για το «φαινόμενο της Βεσπφαλίας»

Ο Kveinen (2002) αναφέρεται στο μετασχηματισμό της σύγχρονης κοινωνίας, ονομάζοντάς την ως μετα-βεσπφαλινή, η οποία διαθέτει μια πιο χαλαρή μορφή των εννοιών της κυριαρχίας, της εθνικότητας και της εδαφικής επικράτειας. Μια τέτοια κοινωνία, για να χαρακτηριστεί ως μετα-βεσπφαλινή, διαθέτει τρία αντιπροσωπευτικά κριτήρια: Πρώτον, έναν υψηλό βαθμό διεθνούς συνεργασίας. Δεύτερον, μια μετεξέλιξη της έννοιας της κυριαρχίας, η οποία περιλαμβάνει και άλλους τομείς ζωτικής σημασίας. Τρίτον, μία δέσμευση για μια διευρυμένη πρόσβαση σε μια κοινωνία διαλόγου. Η Hawtin (2011) θεωρεί ότι μέχρι στιγμής, οι σημερινές διεθνείς πολιτικές θεωρίες δεν μπόρεσαν να περιγράψουν με ακρίβεια τις διεθνείς σχέσεις εξαιτίας της λανθασμένης θεμελίωσής τους στο μοντέλο της Βεσπφαλίας. Η εντατικοποίηση της αλληλεξάρτησης μεταξύ των κρατών της σύγχρονης διεθνούς κοινωνίας, η συνεχής εξέλιξη του ανθρώπινου είδους, η

αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού κάνουν επιτακτική την ανάγκη αναμόρφωσης του κρατο-κεντρικού πολιτικού συστήματος. Η παγκοσμιοποιημένη κοινωνία του μέλλοντος προτάσσει την κατανόηση των τρεχουσών διεθνών πολιτικών, ώστε να βρεθεί ένας καταλληλότερος τρόπος της διασύνδεσης των ανθρώπων τόσο σε ατομικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Η Βεσπφαλία αποτελεί την πρώτη καταγεγραμμένη συμφωνία στην ιστορία η οποία κατοχύρωσε την κυριαρχία του κράτους με ότι αυτό συνεπάγεται όσον αφορά στο έδαφος και στον πληθυσμό του. Ωστόσο, από την εγκαθίδρυση του βεσπφαλιανού συστήματος, τα κράτη, ωθούμενα από το καθεστώς της διεθνούς αναρχίας, τείνουν να δρουν ενάντια στις διατακτικές του αρχές. Η σύγχρονη λογική δράσης των κρατών δεν καθορίζεται αποκλειστικά από τη ρεαλιστική λογική, ότι η ασφάλεια επιτυγχάνεται μέσω της ισχύος, αφού το γεγονός της διασύνδεσης μεταξύ των κρατών μετατρέπει πολλές φορές την στρατιωτική ισχύ αναποτελεσματική για κάποιους τομείς των κρατικών δραστηριοτήτων. Σε αυτή τη λογική, η Hawtin θεωρεί ότι η συμφωνία της Βεσπφαλίας δεν έλαβε υπόψη τις πολιτικές και οικονομικές ανακατατάξεις που συνέβησαν με την πάροδο του χρόνου τόσο εντός των εθνικών κρατών όσο και μεταξύ τους, γεννώντας ορισμένες αντιφάσεις: Πρώτον, ότι όλα τα κράτη είναι κυρίαρχα στο εσωτερικό τους, αλλά η εξουσία τους περιορίζεται στο εξωτερικό. Δεύτερον, ότι όλα τα κράτη είναι νομικά ισότιμα. Τρίτον, ότι το κράτος και οι πολίτες είναι κυρίαρχοι. Η θεωρία της αλληλεξάρτησης των Keohane και Nye (1975) έρχεται να επιβεβαιώσει ότι το μοντέλο της Βεσπφαλίας δεν ήταν ποτέ σε θέση να χρησιμοποιηθεί ως ιδεότυπος για τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των κρατών. Αυτό συμβαίνει για το λόγο ότι η αλληλεξάρτηση σε συνδυασμό με την διασύνδεση μεταξύ των κρατών, μπορεί να δώσει σε ένα κράτος την ευκαιρία να αναπτύξει μορφές ισχύος οι οποίες θα είναι δυσανάλογες σε σχέση με το μέγεθός του και δη τη στρατιωτική του ισχύ.

Η συμφωνία της Βεσπφαλίας περιλαμβάνει μια θεωρία σχετικά με την ισορροπία της ισχύος και της κρατικής κυριαρχίας. Ωστόσο, από το 1648 μέχρι τον 19^ο αιώνα, αυτό που διαμόρφωνε την διεθνή πολιτική δεν ήταν η ισορροπία ισχύος, αλλά αυτό που ο Teschke (Heartfield 2007) ονομάζει «δυναστική ισορροπία». Αυτή συνίσταται από την προσπάθεια του κάθε μονάρχη να αυξήσει τον πλούτο του και την εδαφική του επικράτεια, αλλά και στην πραγματικότητα ότι κανένας από τους ισχυρότερους μονάρχες δεν επιθυμούσε μια ισορροπία στην Ευρώπη. Στη βάση

αυτής της άποψης, η ισορροπία ισχύος ήταν μία ισόρροπη μεγέθυνση των συντελεστών ισχύος. Σε αυτή την άποψη έρχεται να αντιταχθεί ο Heartfield (2007), αφού η ισορροπία της ισχύος είναι μία κατάσταση διαρκούς εξισορρόπησης, δηλαδή το σημείο ισορροπίας του συστήματος, ήτοι, ο συσχετισμός ισχύος. Με δεδομένη τη σχετικότητα ως προς την ισορροπία δεν μπορεί να γίνεται λόγος για περιπτώσεις ίσης ισχύος, αλλά για σημείο εξισορρόπησης. Η αναζήτηση αυτού του σημείου οδηγεί τα κράτη στη σχηματοποίηση συναφών στρατηγικών με στόχο, όπως είδαμε, την εσωτερική και την εξωτερική τους ενδυνάμωση.

Ο Ruacan (2018) χρησιμοποιεί τους όρους «εδαφική παγίδα» και «βεσπφαιλιανή αποφυγή» αναφορικά με τις συνθήκες διαμόρφωσης του βεσπφαιλιανού κρατο-κεντρικού συστήματος. Οι δύο αυτοί όροι επιβάλλουν μια κρατο-κεντρική προκατάληψη στη διατύπωση της διεθνολογικής θεωρίας και αγνοούν ένα σημαντικό αριθμό ζητημάτων: Το πρώτο είναι η διατακτική αρχή της αναρχίας του διεθνούς συστήματος, σε αντίθεση με την εσωτερική δομή του κράτους που υπάρχει ιεραρχία. Ωστόσο, το σύστημα διαθέτει ιεραρχία, η οποία αποτελεί και το δεύτερο ζήτημα, που προκύπτει ως αποτέλεσμα της συνολικής κατανομής ισχύος. Αν και τα κράτη είναι «όμοιες μονάδες» (Waltz 2011a), η διαρρύθμισή τους, δηλαδή ο τρόπος που στέκονται στο διεθνές σύστημα, είναι ιδιότητα της δομής του ίδιου του συστήματος. Σε αυτό το πλαίσιο, δεν είναι όλα τα κράτη ικανά να ασκούν την εσωτερική και την εξωτερική κυριαρχία στα πρότυπα της κρατο-κεντρικής θεωρίας. Το τρίτο προκύπτει από τις ιδιότητες του διεθνούς συστήματος, ως άναρχο και ανταγωνιστικό, το οποίο δημιουργεί ευκολότερα τις προϋποθέσεις για συγκρούσεις. Σήμερα, διαφαίνεται μία σχετική σύγκλιση των θεωρητικών της διεθνούς πολιτικής, αναφορικά με τα παραπάνω ζητήματα, οι οποίοι συμφωνούν ότι τα κράτη είναι ισότιμα μόνο από νομικής πλευράς, αλλά κάποια «τυχαίνει να είναι πιο ισότιμα από κάποια άλλα». Επίσης οι απόψεις συγκλίνουν στο ότι οι ικανότητες των κρατών να δρουν στο διεθνές σύστημα περιορίζονται από τη θέση τους σε αυτή την άτυπη ιεραρχία. Ωστόσο, υπάρχει και μία σειρά σύγχρονων ζητημάτων τα οποία έρχονται σε κάποιες περιπτώσεις να αμφισβητήσουν την παραδοσιακή έννοια της ασφάλειας και της κρατικής κυριαρχίας, στη βάση του βεσπφαιλιανού μοντέλου, τα οποία περιλαμβάνουν την περιβαλλοντική ασφάλεια, ζητήματα αμφισβήτησης της κρατικής κυριαρχίας και αλλαγές στη φύση των κρατών και τα οποία θα εξετασθούν στη συνέχεια.

Η ασφάλεια αποτελεί μία από τις θεμελιώδεις κοινωνικές αξίες για την ανθρώπινη ζωή που πρέπει να προστατεύονται και να εξασφαλίζονται από τα κράτη, στις οποίες περιλαμβάνονται και η ελευθερία, η τάξη, η δικαιοσύνη και η ευημερία (Jackson and Sorensen 2006). Σε αυτό το πλαίσιο, η δημιουργία του κυρίαρχου κράτους που θα διαθέτει πλήρη εξουσία και αξιόπιστη ισχύ για να προστατεύει τους πολίτες του, τόσο από εσωτερικές όσο και από εξωτερικές απειλές, αποτελεί τη φυσική κατάσταση της ανθρωπότητας και τη διέξοδο από την αβέβαιη φυσική χομπσιανή κατάσταση του ανθρώπου. Η έννοια της ασφάλειας, σήμερα, έχει επεκταθεί και περιλαμβάνει την προστασία του ατόμου από την επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου του. Σε αυτή τη λογική, το 1994 η ανθρώπινη ασφάλεια επαναπροσδιορίστηκε, από την έκθεση για την ανθρώπινη ανάπτυξη του Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη (UNDP 1994), επεκτείνοντας τον ορισμό πέρα από τα στενά όρια της εδαφικής ασφάλειας και της προστασίας των εθνικών συμφερόντων και προχωρώντας στη θεώρηση νέων διαστάσεων για την ανθρώπινη ασφάλεια. Αυτές περιλαμβάνουν την ασφάλεια των τροφίμων, την οικονομική ασφάλεια, την ασφάλεια της υγείας, την προσωπική ασφάλεια, την κοινοτική ασφάλεια, την πολιτική ασφάλεια και την περιβαλλοντική ασφάλεια (Food, Economic, Health, Personal, Community, Political, Environmental) (UNDP 1994). Όταν η τελευταία δεν είναι εξασφαλισμένη, το άτομο έρχεται αντιμέτωπο με καταστάσεις «περιβαλλοντικού άγχους», που μπορεί να προκαλέσει μεταναστεύσεις και συγκρούσεις (Sousa 2012). Επιπρόσθετα, η ίδια έκθεση του UNDP (1994) εξίσωσε ως προς τη σημασία της, την ασφάλεια των κρατών με την ασφάλεια των ανθρώπων. Το 2005 ο ΟΗΕ προσπάθησε να διευρύνει και να επαναπροσδιορίσει την έννοια της ανθρώπινης ασφάλειας. Στις απειλές κατά της ειρήνης και ασφάλειας για τον εικοστό πρώτο αιώνα προστέθηκαν το οργανωμένο έγκλημα, η τρομοκρατία, οι επιδημίες, η φτώχεια, καθώς και η περιβαλλοντική υποβάθμιση. Οι απειλές αυτές θεωρούνται ότι μπορούν να επιφέρουν εξίσου καταστροφικές συνέπειες με μια κλασική πολεμική σύρραξη. Το ζήτημα που δεσπόζει στον τομέα της περιβαλλοντικής ασφάλειας είναι η κλιματική αλλαγή, η οποία παρουσιάζεται ως απειλή για τη διεθνή ασφάλεια, αποτελώντας έναυσμα για αποσταθεροποίηση και παράγοντας διακινδύνευσης για την εθνική ασφάλεια. Επιπλέον, αν οι πολιτικές της διεθνούς κοινότητας αποτύχουν να διαχειριστούν το πρόβλημα, η κλιματική αλλαγή δύναται να πυροδοτήσει συγκρούσεις μεταξύ και εντός των χωρών για θέματα διανομής πόρων, κυρίως νερού και εδάφους, για τον

χειρισμό των μεταναστευτικών ροών και για πληρωμές αποζημιώσεων μεταξύ των χωρών που είναι βασικές υπεύθυνες για την μεταβολή του κλίματος και εκείνων που επηρεάζονται περισσότερο από τις καταστρεπτικές συνέπειες (WBGU 2008). Είναι, πλέον φανερό ότι τα ζητήματα που άπτονται της περιβαλλοντικής ασφάλειας, η οποία, σύμφωνα με τον Green (2002), περιλαμβάνει δράσεις που προφυλάσσουν την υποβάθμιση του περιβάλλοντος προκειμένου να διατηρήσουν ή να προστατεύσουν τους φυσικούς πόρους, τόσο σε τοπική όσο και σε παγκόσμια κλίμακα, ξεπερνούν τις αρχικές προβλέψεις του βεσφαλιανού μοντέλου για τη διεθνή ασφάλεια.

Ένα ακόμη ζήτημα που έρχεται να θέσει προβληματισμούς ως προς την αντίληψη σχετικά με το τι θεωρείται κρατική κυριαρχία, είναι η παγκοσμιοποίηση και η θεωρία της μεταβαλλόμενης φύσης των κρατών (Jackson and Sorensen 2006) Ο Burch (2000), ο οποίος θέτει το ερώτημα αν το βεσφαλιανό σύστημα μεταλλάσσεται στη βάση των τεχνολογικών και οικονομικών αλλαγών, επιλέγει να το μελετήσει χρησιμοποιώντας τη θεωρία των διεθνών καθεστώτων των Keohane και Nye (1975). Έτσι, ένα διεθνές καθεστώς μπορεί να συνιστάται από ένα διεθνή οργανισμό που στηρίζεται σε μία διεθνή συμφωνία (Η. Κουσκουβέλης 2004), ενώ, σύμφωνα με τον Krasner, ένα διεθνές καθεστώς ορίζεται ως ένα σύνολο που αποτελείται από ρητές και άρρητες αρχές, νόρμες, κανόνες και διαδικασίες λήψης αποφάσεων γύρω από τις οποίες συγκλίνουν οι προσδοκίες των δρώντων σε ένα συγκεκριμένο πεδίο των διεθνών σχέσεων (Burch 2000). Με πιο απλά λόγια, σε κάθε τομέα πυκνών δραστηριοτήτων μεταξύ των ανθρώπων προκύπτει η ανάγκη για ρύθμισή τους. Αυτές οι ρυθμίσεις δεν είναι απαραίτητο να έχουν υπογραφεί από τα κράτη ή να έχουν επισημοποιηθεί. Συνεπώς, σε αντίθεση με τους διεθνείς θεσμούς, τα διεθνή καθεστώτα είναι πρακτικές όχι απαραίτητα θεσμικά νομοθετημένες, στις οποίες όμως τα κράτη προσπαθούν να προσαρμοσθούν. Σε αυτό το πλαίσιο, η βεσφαλιανή κοινωνία αλλάζει λόγω της ραγδαίας τεχνολογικής ανάπτυξης και της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας. Αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι η έννοια των διεθνών καθεστώτων δημιουργήθηκε στη βάση της θεώρησης της διεθνούς πολιτικής οικονομίας και του τροποποιημένου δομικού ρεαλισμού του Keohane, μέσω του οποίου περιορίζει το αξίωμα ότι τα κράτη επιζητούν πάντα τη στρατιωτική ισχύ, αλλά, αντίθετα, όταν στο διεθνές σύστημα επικρατούν ευνοϊκές συνθήκες, μπορούν να στρέψουν την προσοχή τους και σε άλλα ενδιαφέροντα. Ο Keohane,

κατηγοριοποιώντας τους συντελεστές ισχύος του κράτους στην οικονομική, στη θεσμική, στην πολιτική και στην στρατιωτική, υποδηλώνει ότι η στρατιωτική ισχύς μπορεί να ακυρωθεί, από ένα ισχυρό κράτος προς ένα λιγότερο ισχυρό, για ένα οικονομικό ζήτημα, ή με πιο απλά λόγια ότι η οικονομία συνδέεται με την πολιτική. Σε αυτό το πλαίσιο, η διεθνής πολιτική οικονομία πραγματεύεται τους πολιτικούς κανόνες και τις ρυθμίσεις βάσει των οποίων λειτουργεί η αγορά, μελετώντας τα ζητήματα πλούτου και φτώχειας στο διακρατικό σύστημα. Ενώ η πολιτική επιστήμη μελετά την επιδίωξη ισχύος και η οικονομική επιστήμη την επιδίωξη πλούτου, και οι δύο είναι σε σύνθετη σχέση αποτελώντας τον πυρήνα και το αντικείμενο της διεθνούς πολιτικής οικονομίας (Jackson and Sorensen 2006). Το ζήτημα του πλούτου και της φτώχειας που πραγματεύεται η διεθνής πολιτική οικονομία έχει αποκτήσει μεγάλη σημασία στη διεθνή πολιτική, περιορίζοντας την παραδοσιακή έμφαση των διεθνών σχέσεων στον πόλεμο και στην ειρήνη, με τη μορφή της μείωσης της πιθανότητας κινδύνου μιας σύρραξης ανάμεσα σε κράτη. Σήμερα, οι βίαιες συγκρούσεις πραγματοποιούνται κυρίως στο εσωτερικό αδύναμων κρατών, συσχετιζόμενες με προβλήματα ανάπτυξης και υπανάπτυξης. Επιπρόσθετα, η παγκοσμιοποίηση συνιστά την εξάπλωση και εντατικοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών σχέσεων ανάμεσα στα κράτη. Υπάρχουν δύο διαφορετικές ερμηνείες του όρου της παγκοσμιοποίησης. Η πρώτη, η πιο ριζοσπαστική, βασίζεται στην άποψη ότι η παγκοσμιοποίηση προσδιορίζει ένα κόσμο χωρίς σύνορα, όπου τα εθνικά κράτη και οι εθνικές οικονομίες είναι αναχρονιστικοί θεσμοί και οριοθετήσεις, διότι τα εθνικά συστήματα διακυβέρνησης, ρύθμισης και ελέγχου είναι αναποτελεσματικά. Ο άλλος πόλος ερμηνειών εδράζεται στην άποψη ότι η παγκοσμιοποίηση είναι μια εξελικτική διαδικασία που αφορά την ανάπτυξη του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος το οποίο μετασχηματίζεται δυναμικά μέσω της διεθνοποίησης των οικονομικών σχέσεων. Αυτή η δυναμική αυξάνει την αλληλεξάρτηση των εθνικών οικονομικών συστημάτων οδηγώντας τα στην συνολοκλήρωση και τα καθιστά περισσότερα ομοιογενή, χωρίς, όμως, να τα καθιστά περιττά. Μια πτυχή της παγκοσμιοποίησης είναι η οικονομική, που αφορά στην ενοποιημένη παγκόσμια αγορά για την παραγωγή, τη διανομή και την κατανάλωση αγαθών και η οποία οδηγεί τις εθνικές οικονομίες σε μια διαδικασία ενσωμάτωσης σε μια παγκόσμια οικονομία (Jackson and Sorensen 2006). Συνεπώς, καθώς οι εθνικές κυβερνήσεις εμπλέκονται και συμμετέχουν όλο και περισσότερο στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης των δραστηριοτήτων τους, το

σύστημα της Βεσπφαλίας μεταβάλλεται από μια κυρίαρχη κρατο-κεντρική διάταξη σε ένα θεσμό, ο οποίος ευνοεί την αμοιβαία εξάρτηση μεταξύ των κρατών, την διεθνή συνεργασία και στηρίζεται σε σχέσεις μεταξύ δύο πλευρών που έχουν κόστος, δηλαδή, η αλληλεξάρτηση υπάρχει όταν δημιουργούνται προϋποθέσεις κόστους μεταξύ των δύο πλευρών (Burch 2000). Στη βάση αυτή της πραγματικότητας, οι Jackson και Sorensen (2006) χρησιμοποιούν τον όρο «μεταμοντέρνο» κράτος, θέλοντας να δείξουν την εξελικτική πορεία της μεταβολής της φύσης του κράτους, παρουσιάζοντάς το να ανήκει σε μια διεθνή κοινωνία στην οποία το παραδοσιακό δίλημμα ασφαλείας θα έχει καταργηθεί μέσα από τη στενή συνεργασία των κρατών στο πλαίσιο της παγκοσμιοποιημένης αγοράς, η αναρχία θα έχει αντικατασταθεί από μια διαρθρωμένη εξουσία, η οποία θα αποκλείει την χρήση βίας. Η πρόκληση όμως για το μεταμοντέρνο κράτος, το οποίο δεν περιορίζεται στα γεωγραφικά του όρια, με την οικονομία του να είναι σε διασύνδεση με άλλες πέρα από τα εθνικά σύνορα, το πολιτικό του σύστημα να αποτελεί μέρος ενός συστήματος πολυεπίπεδης διακυβέρνησης και η συλλογική του ταυτότητα να μην αποτελεί πλέον εθνική αποκλειστικότητα, είναι για την ίδια την ασφάλειά του, η οποία δεν μπορεί να οριστεί εύκολα από πλευράς επικράτειας και δεν μπορεί να καθοριστεί μέσα από συμβατικές στρατηγικές ασφαλείας (Jackson and Sorensen 2006). Αυτή ακριβώς η αντίληψη έρχεται να συνδεθεί με την άποψη του Ruacan (2018) περί «εδαφικής παγίδας» και «βεσπφαλιανής αποφυγής» που διατυπώθηκαν προηγουμένως, αναφορικά με τις συνθήκες διαμόρφωσης του βεσπφαλιανού κρατο-κεντρικού συστήματος. Συναφώς, η ταχεία τεχνολογική πρόοδος, οι αυξανόμενες οικονομικές αλληλεξαρτήσεις και η παγκοσμιοποίηση ενίσχυσαν τις έννοιες της ανάπτυξης και της ασφάλειας, καθώς και της μεταξύ τους σχέση. Η ασφάλεια συνδέθηκε με το περιβάλλον και την ποιότητα ζωής γενικότερα, με την περιβαλλοντική ασφάλεια να λαμβάνει σταδιακά προεξέχουσα θέση στη διεθνή ατζέντα, λόγω της εμφάνισης νέων σύγχρονων απειλών, όπως η αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού, η έλλειψη νερού, η υποβάθμιση των υπογείων υδάτων και της αρόσιμης γης, η απώλεια τροπικών δασών, οι σημαντικές αυξήσεις των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, η ταχεία αστικοποίηση, η τήξη των πάγων, η αύξηση της στάθμης της θάλασσας και η αύξηση της συχνότητας και της έντασης των ακραίων καιρικών φαινομένων (Sousa 2012).

Η διεθνής αστάθεια αποτελεί μία ακόμη πραγματικότητα που έρχεται να αμφισβητήσει την βεσφαλιανή τάξη πραγμάτων. Η ζώνη αστάθειας περιλαμβάνει κράτη τα οποία δεν χαρακτηρίζονται ούτε σύγχρονα, ούτε μεταμοντέρνα (Jackson and Sorensen 2006) και περιλαμβάνει τμήματα της νοτιοανατολικής και νότιας Ασίας, την κεντρική Ασία και τον Καύκασο, τη Μέση Ανατολή, τμήματα της βόρειας Αφρικής, το μεγαλύτερο μέρος της υποσαχάριας Αφρικής, τμήματα της Καραϊβικής και το βορειοδυτικό τμήμα της νότιας Αμερικής (Παπασωτηρίου 2008). Η ζώνη αυτή αποτελείται από κράτη τα οποία υστερούν στο να εκπληρώσουν στο σύνολό του το κοινωνικό συμβόλαιο με τους πολίτες τους. Επιπλέον, πολλά από αυτά αποτελούν τα ίδια απειλή για τον πληθυσμό τους, δίνοντας έναυσμα στους σύγχρονους μελετητές των διεθνών σχέσεων να στραφούν στην διαμορφωθείσα κατάσταση στο εσωτερικό αυτών των κρατών, αμφισβητώντας, με αυτό τον τρόπο την αφαιρετική προσέγγιση του Waltz (2011a) για τη διατύπωση της θεώρησης του δομικού ρεαλισμού, ότι δηλαδή, για τη προσέγγιση των ιδιοτήτων του διεθνούς συστήματος δεν μας ενδιαφέρουν οι ιδιότητες των μονάδων / κρατών (πολιτικοί ηγέτες, κοινωνικοί/ οικονομικοί θεσμοί, ιδεολογικές δεσμεύσεις), ούτε οι σχέσεις μεταξύ των μονάδων (πολιτιστικές, οικονομικές, πολιτικές, στρατιωτικές). Υπό αυτό το πρίσμα, το συντριπτικό ποσοστό των σύγχρονων ένοπλων συγκρούσεων δεν αφορά εδαφικές διενέξεις, αλλά εσωτερικές, οι οποίες σχετίζονται περισσότερο με τη φύση του καθεστώτος του κράτους, με αποσχιστικές τάσεις, με θρησκευτικές ή φυλετικές συγκρούσεις και με διενέξεις μεταξύ εθνικών στρατών και παραστρατιωτικών οργανώσεων για τον έλεγχο των φυσικών πόρων και των πλουτοπαραγωγικών πηγών (Παπασωτηρίου 2008).

Ο Newman (2009) θέτει το ερώτημα κατά πόσο τα αποτυχημένα κράτη αποτελούν πρόκληση για το βεσφαλιανό μοντέλο της διεθνούς πολιτικής. Σε κάθε ανάλυση το κράτος αποτελεί τη βασικότερη μονάδα ανάλυσης και το σημείο αναφοράς της έννοιας της ασφάλειας, με τη διεθνή ασφάλεια να υπονοεί την ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα των νομικά κυρίαρχων και θεωρητικά ίσων κρατών. Στη βάση αυτού του μοντέλου, το διεθνές σύστημα χαρακτηρίζεται από συνεργασία και σύγκρουση μεταξύ ορθολογικά σκεπτόμενων κρατών, μέσα σε ένα περιβάλλον αναρχίας, διατηρώντας τα πλουραλιστικά στοιχεία της αλληλεπίδρασης, της διπλωματίας και του δικαίου. Το βεσφαλιανό σύστημα στηρίζεται στην κυριαρχία των πολιτικών μονάδων, στην αναγνώριση της εδαφικής

επικράτειας και στη μη παρέμβαση. Ωστόσο, η πραγματική κατάσταση του σύγχρονου διακρατικού συστήματος δεν συμμορφώθηκε ποτέ με αυτόν τον ιδανικό τύπο και ορισμένα μέρη του κόσμου δεν αντανάκλασαν ποτέ πλήρως το μοντέλο της Βεσπφαλίας. Αντίθετα, στον 21^ο αιώνα, υφίσταται ευρέως η πεποίθηση ότι οι απειλές για την ασφάλεια είναι πιθανό να προέρχονται από αποτυχημένα ή αδύναμα κράτη ή ακόμη και από μη κρατικούς φορείς. Σε αυτό το πλαίσιο, πολλοί μελετητές της διεθνούς πολιτικής επέστησαν την προσοχή στους κινδύνους για το διεθνές σύστημα που μπορούν να προέλθουν από τέτοια κράτη. Η κατάσταση ενός αδύναμου ή αποτυχημένου κράτους περιλαμβάνει την απουσία ικανότητας της κεντρικής κυβέρνησης να εξασφαλίσει τη δημόσια τάξη στην επικράτειά της, να ελέγχει αποτελεσματικά τα σύνορά της και, γενικότερα να μην μπορεί να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις και στις προσαγές του κοινωνικού συμβολαίου. Οι ενδείξεις αυτές υποδηλώνουν την κρατική αποτυχία ως προς τη διατήρηση αποτελεσματικών κρατικών θεσμών και εξουσιών, καθώς και κεντρικού ελέγχου της επικράτειας. Στο συμβατικό βεσπφαλιανό μοντέλο, οι παγκόσμιες απειλές για τη διεθνή ασφάλεια προέρχονται πρωτίστως από ισχυρά επιθετικά κράτη. Σήμερα, οι απειλές είναι εξίσου πιθανό να προέρχονται από αποτυχημένα ή αδύναμα κράτη ή ακόμη και από μη κρατικούς φορείς. Επομένως, η διεθνής ασφάλεια δεν βασίζεται αποκλειστικά σε μια αρμονική σχέση μεταξύ των κυρίαρχων κρατών, αλλά και σε ζητήματα που παραδοσιακά θεωρούνται εσωτερικά και αφορούν κοινωνικούς οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες, συμπεριλαμβανομένων και τα διάφορα πρότυπα διακυβέρνησης. Κάτι τέτοιο υποδηλώνει ότι τα πρότυπα της σύγκρουσης και της ασφάλειας στον 21^ο αιώνα αντανάκλουν σε μια ευρύτερη μεταμόρφωση σε έναν μετα-βεσπφαλιανό κόσμο (Newman 2009).

Σε συνάφεια με τα παραπάνω, γίνεται εύκολα κατανοητό ότι το ζήτημα της κρατικής κυριαρχίας έρχεται να αμφισβητηθεί από την οικονομική παγκοσμιοποίηση και τις νέες μορφές απειλών, όπως η τρομοκρατία και η περιβαλλοντική υποβάθμιση, τα οποία φαίνεται να διαπερνούν έως ένα βαθμό τα στεγανά της πολιτικής ανεξαρτησίας, της νομικής ισοτιμίας και της μη παρέμβασης. Σε αυτό το σημείο τα αδύναμα και τα αποτυχημένα κράτη έρχονται με τη σειρά τους να επιβεβαιώσουν την άποψη ότι πολλές από τις παραδοχές περί κρατικής κυριαρχίας δεν ισχύουν για αυτά. Τα κράτη αυτά βρίσκονται σε ένα κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό χάσμα με τα αντίστοιχα αναπτυγμένα. Διαθέτουν αναποτελεσματικούς

θεσμούς, έλλειψη εθνικής ενότητας και, γενικά, δεν είναι ικανά να ανταπεξέλθουν στην εκπλήρωση του κοινωνικού συμβολαίου, μη έχοντας εξασφαλίσει την εσωτερική τους νομιμοποίηση και την αρχή της αυτοβοήθειας για την επιβίωσή τους (Jackson and Sorensen 2006). Τα δυσάρεστα αποτελέσματα για αυτά, περιλαμβάνουν την κατάρρευση της εσωτερικής τάξης και της ολοένα και μεγαλύτερης εξάρτησης από το εξωτερικό.

Ο Kochin (2018), με τη σειρά του, παρουσιάζει τρεις ιστορικούς μετασχηματισμούς της παγκόσμιας τάξης: Ο πρώτος συνέβη στο τέλος του 18^{ου} αιώνα, με την μετατροπή του βεσφαλιανού συστήματος το οποίο στηριζόταν στη βάση της ισότητας των κρατών και της ισορροπίας ισχύος, σε μια παγκόσμια τάξη βασισμένη στον εθνικισμό και τον ιμπεριαλισμό. Ο δεύτερος μετασχηματισμός συνέβη μετά το τέλος του Β' ΠΠ, στον οποίο επιβεβαιώθηκε η εθνική αυτοδιάθεση και τέθηκε εκτός νομικού πλαισίου η βίαιη εδαφική επέμβαση και κατοχή επικράτειας άλλου. Τελευταίος μετασχηματισμός του μοντέλου της Βεσφαλίας, ο οποίος ήρθε να αμφισβητήσει την αρχή της μη επέμβασης μετά το 1945, αποτελεί η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία και την προσάρτηση της Κριμαίας (Kochin 2018), η οποία εξελίχθηκε ως κρίση από το Νοέμβριο 2013 μέχρι τον Ιούνιο 2014 κατά την οποία έλαβαν χώρα επιχειρήσεις κυβερνοχώρου, πληροφοριακές, ψυχολογικές και ειδικές επιχειρήσεις και η οποία έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την μετάλλαξη του βεσφαλιανού μοντέλου. Η περίπτωση της Κριμαίας απέδειξε για πρώτη φορά ότι οι αρχές του συστήματος του 1945, με θεματοφύλακα τα Ηνωμένα Έθνη, της εθνικής αυτοδιάθεσης, της ισότητας των κρατών και, το πιο σημαντικό, η αρχή της μη επέμβασης και της αλλαγής των συνόρων με τη βία, μπορούν να αναθεωρηθούν μέσω νέων μορφών πολεμικών επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα, ο πόλεμος στο σημερινό μονο-πολυπολικό μεταψυχροπολεμικό σύστημα ²⁸ έχει προσαρμοσθεί σε νέα δεδομένα όσον αφορά στην τεχνολογία και δη την πληροφοριακή, η οποία μπορεί πλέον να χρησιμοποιηθεί ως όπλο για την διεξαγωγή επιχειρήσεων στο πεδίο του κυβερνοχώρου, με αποτέλεσμα να γίνεται όλο και πιο σύνθετος.

²⁸ Σύμφωνα με τον Κουσκουβέλη, το μετά το 1989 διεθνές σύστημα παρουσιάζει μία υπερδύναμη, τις ΗΠΑ, μία στρατιωτική λόγω πυρηνικών υπερδύναμη, τη Ρωσία, δύο πιθανώς αναδιδόμενες μεγάλες δυνάμεις, την Κίνα και την Ινδία, και μία οικονομική υπερδύναμη, την Ευρωπαϊκή Ένωση. Με δεδομένη τη στενή σχέση ΗΠΑ — ΕΕ και κυρίως την αδυναμία αντισυσπείρωσης, το διεθνές σύστημα μπορεί να χαρακτηριστεί ως μονοπολικό. Με δεδομένη όμως και την πολιτική και στρατιωτική ανεξαρτησία της Ρωσίας, της Κίνας και της Ινδίας, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ηγεμονικό — πολυπολικό (Η. Κουσκουβέλης 2004)

Επιπρόσθετα, ο σχεδιασμός τέτοιων επιχειρήσεων δεν είναι απαραίτητα προϊόν κρατικών οντοτήτων, αλλά και μη κρατικών-αυτόνομων δρώντων. Το δεδομένο είναι ότι, ο δυνητικός αντίπαλος, σίγουρα διαθέτει και έχει πρόσβαση στη χρήση συστημάτων υψηλής τεχνολογίας, μέσω των οποίων μπορεί να μετατρέψει το πληροφοριακό πλεονέκτημα σε πολεμικό. Με βάση αυτά ως δεδομένα η Ρωσία, το 2014, εκμεταλλεύτηκε τις δυνατότητες που παρέχει η τεχνολογία και εφαρμόσε τις επιχειρήσεις του κυβερνοχώρου, οι οποίες έχουν διαμορφωθεί σε πολλαπλασιαστική ισχύος για τη χώρα που θα τις εκμεταλλευτεί και θα τις εφαρμόσει την κατάλληλη στιγμή, δημιουργώντας ένα νέο πολιτικο-στρατιωτικό περιβάλλον. Οι δυνατότητες του κυβερνοχώρου δημιουργούν έναν επιχειρησιακό χώρο, στον οποίο τα έθνη μπορούν να διεξάγουν επιθετικές ενέργειες ευκολότερα, οικονομικότερα και με λιγότερη διακινδύνευση, δεδομένης της «γκρίζας περιοχής» του διεθνούς δικαίου για τον κυβερνοχώρο. Μια αποφασιστική ενέργεια στον κυβερνοχώρο μπορεί να δημιουργήσει φυσικά αποτελέσματα ισοδύναμα με μια συμβατική επίθεση στα τρία επιχειρησιακά πεδία (της ξηράς, της θάλασσας, του αέρα), με την ειδοποιό διαφορά ότι οι επιχειρήσεις του κυβερνοχώρου μπορούν να έχουν άμεση και καθοριστική επίδραση στον χειρισμό της κοινής γνώμης, στη λήψη αποφάσεων και να επιφέρουν πολλαπλάσια πολιτικά και ψυχολογικά αποτελέσματα (Kenneth Geers 2015). Σε κάποιες περιπτώσεις πολέμου, δεν είναι απαραίτητη η σωματική εξόντωση του αντιπάλου, αλλά επιβάλλεται, όπως στην παρούσα περίπτωση, η προτεραιότητα της διοίκησης στην εισαγωγή βαθμού αβεβαιότητας στον αντίπαλο, προκαλώντας τα λάθη και τη διστακτικότητά του και παρέχοντας στον επιτιθέμενο μια κατάσταση «εύλογης άρνησης» (“plausible deniability”), ήτοι τη μέγιστη τακτική ευελιξία με παράλληλη αποφυγή της όποιας απόδοσης ευθυνών²⁹ (Woo Pyung-Kyun 2015). Η Ρωσία κατάφερε τελικά να απομονώσει επικοινωνιακά την περιοχή της Κριμαίας και να επηρεάσει θετικά τη ρωσόφιλη κοινή γνώμη της Ουκρανίας για την ανάγκη μιας ρωσικής παρέμβασης στην περιοχή. Με αυτό τον τρόπο πέτυχε τον επιδιωκόμενο σκοπό της που ήταν η τελική αποδοχή μιας ρωσικής επέμβασης για την ενίσχυση της ασφάλειας στην περιοχή. Εν προκειμένω, η σύγχρονη διεθνής κοινωνία παραμένει άναρχη, αλλά με μια διαφορετική έννοια από αυτό που εννοούσε ο Bull

²⁹ Στην προκειμένη περίπτωση η Ρωσία μέσω του συνδυασμού των επιχειρήσεων στον κυβερνοχώρο, των πληροφοριακών, των ειδικών επιχειρήσεων και των καταδρομικών ενεργειών των «little green men» (άντρες του ρωσικού στρατού, αλλά χωρίς διακριτικά), κατάφερε να αμφισβητήσει, σε πολλές των περιπτώσεων, την ανάμειξή της σε διάφορες ενέργειες κυβερνοεπιθέσεων και δολιοφθορών.

(2001) και η Αγγλική Σχολή Διεθνών Σχέσεων: Η διεθνής κοινωνία δεν είναι άναρχη μόνο υπό την έννοια ότι δεν υφίσταται μία υπέρτατη εξουσία, αλλά με την έννοια της απουσίας κοινών και διεθνώς αναγνωρισμένων ως νόμιμων κανόνων και θεσμών, τουλάχιστον από τις μεγάλες δυνάμεις (Kochin 2018).

Η σύγχρονη πραγματικότητα έρχεται να αμφισβητήσει τη βεσφαλιανή αρχή της αναγνώρισης της κρατικής κυριαρχίας και της μη επέμβασης στα εσωτερικά άλλου κράτους. Υπό αυτό το πρίσμα, οι σύγχρονες παρεμβάσεις λαμβάνουν τη μορφή ανθρωπιστικών παρεμβάσεων, στο όνομα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Έτσι, στη βάση αυτής της πραγματικότητας, η βεσφαλιανή έννοια της κρατικής κυριαρχίας, σήμερα, λαμβάνει δυαδική μορφή, με την «παλιά» παραδοσιακή να είναι αυτή που αναδύθηκε μετά το τέλος του Τριακονταετή Πολέμου και τη «νέα» να σχετίζεται με την πολυπλοκότητα του σύγχρονου κανόνα της ανθρωπιστικής παρέμβασης (P.A. Hayman & John Williams 2006). Η αρχική βεσφαλιανή έννοια της κρατικής κυριαρχίας, με τον αναπόσπαστο κανόνα της μη παρέμβασης, άρχισε να λαμβάνει ένα διφορούμενο χαρακτήρα, στους αιώνες που ακολούθησαν το 1648, καθώς οι ευρωπαϊκές δυνάμεις αποικίζουν βαθμιαία τον υπόλοιπο κόσμο. Μέσα σε αυτό το διαμορφούμενο πλαίσιο, η κυριαρχία των ευρωπαϊκών κρατών, ως νόμιμο δικαίωμα αυτόνομης εξουσίας, ήρθε σε αντίθεση με το καθεστώς υποταγής των αποικιών. Έτσι, η «νέα» έννοια της κυριαρχίας περιλαμβάνει την αυτοδιάθεση των πρώην αποικιών και το δικαίωμα όλων των κρατών στην ανάπτυξη, ειδικότερα των φτωχότερων. Σε αυτή τη σύγχρονη διεθνή κοινωνία, το κράτος παραμένει η βασικότερη μονάδα, αλλά, ταυτόχρονα αναγνωρίζεται η ανθρωπιστική ευθύνη, η οποία μπορεί να είναι περιοριστικός παράγοντας στην αυτονομία του κυρίαρχου κράτους. Υπό αυτό το πρίσμα, η αντίληψη περί ανθρωπισμού διαφοροποιείται μεταξύ των κρατών, με τα κράτη του Τρίτου Κόσμου να χαρακτηρίζονται ως ανεπαρκή αναφορικά με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (P.A. Hayman & John Williams 2006).

Αναφορικά με την μετεξέλιξη της διεθνούς πολιτικής, μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, ο Mearsheimer (2006) διατυπώνει το επιχείρημα ότι αυτή θα αλλάξει σε βάρος των θεμελιωδών υποθέσεων του πολιτικού ρεαλισμού. Σύμφωνα με τον ίδιο, οι θεμελιώδεις υποθέσεις βάσει των οποίων ορίζεται η δομή του διεθνούς συστήματος, τείνουν να αμφισβητούνται. Αυτές περιλαμβάνουν τη θεώρηση ότι τα κράτη είναι οι βασικοί παίκτες στο άναρχο διεθνές σύστημα, την επιθετική ικανότητα

των μεγάλων δυνάμεων, την αβεβαιότητα για τις προθέσεις των άλλων κρατών, την υπέρτατη αξία της επιβίωσης από την πλευρά των μεγάλων δυνάμεων και την ορθολογική δράση των κρατών με στόχο την μεγιστοποίηση των πιθανοτήτων της επιβίωσης. Η αμφισβήτηση αυτών των βασικών υποθέσεων έχει αφετηρία την αυξανόμενη δυναμική των διεθνών θεσμών και τη συνεπαγόμενη επιρροή τους στη συμπεριφορά των κρατών. Υπό αυτό το πρίσμα, έχει δημιουργηθεί για κάποιους η αντίληψη ότι οι θεσμοί μπορούν να περιορίσουν το δίλημμα ασφαλείας, να μεταβάλλουν την κρατική συμπεριφορά πέρα από τον ρεαλιστικό στόχο της μεγιστοποίησης της ισχύος και μακριά από τον άεναο υπολογισμό της σχέσης κόστους – οφέλους στις κινήσεις τους και από την προσπάθεια εξαγωγής συμπερασμάτων για τον τρόπο που η συμπεριφορά του άλλου μπορεί να επηρεάσει την ισορροπία ισχύος. Συνεπώς, η δυναμική των διεθνών θεσμών μπορεί να περιορίσει την αναρχία και να κάνει τα κράτη να δράσουν ενάντια στις θεμελιώδεις υποθέσεις του ρεαλισμού. Ωστόσο, η ιστορία έχει δείξει ότι η διεθνής πραγματικότητα απέχει κατά πολύ από αυτή την προσδοκία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Ο.Η.Ε., ο οποίος, αν και οικουμενικός οργανισμός, δεν έχει καταφέρει να περιορίσει ή να μεταλλάξει τις προσδοκίες των μεγάλων δυνάμεων και να τις κάνει να ενεργήσουν αντίθετα με τα στρατηγικά τους συμφέροντα. Ο Mearsheimer (2006) δεν αμφισβητεί το γεγονός ότι οι διεθνείς θεσμοί ωφελούν τα κράτη, αλλά, ωστόσο θεωρεί, ότι οι θεσμοί είναι εργαλείο για τις επιδιώξεις των ισχυρών, οπότε και δημιουργούνται από αυτούς για να αναβαθμίσουν το μερίδιο της παγκόσμιας ισχύος τους. Ένας ακόμη ισχυρισμός που εκφράζει τη δυσχερή θέση που έχει περιέλθει η κρατική κυριαρχία, είναι, όπως ήδη αναφέρθηκε, η παγκοσμιοποίηση και η συνεχώς εντεινόμενη διαδικασία της οικονομικής αλληλεξάρτησης. Οι υποστηρικτές αυτής της άποψης θεωρούν ότι τα κράτη και ειδικότερα οι μεγάλες δυνάμεις δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν τις ανακατατάξεις που επιφέρει ο παγκόσμιος καπιταλισμός, με αποτέλεσμα να τείνουν να μην αποτελούν πλέον τους βασικούς παίκτες στη διεθνή πολιτική, ενώ, αντίθετα, η παγκοσμιοποιημένη αγορά με εκφραστή τις πολυεθνικές επιχειρήσεις να είναι οι σημαντικότεροι δρώντες στο διεθνές σύστημα. Οι επικριτές, ωστόσο, αυτή της θεώρησης, παρατάσσουν το αντεπιχείρημα ότι τα κράτη, διαχρονικά, έχουν επιδείξει ιδιαίτερη ανθεκτικότητα και προσαρμοστικότητα σε συναφείς πιέσεις, προκειμένου να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Επιπρόσθετα, στην περίπτωση εξαφάνισης του κράτους, δεν διαφαίνεται να υπάρχει κάποια αξιόπιστη εναλλακτική επιλογή,

αφού κανένας θεωρητικός δεν έχει προτείνει κάποια νέα πολιτική οντότητα ως αντικαταστάτη (Mearsheimer 2006).

Το βεστφαλιανό σύστημα, ωστόσο, μέσα από την επίδραση των παγκόσμιων δυνάμεων πολιτικής ολοκλήρωσης, έρχεται αντιμέτωπο με διάφορες τάσεις αμφισβήτησης και επανεξέτασης του μέλλοντος των συνόρων των κρατών και της εδαφικής κυριαρχίας. Η περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ίσως αποτελεί μία ένδειξη ότι το διεθνές σύστημα κατευθύνεται προς τη διαμόρφωση ενός προ-βεστφαλιανού μοντέλου, το οποίο θα έχει ομοιότητες με εκείνο της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, μέσω τις συνύπαρξης πολλών μικρότερων κρατικών οντοτήτων, με τη διαφορά ότι η κατευθυντήρια αρχή δεν θα είναι η επιδίωξη της οικουμενικότητας της καθολικής εκκλησίας, αλλά, αυτή την οικουμενικότητα θα την επιβάλλουν οι παγκοσμιοποιημένες αγορές και η οικονομική ολοκλήρωση. Αυτή η άποψη, σε καμιά περίπτωση, δεν απορρίπτει την παραδοσιακή αντίληψη περί κρατικής κυριαρχίας, ούτε και υπονοεί ότι μπορεί να υπάρξει διεθνές σύστημα χωρίς κράτη, αλλά προβάλλει την πιθανότητα τα σύνορα της εδαφικής επικράτειας να λάβουν ένα περισσότερο συμβολικό ορισμό και πολύ περισσότερο οδηγεί την βεστφαλιανή άποψη περί εδαφικής κυριαρχίας να μην μπορεί πλέον να κρατήσει τη στενή της έννοια. Ένα διεθνές σύστημα με κράτη χωρίς σύνορα, ίσως είναι δύσκολο να υπάρξει, αφού μόνο η παρουσία του κράτους ως πολιτικής οντότητας, από μόνο του σημαίνει ότι υφίσταται τουλάχιστον κάποια αίσθηση συμβολικών συνόρων (Okhonmina 2010).

Ο Zielonka (2013) μελετώντας το μοντέλο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης καταλήγει ότι το σύγχρονο διεθνές σύστημα μοιάζει περισσότερο με το μεσαιωνικό μοντέλο, παρά με το αντίστοιχο που εδραιώθηκε με τη Βεστφαλία και διαπιστώνει ότι οι θεσμικές μορφές συλλογικών διαπραγματεύσεων έχουν αντικαταστήσει την ισορροπία ισχύος του βεστφαλιανού συστήματος. Η τήρηση των συμφωνηθέντων δεν εξασφαλίζεται πλέον μέσω της στρατιωτικής ισχύος, αλλά μέσω των νορμών που έχουν καλλιεργηθεί από τις δύο μεγάλες δυνάμεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των ΗΠΑ. Σε αυτό το «νέο-μεσαιωνικό» σύστημα δεν απουσιάζουν οι συγκρούσεις, ούτε είναι σταθερό, αλλά δημιουργεί ένα πρότυπο διεθνών σχέσεων που διαφέρει θεμελιωδώς από το παραδοσιακή άναρχη βεστφαλιανή κοινωνία. Οι εξάρσεις του εθνικισμού και οι εσωτερικές κομματικές πολώσεις που ενισχύονται από την παρούσα οικονομική κρίση και την μετανάστευση, φέρνουν στο προσκήνιο τις αρχές

του εθνικού συμφέροντας, με τα μικρότερα κράτη να φοβούνται όλο και περισσότερο τα μεγάλα κράτη και τα μεγάλα κράτη να προσπαθούν να εξισορροπούνται. Ωστόσο, ο Zielonka (2013) θεωρεί ότι το εξελισσόμενο σύστημα έχει περισσότερες ομοιότητες με την Ευρώπη του Μεσαίωνα παρά με την Ευρώπη που προέκυψε από τις συνθήκες της Βεσφαλίας. Αυτό στηρίζεται στις δύο απόψεις που έχουν δημιουργηθεί για την Ευρώπη του 21^{ου} αιώνα: Η πρώτη άποψη θεωρεί ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση παραμένει προσκολλημένη στο βεσφαλιανό μοντέλο κρατών, τα οποία έχουν δημιουργήσει ένα δίκτυο συνεργασιών μέσω διακυβερνητικών επαφών. Η δεύτερη άποψη εξετάζει την Ευρωπαϊκή Ένωση ως το πρότυπο μιας νέας υπερεθνικής ομοσπονδίας, η οποία πειραματίζεται σε νέες ιδέες και θεωρεί την ευρωπαϊκή πολιτική ως *sui generis*. Στη βάση αυτής της αντίληψης, τα ασαφή σύνορα ενδέχεται να προκαλέσουν κάποια πολιτιστικά και διοικητικά προβλήματα, αλλά διευκολύνουν τις οικονομικές ανταλλαγές και σταθεροποιούν τις πιο αδύναμες χώρες στην περιφέρεια της Ευρώπης. Αυτή η κατάσταση, σε συνδυασμό με τις προοπτικές περαιτέρω διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενδέχεται να τη μετατρέψει σε μία μετα-βεσφαλιανή περιφερειακή, αν όχι παγκόσμια, δύναμη, με μία *sui generis* μορφή διακυβέρνησης, με τα συμμετέχοντα κράτη – μέλη να συμμετέχουν σε αυτή σε διαφορετικό βαθμό και με διαφορετικούς όρους, με ασαφή σύνορα και με μία διεθνή παρουσία, η οποία όμως δεν συνοδεύεται από μια συνεκτική πολιτική (Pentland 2000). Ωστόσο, η σημερινή «νέο-μεσαιωνική» Ευρώπη διαθέτει την ικανότητα να δίνει λύσεις στα εσωτερικά της προβλήματα, αλλά είναι εξίσου σε πλεονεκτική θέση να αντιμετωπίσει τις πιέσεις της παγκοσμιοποίησης (Zielonka 2013).

Η θεώρηση της σύγκρουσης των πολιτισμών του Huntington, αποτελεί ακόμη μία σύγχρονη προσέγγιση των διεθνών σχέσεων, η οποία έρχεται να μας υπενθυμίσει ότι στο διεθνές σύστημα, για το οποίο όλοι συμφωνούν ότι βρίσκεται σε κατάσταση αναρχίας, επιδρούν και άλλες δυνάμεις, οι οποίες δημιουργούν τάσης αναθεώρησης του βεσφαλιανού μοντέλου. Ο Huntington, μέσω της συγκεκριμένης θεώρησης, προβάλλει το στοιχείο της θρησκευτικής και πολιτισμικής διαφοροποίησης μεταξύ των χωρών, η οποία είναι ικανή να δημιουργεί αντίρροπες δυνάμεις στη διαμόρφωση της διεθνούς πολιτικής, μετατρέποντας την παγκόσμια πολιτική σε πολιτική των πολιτισμών, με κύριο διαχωριστικό κριτήριο τη θρησκεία. Σε αυτό το πλαίσιο ο Huntington θεωρεί ότι η ανθρωπότητα εισήλθε σε μία νέα

εποχή, που χαρακτηρίζεται από μία κρίση ταυτότητας και η οποία δεν είναι παρά η εποχή της σύγκρουσης των οκτώ μειζόνων πολιτισμών ή και θρησκειών και παραθέτει κάποια πιθανά μεταψυχροπολεμικά σενάρια, τα οποία απηχούν ενδεχόμενες όψεις της νέας εποχής (Μακρής 2013a). Ένα από αυτά τα σενάρια περιλαμβάνει το κρατο-κεντρικό παράδειγμα, το οποίο, χωρίς να αποκλείει τα βασικά αξιώματα του ρεαλισμού περί της ορθολογικής λειτουργίας των κρατών στη βάση του εθνικού συμφέροντος της ασφάλειας και της αποτίμησης των συμφερόντων στη βάση της ισχύος, προσπαθεί να σχηματίσει ένα νέο ρόλο του κράτους με πολιτισμικούς όρους (Μακρής 2013a). Ένα ακόμη σενάριο που παραθέτει ο Μακρής (2013a) και το οποίο έρχεται να αμφισβητήσει την κρατική κυριαρχία, είναι η πραγματικότητα των αποτυχημένων κρατών (failed states) τα οποία αποτελούν ένα ακόμη αποσταθεροποιητικό παράγοντα στη διεθνή τάξη πραγμάτων. Το πολιτισμικό παράδειγμα του Huntington συνοψίζεται, αφενός, στην παραμονή του κράτους ως του πλέον σημαντικού παίχτη στη διεθνή πολιτική, με το εθνικό συμφέρον, ωστόσο, να διαμορφώνεται από πολιτισμικούς παράγοντες, αφετέρου, στην διατήρηση του άναρχου του διεθνούς συστήματος, με κεντρικό το στοιχείο της σύγκρουσης, ωστόσο, οι μελλοντικές διενέξεις θα προέλθουν από κράτη-ομάδες διαφορετικών πολιτισμών (Μακρής 2013a). Άλλη μία σύγχρονη πρόκληση, σύμφωνα με τον Huntington, αποτελεί η δημογραφική αύξηση του μουσουλμανικού πληθυσμού σε συνδυασμό με την πολιτική έκφραση του ισλαμισμού και η εξέλιξή του ως το φαινόμενο του πολιτικού Ισλάμ. Ωστόσο, η πολιτισμική προσέγγιση του Huntington, σήμερα μπορεί από κάποιους να θεωρηθεί αναχρονιστική, αφού υπάρχει το «καλό» και το «κακό» Ισλάμ. Το «καλό» Ισλάμ θα μπορούσε να θεωρηθεί αυτό που προσπάθησε να αναδειχθεί μέσω της Αραβικής Άνοιξης, κυρίως από το 2011, με την ανάδυση μιας νέας τάξης πραγμάτων, μέσω του εκμοντερνισμού και την υιοθέτηση πολιτικών εκδυτικοποίησης. Για κάποιους, το Ισλάμ, μέσω της Αραβικής άνοιξης, θεωρήθηκε ότι μπορεί να είναι συμβατό με τη δημοκρατία και να προσαρμοστεί μέσα σε αυτό το πλαίσιο. Βέβαια, για άλλους, το Ισλάμ δεν μπορεί να συμβιβαστεί με τη δημοκρατία, αφού σύμφωνα με τον ισλαμικό νόμο, η διακυβέρνηση πρέπει να υλοποιείται σύμφωνα με το νόμο του Θεού και όχι με τη δημοκρατική εντολή (Παρίσης 2013). Το «κακό» Ισλάμ έχει εκφραστή τον ισλαμικό φονταμενταλισμό και έχει διαμορφωθεί ως επαναστατικό κοινωνικό κίνημα, που επιδιώκει ριζικές πολιτικές αλλαγές με όλα τα διαθέσιμα μέσα, αδιαφορώντας για την προσέγγιση με τον δυτικό πολιτισμό και συμβάλλοντας στην αστάθεια στο

εσωτερικό των μουσουλμανικών κρατών. Το σίγουρο είναι ότι, σήμερα, μέσω της παγκοσμιοποίησης, οι δυτικοί και οι μη δυτικοί πολιτισμοί είναι ευκολότερο να συνειδητοποιήσουν ότι έχουν διαφορές, γεγονός το οποίο συντελεί στη ανάδειξη απειλών, με την καλλιέργεια του φανατισμού και εστιών τρομοκρατίας. Η πολιτισμική προσέγγιση του Huntington, τελικά μπορεί να θεωρηθεί μονοδιάστατη, αφού στη μελέτη των διεθνών σχέσεων, το κράτος δεν μπορεί να αντικατασταθεί από τους πολιτισμούς. Εξάλλου, η οικονομία, η δημογραφία, η μετανάστευση, το πρόβλημα του νερού, η κλιματική αλλαγή, ο έλεγχος των φυσικών πόρων και η ενεργειακή ασφάλεια αποτελούν από μόνες τους εστίες δυνητικών συγκρούσεων, οι οποίες μπορεί να υπερκεράσουν το πολιτισμικό παράδειγμα του Huntington (Μακρής 2013α).

Το βεσφαλιανό σύστημα, στην σύγχρονη εποχή, έχει δεχτεί επικρίσεις αναφορικά με την αδιαφορία του ως προς τις ηθικές επιταγές. Ωστόσο, η δομή που δημιουργήθηκε με την Ειρήνη της Βεσφαλίας, αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια για τη δημιουργία μιας διεθνούς τάξης στη βάση κοινών αποδεκτών κανόνων και περιορισμών, ενώ ταυτόχρονα εδραίωσε μία πρώτη μορφή ισορροπίας ισχύος, αποκλείοντας την ηγεμόνευση ενός κράτους έναντι των υπολοίπων. Σίγουρα και όπως η ιστορία απέδειξε μεταγενέστερα, η αρχή της ισορροπίας ισχύος, στην βεσφαλιανή αρχική της μορφή, δεν ήταν τέλεια, παρόλα αυτά, αποτέλεσε μία σαφώς καλύτερη κατάσταση σε σχέση με αυτή που επικρατούσε στη βάση των δογματικών αντιπαράθεσεων. Το *raison d'état*, το οποίο καθόριζε το εθνικό συμφέρον ως κεντρικό άξονα του κράτους επί τη βάσει ωφελιμιστικών αρχών, εφαρμόστηκε με επιτυχία, αλλά σύμφωνα με τον Kissinger (2014) «συνιστώντας όχι μία αποθέωση της εξουσίας, αλλά μια απόπειρα εκλογίκευσης και περιορισμού χρήσης της». Η μετα-βεσφαλιανή εποχή απέδειξε ότι οι συντελεστές ισχύος του κάθε κράτους συνεχώς διαφοροποιούνται. Οι Keohane και Nye (1975) κατηγοριοποίησαν τους συντελεστές ισχύος του κράτους, στην οικονομική, στη θεσμική, στην πολιτική και στη στρατιωτική ισχύς. Οι μεγάλες δυνάμεις να διαθέτουν όλα τα επίπεδα ισχύος, ενώ οι πηγές ισχύος δεν είναι το ίδιο αποτελεσματικές σε όλους τους τομείς των δραστηριοτήτων, με αποτέλεσμα τα κράτη να επιλέγουν να εφαρμόσουν τακτικές διασύνδεσης (*linkage*), προκειμένου να αναπτύξουν όσο γίνεται περισσότερους συντελεστές ισχύος για να πετύχουν τα βέλτιστα αποτελέσματα σε διαφορετικούς τομείς δραστηριοτήτων. Σε μία τέτοια κατάσταση,

ο επαναπροσδιορισμός της ισορροπίας ισχύος αποτελεί αδήριτη ανάγκη, ο οποίος πρέπει να γίνεται συνολικά αντιληπτός από τους παίκτες του διεθνούς συστήματος, γιατί η ίδια η ισορροπία μπορεί να προκαλέσει πολέμους, όσο και να τους αποφύγει. Κάτι τέτοιο οφείλεται στη σχετικότητα της έννοιας της ισχύος. Στη διεθνή πολιτική, η ισχύς είναι σχετικώς νοούμενη έχει μία συγκριτική διάσταση, μια διαρκής διαδικασία σύγκρισης σε άυλους και υλικούς συντελεστές ισχύος. Η ίδια αυτή η διαδικασία φανερώνει τη ρευστότητα του διεθνούς συστήματος, μέσω της συνεχούς προσπάθειας για διατήρηση και βελτίωση της θέσης του κράτους, με δεδομένο ότι αυτό διέπεται από τις αρχές εφαρμογής μιας ορθολογικής πολιτικής.

5. Επίλογος

Το βεσπφαλιανό σύστημα κρατών σχηματίστηκε ως μία νέα κοινωνικοπολιτική εσωτερική δομή ανεξάρτητων κυρίαρχων κρατών. Η εσωτερική δομή του έθνους – κράτους σχηματοποιήθηκε και νομιμοποιήθηκε από τους Machiavelli, Bodin και Hobbes, ενώ οι αρχές της δομής του διεθνούς συστήματος στο οποίο τα έθνη – κράτη εξελίχθηκαν σε πολιτικές μονάδες, ορίστηκε από τον Grotius, ο οποίος ασχολήθηκε με το δίκαιο των εθνών και την κυριαρχία. Ο σχηματισμός του νέου διεθνούς συστήματος διακηρύχθηκε με την ειρήνη της Βεσπφαλίας, ως ένα σύστημα ανεξαρτήτων και κυρίαρχων κρατών και ως ένα νέο κεφάλαιο στην ανθρώπινη πολιτική ιστορία (Νταβούτογλου 2011).

Το σίγουρο είναι ότι αν τα κράτη της Ευρώπης κατά τη διάρκεια του Τριακονταετούς Πολέμου, δεν είχαν αντιληφθεί έγκαιρα τους συσχετισμούς ισχύος στο ευρωπαϊκό πεδίο και δεν είχαν αντιδράσει, με την υποκίνηση της γαλλικής διπλωματίας, μέσω μιας διορατικής εξωτερικής πολιτικής, και είχαν περιορίσει τη δράση τους στην ενασχόλησή τους μόνο με τις τοπικές τους συγκρούσεις, χωρίς να έχουν μετατρέψει τον πόλεμο σε συστημικό, τότε είναι πολύ πιθανό ένας μόνο παίχτης να είχε ηγεμονεύσει στην ευρωπαϊκή ήπειρο, με τους αρχικούς συσχετισμούς ισχύος να ευνοούν τον αψβουργικό οίκο.

Το βεσπφαλιανό σύστημα παρείχε μια αίσθηση οικουμενικότητας με τη μορφή των οικουμενικά ή ευρωπαϊκά (τουλάχιστον για την εποχή του³⁰) εφαρμόσιμων αρχών του: Η αποχή από την παρέμβαση στις εσωτερικές υποθέσεις των κρατών, το απαραβίαστο των συνόρων, η κρατική κυριαρχία και η εδραίωση της διεθνούς νομιμότητας (Kissinger 2014). Ωστόσο, αν και το βεσπφαλιανό σύστημα προέβλεπε μεθόδους ισορροπίας της ισχύος, δεν παρείχε σαφή απάντηση ως προς τον τρόπο που θα επιτυγχανόταν η προσδοκώμενη διεθνή νομιμότητα. Η Ειρήνη της Βεσπφαλίας αποτελούσε μια ερμηνεία της πραγματικότητας και έδινε το πλαίσιο ρύθμισης των πολιτικών υποθέσεων, απαλλαγμένο από ιδεολογικές και θρησκευτικές επιταγές (Kissinger 2014). Στον σημερινό κόσμο της παγκοσμιοποίησης και των τεχνολογικών και επιστημονικών εξελίξεων, η αρχές της

³⁰ Εδώ το οικουμενικό μπορεί να ταυτιστεί με το ευρωπαϊκό, αφού τα υπόλοιπα πολιτικά συστήματα εκτός της Ευρώπης, ήταν κυρίως αποικίες των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων και ως εκ τούτου, αντιμετωνίζονταν ως κατώτερα σε πολιτικό επίπεδο.

Βεσφαλίας, αν και έχουν επεκταθεί και γίνονται κατανοητές σε παγκόσμιο επίπεδο, ωστόσο, επιδέχονται διαφορετικές ερμηνείες καταλήγοντας σε διαφωνίες ως προς την εφαρμογή τους. Ταυτόχρονα, με δεδομένη την αναρχία του διεθνούς συστήματος, έννοιες όπως η δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα, και το διεθνές δίκαιο ερμηνεύονται κατά το δοκούν.

Στη σημερινή εποχή, η κατοχή πυρηνικών όπλων συνεπάγεται ένα επίπεδο ισχύος ικανό να αφανίσει κάθε ζώντα πολιτισμό. Αν και η ύπαρξη των πυρηνικών εκφράζει την απόλυτη επιθετικότητα, χωρίς όμως να αποτελεί κατάσταση επίθεσης, λόγω της καταστροφικότητάς τους, μηδενίζεται η προοπτική νίκης εναντίον ενός αντιπάλου που κατέχει και αυτός πυρηνικά (Η. Κουσκουβέλης 2000). Η αδυναμία του διεθνούς ελέγχου για τα πυρηνικά όπλα, γέννησε την έννοια της πυρηνικής αποτροπής. Έτσι, από τη δεκαετία του 1950, δημιουργήθηκε μία ισορροπία ισχύος, με διαφορετικά ποιοτικά στοιχεία από αυτά των συμβατικών όπλων, καταλήγοντας έτσι η αμοιβαία πυρηνική αποτροπή να είναι χαρακτηριστικό των σχέσεων ΗΠΑ και ΕΣΣΔ. Η σταθερότητα της αμοιβαίας πυρηνικής αποτροπής συνδέεται με την έλλειψη κινήτρων ή την ύπαρξη αντικινήτρου για την έναρξη μίας πυρηνικής επίθεσης (Η. Κουσκουβέλης 2004). Για να είναι η αποτροπή αποτελεσματική, θα πρέπει αυτή να επιβάλει στον άλλο κόστος, δηλαδή «αυτός που αποτρέπει δηλοποιεί τις προθέσεις αυτές όσο το δυνατόν πιο έντονα και πιο ξεκάθαρα. Όσο πιο έντονη είναι η δηλοποίηση, τόσο πιο αποτελεσματική, τόσο πιο αξιόπιστη, τόσο πιο σταθερή είναι η αποτροπή» (Η. Κουσκουβέλης 2000). Σε αυτό το πλαίσιο, ο αξιακός κώδικας του βεσφαλιανού συστήματος, περί της ισορροπίας ισχύος, μπορεί να θεωρηθεί παρωχημένος, επηρεάζοντας τη δομή της παγκόσμιας τάξης της σημερινής εποχής, η οποία, σύμφωνα με τον Kissinger (2014) φαίνεται να υπολείπεται σε κάποια σημεία: Η φύση του κράτους μεταλλάσσεται μέσω, σε κάποιες περιπτώσεις, της αποδόμησής του προκειμένου να διατηρηθεί το ίδιο το σύστημα, ενώ η προσπάθεια ολοκλήρωσής του, στην περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία δεν έχει δώσει ακόμη στοιχεία μια συνολικής κρατικής οντότητας, κατέληξε να παρουσιάζει στοιχεία κενού εξουσίας στο εσωτερικό της. Ταυτόχρονα, οι περιπτώσεις αδύναμων και αποτυχημένων κρατών, τα οποία είναι στα πρόθυρα ή ακόμη έχουν περάσει το κατώφλι του αποχαρακτηρισμού τους ως κράτη, που δεν διαθέτουν το μονοπώλιο χρήσης βίας και την κεντρική εξουσία. Το δεύτερο σημείο, το οποίο επηρεάζει το σύγχρονο διεθνές σύστημα και το απομακρύνει από το

κανονιστικό κρατο-κεντρικό του πλαίσιο, είναι η απόκλιση μεταξύ των πολιτικών και των οικονομικών δομών. Στη βάση αυτής της αντίληψης, ενώ οι οικονομικές δομές έχουν εξελιχθεί σε παγκόσμιες, οι οποίες μέσω τις ελεύθερης διακίνησης αγαθών και υπηρεσιών, έχουν καταλήξει να ξεπερνούν τα εμπόδια των συνόρων, οι πολιτικές δομές παραμένουν προσκολλημένες στα στενά όρια του κράτους, δίνοντας προτεραιότητα στη σημασία της επικράτειας. Συνεπώς, οι εθνικές κυβερνήσεις τείνουν, συχνά, να αγνοούν τις διεθνείς οικονομικές εξελίξεις, οι οποίες, τις περισσότερες φορές καταλήγουν σε κρίσεις, λόγω της αδυναμίας των κρατών να προσαρμοσθούν στην νέα οικονομική πραγματικότητα. Σε αυτές τις συνθήκες, οι εθνικές κυβερνήσεις δέχονται τη συνισταμένη πίεση των επιμέρους δυνάμεων που σχετίζονται με την παγκοσμιοποίηση, με την κρατική προσπάθεια για συνεχή δημιουργία και διατήρηση πλεονασμάτων εμπορικού ισοζυγίου και με το εθνικό συμφέρον της ασφάλειας. Τα κράτη, επομένως, απαιτείται να προσαρμοσθούν ταχύτερα στη νέα τάξη πραγμάτων, ήτοι, θα διευρύνουν το εθνικό πλαίσιο και θα τροποποιήσουν συμβατικά μοντέλα συμπεριφοράς, εναρμονίζοντας τις πολιτικές με τις διεθνείς οικονομικές τάσεις. Τέλος, ένα τρίτο σημείο που τείνει να διαβρώσει των αξιακό κώδικα του συστήματος της Βεσφαλίας, είναι η απουσία ενός ουσιαστικού μηχανισμού συνεννόησης και συνεργασίας μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων, στη βάση κοινών πεποιθήσεων (Kissinger 2014), ο οποίος, πέρα από τον τυπικό του χαρακτήρα να μπορεί να εξασφαλίσει την ανάπτυξη μιας μακρόπνοης στρατηγικής, απαλλαγμένης από τις προσαγές της κοινής γνώμης και το φόβο του συνεπαγόμενου πολιτικού κόστους στο εσωτερικό.

Οι ισχυρισμοί περί αποδυνάμωσης του σύγχρονου κράτους, μέσω των πιέσεων της παγκοσμιοποίησης και της οικονομικής αλληλεξάρτησης, μάλλον αποδεικνύονται ότι δεν διαθέτουν ισχυρή θεωρητική βάση, αν αναλογιστεί κανείς ότι δύο από τους αντιπροσωπευτικότερους εκπροσώπους του πολιτικού ρεαλισμού από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας, ο Θουκυδίδης και ο Machiavelli, άφησαν μία θεωρητική παρακαταθήκη η οποία ανέδειξε την αναρχία και την ανταγωνιστικότητα των σχέσεων μεταξύ των διακριτών κρατικών οντοτήτων της εποχής τους, πολύ πριν από την εμφάνιση του διεθνούς συστήματος (Mearsheimer 2006). Ακόμη και αν κάποτε ανακαλυφθεί ο αντικαταστάτης του κράτους στη διεθνή πολιτική, για τον πολιτικό ρεαλισμό δεν έχει ιδιαίτερη σημασία, αφού σύμφωνα με την συστημική θεωρία του Waltz (2011a), τα κράτη χαρακτηρίζονται όμοια ως προς

τις ιδιότητές τους εντός της δομής του διεθνούς συστήματος, είναι μονάδες που κατέχουν συγκεκριμένα φορτία ισχύος και κάθε μία εντάσσεται στο σύνολο, δημιουργώντας ορισμένες ισορροπίες μεταξύ τους ως μέλη του συνόλου. Συνεπώς, για τον πολιτικό ρεαλισμό δεν έχουν σημασία οι ιδιότητες, οι αλληλεπιδράσεις και τα κίνητρα των μονάδων και πολύ περισσότερο, αν εστιάσουμε στην συστημική θεωρία του δομικού ρεαλισμού, θα γίνει αντιληπτό ότι τα κράτη δεν είναι οι μοναδικοί δρώντες, αλλά, ωστόσο, οι δομή του διεθνούς συστήματος ορίζεται με βάση τους κυριότερους δρώντες, οι οποίοι για την ώρα, είναι τα κράτη. Στη βάση αυτής της θεώρησης, μας ενδιαφέρει η περίπτωση που θα υπάρξει μία αλλαγή στο διεθνές σύστημα και αυτή θα συμβεί εφόσον διαφοροποιηθεί ένα από τα στοιχεία της δομής του: Αν η διατακτική αρχή της αναρχίας αντικατασταθεί από μία άλλη, αν διαφοροποιηθεί ο χαρακτήρας των μονάδων, δηλαδή οι λειτουργίες που εκτελούν³¹ και αν αλλάξει ο συνολικός συσχετισμός ισχύος μεταξύ των μονάδων. Συνεπώς, σε κάθε περίπτωση, δεν ενδιαφέρει το είδος των πολιτικών μονάδων που συνθέτουν το σύστημα. Αυτές μπορεί να είναι κράτη, πόλεις – κράτη, αυτοκρατορίες, φυλές, ηγεμονίες ή οτιδήποτε άλλο (Mearsheimer 2006). Στην πραγματικότητα, δεν διαφαίνεται να υπάρξει κάποια αλλαγή στην διατακτική αρχή της αναρχίας της δομής του διεθνούς συστήματος, ενώ το κράτος θα συνεχίσει να αποτελεί τον σημαντικότερο παράγοντα του διεθνούς συστήματος. Το τελευταίο επιβεβαιώνεται από την παγκόσμια διατήρηση των εθνικιστικών τάσεων, μέσα από τις προσπάθειες πολλών εθνών στην υφήλιο προς την δημιουργία δικού τους κράτους, ενώ στη περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου ο εθνικισμός έχει σε μεγάλο βαθμό εγκαταλειφθεί προς όφελος της πολιτικής ενότητας, είναι φανερό ότι, παρά τον υψηλότατο βαθμό οικονομικής ολοκλήρωσης, η αντίστοιχη πολιτική δεν διαφαίνεται να πραγματώνεται.

³¹ Κάθε κράτος είναι μία κυρίαρχη πολιτική οντότητα. Ωστόσο, τα κράτη αν και όμοια, είναι διαφορετικά. Τα κράτη είναι όμοια στις αποστολές που έχουν να εκτελέσουν, αλλά όχι και στις ικανότητες να το πράξουν. Οι σκοποί των κρατών είναι παρόμοιοι, οπότε, οι λειτουργίες τους είναι παρόμοιες και οι μεταξύ τους διαφορές προκύπτουν από τις διαφορετικούς συντελεστές ισχύος που διαθέτουν. Η διεθνής πολιτική απαρτίζεται από όμοιες μονάδες που η καθεμιά αντιγράφει τις δραστηριότητες της άλλης (Waltz 2011a).

6. Βιβλιογραφία

- ARDITO, Alissa M. 2015. *Machiavelli and the Modern State. The Prince, the Discourses on Livy, and the Extended Territorial Republic. Appl. Phys. A. Vol. 73.* www.cambridge.org/9781107061033.
- Asch, Ronald G. 2000. "Religious Toleration, the Peace of Westphalia and the German Territorial Estates, Parliaments, Estates & Representation, 20:1, 75-89, DOI: 10.1080/02606755.2000.9522099" 6755. <https://doi.org/10.1080/02606755.2000.9522099>.
- Ashique Ali T. 2009. "Implications of Peace of Westphalia - Submitted by Ashique Ali T, BA (H) Political Science, 2nd Year, Roll No: 760, Ramjas College, University of Delhi," no. April: 1–14.
- Brzezinski, Zbigniew. 1998. *Η Μεγάλη Σκακιέρα, Εκδόσεις ΛΙΒΑΝΗ, Αθήνα.*
- Bull, Hedley. 2001. *Η Άναρχη Κοινωνία. Μελέτη Της Τάξης Στην Παγκόσμια Πολιτική, Εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ, Αθήνα.*
- Burch, Kurt. 2000. "Changing the Rules: Reconceiving Change in the Westphalian System." *International Studies Review* 2 (2): 181–210. <https://doi.org/10.1111/1521-9488.00209>.
- Carr, Edward. 2011. *Η Εικοσαετής Κρίση, 1919-1929, Εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ, Αθήνα.*
- Croxtan, Derek. 1999. "The Peace of Westphalia of 1648 and the Origins of Sovereignty, *The International History Review*, 21:3, 569-591, DOI: 10.1080/07075332.1999.9640869." *International History Review* 21 (3): 569–91. <https://doi.org/10.1080/07075332.1999.9640869>.
- Freedman, Lawrence. 2001. *ΠΟΛΕΜΟΣ.*
- Green, M E. 2002. "Environmental Security." *Chemical & Engineering News* 80 (44): 4–5.
- Hart, Liddell. 1995. *ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΕΜΜΕΣΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΩΣ.*

- Hawtin, Jaclyn. 2011. "Political Theory & the Treaty of Westphalia." *Arizona State University*.
- Heartfield, James. 2007. "1648 and All That, Critique, 35:3, 445-455, DOI: 10.1080/03017600701676886." *International Journal of Heritage Studies* 13 (6): 511–13. <https://doi.org/10.1080/13527250701570812>.
- Hobbes, Thomas. 1946. *Leviathan, Oxford: Blackwell*.
<https://doi.org/10.1002/9781405165327.ch12>.
- J.F.C. Fuller. 2008. *Οι Αποφασιστικές Μάχες Που Διαμόρφωσαν Τον Κόσμο (480 Πχ-1757), Εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ*.
- Jackson, Robert, and Georg Sorensen. 2006. *Θεωρία Και Μεθοδολογία Των Διεθνών Σχέσεων*.
- Julian Stafford Corbett. 2015. *ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΝΑΥΤΙΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ*.
- Kenneth Geers. 2015. *Cyber War in Perspective: Russian Aggression against Ukraine, NATO CCD COE Publications, Tallinn*.
- Kissinger, Henri. 1995. *Διπλωματία, Εκδόσεις ΛΙΒΑΝΗ, Αθήνα*.
- . 2014. "Παγκόσμια Τάξη. Σκέψεις Γύρω Από Τα Χαρακτήρα Των Εθνών Και Την Πορεία Της Ιστορίας (World Order), Εκδόσεις ΛΙΒΑΝΗ, Αθήνα."
- Kochin, Michael S. 2018. "Nations Unchained: Revolution, Empire, and the Collapse of the Westphalian Order, Perspectives on Political Science, 47:1, 38-47, DOI: 10.1080/10457097.2016.1229959" 7097.
<https://doi.org/10.1080/10457097.2016.1229959>.
- Kveinen, Else. 2002. "Citizenship in a Post-Westphalian Community: Beyond External Exclusion?, Citizenship Studies, 6:1, 21-35, DOI: 10.1080/13621020220118731" 1025: 20–35.
<https://doi.org/10.1080/13621020220118731>.
- Lucchese, Filippo Del. 2015. "The Political Philosophy of Niccolò Machiavelli." *The Political Philosophy of Niccolò Machiavelli*, 1–210.

- Machiavelli, Niccolò. 2009. *Ηγεμόνας (The Prince)*, Μετάφραση: Μαρία Κασωτάκη, Εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα.
- Mearsheimer, John J. 2006. *Η Τραγωδία Της Πολιτικής Των Μεγάλων Δυνάμεων*, Εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ, Αθήνα.
- Morgenthau, Hans J. 1978. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace, Fifth Edition, Revised*, (New York: Alfred A. Knopf, Pp. 4-15).
- Myron P. Gutmann. 1988. "The Origins of the Thirty Years' War." *The Massachusetts Institute of Technology - The Journal of Interdisciplinary History* Vol. 18, N (3): 587–612.
<http://www.jstor.org.proxy.cc.uic.edu/stable/pdfplus/204612.pdf?acceptTC=true&jpdConfirm=true>.
- Newman, Edward. 2009. "Failed States and International Order: Constructing a Post-Westphalian World, *Contemporary Security Policy*, 30:3, 421-443, DOI: 10.1080/13523260903326479." <https://doi.org/10.1080/13523260903326479>.
- Niccolò Machiavelli. 2014. *Dell'arte Della Guerra (Περί Της Τέχνης Του Πολέμου, 1519-1520)* —Μπφ. Γιώργος Μπαρουξής (Εκδ. "Αργοναύτης").
- Okhonmina, Stephen. 2010. "States without Borders: Westphalia Territoriality under Threat, *Journal of Social Sciences*, 24:3, 177-182, DOI: 10.1080/09718923.2010.11892853" 8923: 177–82.
<https://doi.org/10.1080/09718923.2010.11892853>.
- P.A. Hayman & John Williams. 2006. "Westphalian Sovereignty: Rights, Intervention, Meaning and Context, *Global Society*, 20:4, 521-541, DOI: 10.1080/13600820600929879" 0826.
<https://doi.org/10.1080/13600820600929879>.
- Pentland, Charles C. 2000. "Westphalian Europe and the Eu's Last Enlargement, *Journal of European Integration*, 22:3, 271-298, DOI: 10.1080/07036330008429088" 6337 (2000).
<https://doi.org/10.1080/07036330008429088>.

- Polišenský, J V. 2011. "The Thirty Years ' War." *Oxford University Press on Behalf of The Past and Present Society*. Vol. 6.
- . 2013. "The Thirty Years' War and the Crises and Revolutions of Seventeenth-Century Europe." *Oxford University Press on Behalf of The Past and Present Society*. Vol. 39.
- R.O. Keohane and J.S. Nye. 1975. *Power and Intependence, Little and Brown, Boston*.
- Ruacan, Ipek Zeynep. 2018. "Beyond the Westphalian Rainbow: A Dissident Theory of Supranational Systems, Territory, Politics, Governance, 6:2, 259-276, DOI: 10.1080/21622671.2017.1288583." *Territory, Politics, Governance* 6 (2): 259–76. <https://doi.org/10.1080/21622671.2017.1288583>.
- Schweller, Randall L. 1994. "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In." *International Security* 19 (1): 72. <https://doi.org/10.2307/2539149>.
- Skinner, Quentin. 2000. *Machiavelli: A Very Short Introduction. Machiavelli: A Very Short Introduction*. <https://doi.org/10.1093/actrade/9780198837572.001.0001>.
- Sousa, Beatriz S A. 2012. "Ecological Footprint Towards a Greener Future Ecological Footprint Towards a Greener Future." *Aalborg University* 2 (Spring 2012): 68.
- Strasser, Ryan. 2016. "The Thirty Years War - A Summary," no. January. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.3051.0161>.
- Sutherland, N. M. 2013. "The Origins of the Thirty Years War and the Structure of European Politics, The English Historical Review, Vol. 107, No. 424 (Jul., 1992), Pp. 587-625." Vol. 107.
- UNDP. 1994. *Human Development Report*. https://doi.org/http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf.
- Waltz, Kenneth. 2011a. *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής (Theory of International*

- Politics*), Εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ, Αθήνα.
- . 2011b. *Ο Άνθρωπος Το Κράτος Και ο Πόλεμος (Man the State and the War. A Theoretical Analysis)*, Εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ, Αθήνα.
- Watson, Adam. 2010. *Η Εξέλιξη Της Διεθνούς Κοινωνίας: Μια Συγκριτική Ιστορική Αναλυση*.
- WBGU. 2008. "World in Transition; Climate Change as a Security Risk." *Earthscan Publications*, 20.
- Wight, Martin. 1994. *Πολιτική Των Δυνάμεων, Μετάφραση Νατάσσα & Ρούλα Δρακοπούλου*, Εκδόσεις ΕΙΡΗΝΗ, Αθήνα.
- . 1998. *Διεθνής Θεωρία, Τα Τρία Ρεύματα Σκέψης (International Theory. The Three Traditions)*, Εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ, Αθήνα.
- Wilson, Peter H. 2012. "Thirty Years ' War (1618-1648)." *The Encyclopedia of War, First Edition. Edited by Gordon Martel*.
- Woo Pyung-Kyun. 2015. "The Russian Hybrid War in the Ukraine Crisis: Some Characteristics and Implications." *Korean Journal of Defense Analysis* 27 (3): 383–400.
<http://ezproxy.umuc.edu/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=109156488&site=eds-live&scope=site>.
- Zielonka, Jan. 2013. "The International System in Europe: Westphalian Anarchy or Medieval Chaos?", *Journal of European Integration*, 35:1, 1-18, DOI: 10.1080/07036337.2011.652626" 6337.
<https://doi.org/10.1080/07036337.2011.652626>.
- Ηρακλείδης, Αλέξης. 2015. *Διεθνείς Σχέσεις Και Διεθνής Πολιτική*.
- Ήφαιστος, Παναγιώτης. 1999. *Διπλωματία Και Στρατηγική Των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων*, Εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ, Αθήνα.
- Θουκυδίδη Ιστορία. 2011. *(Μετάφραση Ν.Μ. Σκουτερόπουλος)*, Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ, Αθήνα.

- Ιστορία ΣΤ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ. 2019. *Ιστορία Του Νεότερου Και Σύγχρονου Κόσμου, Υπουργείο Παιδείας Έρευνας Και Θρησκευμάτων – Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής*.
- Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος. 2008. *Η Στρατηγική Σκέψη Από Την Αρχαιότητα Έως Σήμερα, Εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ, Αθήνα*.
- Κουσκουβέλης, Ηλίας. 2000. *Θεωρία Διεθνών Σχέσεων Στον Ψυχρό Πόλεμο - Αποτροπή Και Πυρηνική Στρατηγική, Εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ, Αθήνα*.
- . 2004. *Εισαγωγή Στις Διεθνείς Σχέσεις, Εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ, Αθήνα*.
- Κουσκουβέλης, Ηλίας Ι. 2015. *Θεωρία Απόφασης Στον Θουκυδίδη, Εκδόσεις ΠΑΜΑΚ, Θεσσαλονίκη*.
- Λίτσας, Σπυρίδων. 2010. *Πόλεμος Και Ορθολογισμός, Εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ, Αθήνα*.
- Μακρής, Σπύρος. 2013α. “Κεφάλαιο 7 Πολιτισμός Και Διεθνείς Σχέσεις.” In , 159–74.
- . 2013β. “Κεφάλαιο 8 Θρησκεία Και Διεθνής Πολιτική.” In , 175–87.
- Νταβούτογλου, Αχμέτ. 2011. *Εναλλακτικές Κοσμοθεωρίες, Μετάφραση Κων. Κολιόπουλος, Εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ, Αθήνα*.
- Παπασωτηρίου, Χαράλαμπος. 2007. “Άνιση Ανάπτυξη.” <http://www.ekome.gr/>.
- . 2008. *Η Διεθνής Πολιτική Στον 21ο Αιώνα, Εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ, Αθήνα*.
- Παρίσης, Ιωάννης. 2013. *Η Καθ' ημάς Θάλασσα (Γεωστρατηγική Ανάλυση Της Μεσογείου), Εκδόσεις ΛΙΒΑΝΗ, Αθήνα*.
- Χριστοδουλίδης, Θεόδωρος. 1990. *Διπλωματική Ιστορία – Από Τη Βεσπφιλία Στη Βιέννη (1648-1815), Εκδόσεις ΣΙΔΕΡΗΣ*.
- . 1996. *Διπλωματική Ιστορία – Από Τη Βιέννη Στις Βερσαλλίες (1815-1919) , Εκδόσεις ΣΙΔΕΡΗΣ, Αθήνα*.
- Χρυσόχου, Δημήτρης Ν. 2009. “Στοχασμοί Για Την Κρατική Κυριαρχία,

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ, Τχ. 33, ΜΑΪΟΣ 2009,
σ. 121-140," 121–40.